

**T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ZİHİNSEL ENGELLİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**ÇOKLU YETERSİZLİKTE ETKİLENMİŞ ÇOCUĞU OLAN
EBEVEYNLER İLE TİPİK GELİŞEN ÇOCUĞU OLAN
EBEVEYNLERİN OLUMLU GELECEK BEKLENTİSİ İLE
YAŞAM DOYUM DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ASLIHAN SAĞ

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Müzeyyen ELDENİZ ÇETİN

BOLU, NİSAN - 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Aslıhan SAĞ tarafından hazırlanan “ÇOKLU YETERSİZLİKTE ETKİLENMİŞ ÇOCUĞU OLAN EBEVEYNLER İLE TİPİK GELİŞEN ÇOCUĞU OLAN EBEVEYNLERİN OLUMLU GELECEK BEKLENTİSİ İLE YAŞAM DOYUM DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Özel Eğitim Anabilim Dalı Zihinsel Engelliler Eğitimi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. 13/04/2023

Jüri Üyeleri

Danışman

Doç. Dr. Müzeyyen ELDENİZ ÇETİN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Burcu AKTAŞ
Trabzon Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba SİVRİKAYA
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

İmza

.....

.....

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu yüksek lisans tezi çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 10/05/2023 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 21 olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışma için Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan 526 sayısı ile etik izin alınmıştır. (Protokol NO. 2022/526)

.....

ASLIHAN SAĞ

ÖZET

ÇOKLU YETERSİZLİKTE ETKİLENMİŞ ÇOCUĞU OLAN EBEVEYNLER İLE TİPİK GELİŞEN ÇOCUĞU OLAN EBEVEYNLERİN OLUMLU GELECEK BEKLENTİSİ İLE YAŞAM DOYUM DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ASLIHAN SAĞ
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ZİHİNSEL ENGELLİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. MÜZEYYEN ELDENİZ ÇETİN)
BOLU, NİSAN - 2023
xi + 103**

Bu çalışmada, çoklu yetersizliği olan anne babalar ile tipik gelişen çocuğu olan anne babaların olumlu gelecek beklentileri ile yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, tipik gelişen çocuklara sahip ebeveynler ile çoklu yetersizliğe sahip çocukları olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklenti düzeyleri ve yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla ilişkisel betimleme modeli kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formu ile olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyumu ölçekleri aracılığı ile toplanmıştır. Araştırma çerçevesinde 50 tipik gelişen ile 50 çoklu yetersizliğe sahip olmak üzere toplam 100 ebeveyn veri toplanmıştır. Araştırmada elde edilmiş verilerin analizinde SPSS 22 programı kullanılmıştır. Araştırma sonunda tipik gelişen çocuğa olan ebeveynler ile çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi düzeylerinin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu, meslek, çalışma şekli, günlük çalışma süresi ve aylık gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir. Tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerin ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu, meslek, mesleki kıdem, çalışma şekli, günlük çalışma süresi ve aylık gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklenti düzeyleri ile yaşam doyum düzeyleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkinin olduğu görülmektedir. Çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklenti düzeyleri ile yaşam doyum düzeyleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkinin olduğu görülmektedir. Tipik gelişen ve çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklenti düzeyleri ile yaşam doyum düzeyleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkinin olduğu görülmektedir.

ANAHTAR KELİMELE: Aile, Tipik Gelişen Birey, Çoklu Yetersizlikten etkilenen Birey, Olumlu Gelecek Beklentisi, Yaşam Doyum Düzeyi

ABSTRACT

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN POSITIVE FUTURE EXPECTATION AND LIFE SATISFACTION OF PARENTS WITH A CHILD AFFECTED WITH MULTIPLE DISABILITY AND PARENTS WITH TYPICAL DEVELOPMENT CHILDREN

**MASTER’S THESIS
ASLIHAN SAĞ
BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
DEPARTMENT OF EDUCATION OF THE MENTALLY DISABLED
DEPARTMENT OF SPECIAL
(SUPERVISOR: DOÇ. DR. MÜZEYYEN ELDENİZ ÇETİN)
BOLU, APRIL 2023
xi + 103**

In this study, it was aimed to examine the relationship between positive future expectations and life satisfaction of parents with multiple disabilities and parents with typically developing children. In the study, the relational descriptive model was used to determine the relationships between the positive future expectation levels and life satisfaction levels of parents with typically developing children and parents with children with multiple disabilities. The data of the study were collected through the demographic information form prepared by the researcher and the positive future expectation and life satisfaction scales. Within the framework of the research, data were collected from a total of 100 parents, 50 of whom were typically developing and 50 of whom had multiple disabilities. SPSS 22 program was used in the analysis of the data obtained in the research. At the end of the study, positive future expectation levels of parents with typical developing children and participants with children affected by multiple disabilities did not differ statistically significantly according to age, gender, marital status, education level, working status, occupation, working type, daily working time and monthly income is seen. It is seen that the life satisfaction levels of parents with typically developing children and those with children affected by multiple disabilities do not differ statistically according to age, gender, marital status, education status, employment status, occupation, professional seniority, working type, daily working time and monthly income. It is seen that there is a moderately significant positive correlation between the positive future expectation levels and life satisfaction levels of the participants with a typically developing child. It is seen that there is a moderately significant positive correlation between the levels of future expectation and life satisfaction levels. It is seen that there is a moderately significant positive correlation between the positive future expectation levels and life satisfaction levels of the participants who have typically developing children with multiple disabilities.

KEYWORDS: Family, Typical Developing Individual, Individual with Multiple Disabilities, Positive Future Expectations, Life Satisfaction Level.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ABSTRACT	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ	ix
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	x
TEŞEKKÜR	xi
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Amacı	3
1.2 Araştırmanın Önemi	4
1.3 Araştırmanın Sayıltıları	5
1.4 Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
1.5 Araştırmanın Tanımları	5
2. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	
2.1 Kuramsal Temeller	7
2.1.1 Aile Kavramı	7
2.1.2 Aile ve Türleri	7
2.1.3 Ailenin İşlevi ve Rollerı	13
2.1.4 Ebeveyn Olma Durumu, Rolü	24
2.2 Tipik Gelişen Birey ve Aileleri	26
2.2.1 Bireyin Tipik Gelişimi Sırasında Aile ve Görevleri.....	27
2.3 Özel Gereksinimli Birey	29
2.3.1 Özel Gereksinimli Çocukların Sınıflandırılması	30
2.3.2 Özel Gereksinimli Çocukların Aileye Etkisi	31
2.4 Çoklu Yetersizlik Kavramı	34
2.5 Olumlu Gelecek Beklentisi.....	37
2.5.1 Olumlu Gelecek Beklentisi ve Etkileyen Faktörler	38
2.5.2 Özel Gereksinimli Birey Ebeveynlerinin Olumlu Gelecek Beklenti Düzeyleri.....	40
2.6 Yaşam Doyum Düzeyi.....	41
2.6.1 Yaşam Doyum Düzeyi ve Etkileyen Faktörler.....	42
2.6.2 Özel Gereksinimli Birey Ebeveynlerinin Yaşam Doyumu Düzeyleri...43	
2.7 Tez İle İlgili Literatür Taraması	45
2.7.1 Ulusal Alanyazında Tipik Gelişim Sergilemeyen Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentilerini İnceleyen Araştırmalar	45
2.7.2 Uluslararası Alanyazında Tipik Gelişim Sergilemeyen Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentilerini İnceleyen Araştırmalar	47
2.7.3 Ulusal Alanyazında Tipik Gelişim Sergilemeyen Çocuğa	49
2.7.4 Uluslararası Alanyazında Tipik Gelişim Sergilemeyen Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşam Doyum Düzeylerini İnceleyen Araştırmalar	54

3. YÖNTEM	59
3.1 Araştırmanın Modeli.....	59
3.2 Evren ve Örneklem.....	59
3.3 Veri Toplama Aracı.....	63
3.4 Veri Toplama Süreci.....	63
3.5 Verilerin Analizi	64
4. BULGULAR	66
4.1 Tipik Gelişen Çocuğu Olan Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentilerine ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular.....	66
4.2 Çoklu Yetersizlikten Etkilenmiş Çocuğu Olan Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentilerine ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular.....	67
4.3 Tipik Gelişen Çocuğu Olan Ebeveynlerin Yaşam Doyum Düzeyleri ve Yaşam Doyum Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular.....	69
4.4 Çoklu Yetersizlikten Etkilenmiş Çocuğu Olan Ebeveynlerin Yaşam Doyum Düzeyleri ve Yaşam Doyum Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular.....	71
4.5 Tipik Gelişen Çocuğu Olan Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentisi ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İnceleye Yönelik Bulgular.....	73
4.6 Çoklu Yetersizlikten Etkilenmiş Çocuğu Olan Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentisi ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İnceleye Yönelik Bulgular.....	73
4.7 Tipik Gelişen Çocuğu Olan Ebeveynler İle Çoklu Yetersizlikten Etkilenmiş Çocuğu Olan Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentisi ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İnceleye Yönelik Bulgular.....	74
5. TARTIŞMA	77
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	84
6.1 Sonuç	84
6.2 Öneriler.....	86
6.2.1 Eğitim ve Uygulamaya Yönelik Öneriler.....	86
6.2.2 İleride Yapılacak Çalışmalara Dair Öneriler	87
7. KAYNAKLAR.....	88
8. EKLER.....	100

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3.1. Ebeveynlerin demografik özellikleri.....	60
Tablo 3.2. Ölçek puanlarına ilişkin güvenilirlik ve normallik analizi.....	64
Tablo 4.1. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ölçeği puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler	66
Tablo 4.2. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ölçeği puanlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırılması	66
Tablo 4.3. Çoklu yetersizlik gösteren çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ölçeği puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler.....	68
Tablo 4.4. Çoklu yetersizlik gösteren çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ölçeği puanlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırılması	68
Tablo 4.5. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların yaşam doyum ölçeği puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler	69
Tablo 4.6. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların yaşam doyum ölçeği puanlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırılması	69
Tablo 4.7. Çoklu yetersizlik gösteren çocuğu olan katılımcıların yaşam doyum ölçeği puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler	71
Tablo 4.8. Çoklu yetersizlik gösteren çocuğu olan katılımcıların yaşam doyum ölçeği puanlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırılması	71
Tablo 4.9. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik spearman korelasyon analizi sonuçları.....	73
Tablo 4.10. Çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik spearman korelasyon analizi sonuçları.....	73
Tablo 4.11. Tipik gelişen ve çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik spearman korelasyon analizi sonuçları.....	74

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

APA	: American Psychology Association
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇY	: Çoklu Yetersizlik
ÇYGE	: Çoklu Yetersizlik Gösteren Birey
ÇYOE	: Çoklu Yetersizliği Olan Ebeveyn
IBMSPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
KBF	: Kullanıcı Bilgi Formu
LS	: Yaşam Doyumu
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
NGGB	: Tipik Gelişen Birey
OGBÖ	: Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği
OSB	: Otizm Spektrum Bozukluğu
PFE	: Olumlu Gelecek Beklentisi
PFES	: Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği
SPED	: Özel Eğitim
YDDÖ	: Yaşam Doyumu Düzeyi Ölçeği

TEŞEKKÜR

Lisans hayatım içerisinde adını sıkça duyduğum, bana cesaret ve motive veren, ne zaman düşsem tutup ellerimden kaldıran, tüm samimiyetiyle yolumu aydınlatan değerli hocam ve danışmanım Sayın Doç.Dr. Müzeyyen ELDENİZ ÇETİN'e en içten ve kalbi duygularımla teşekkür ediyorum. Yüksek lisans öğrenimim süresince bu tezi yazabilmem için öğrettikleri kıymetli bilgiler için de Abant İzzet Baysal Üniversitesi Zihin Engelliler Eğitimi öğretim üyelerine teşekkür etmeden geçemek istemem. Ayrıca beni çok sevgili danışmanımla buluşturan, lisans hayatım boyunca hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen, her daim yolumu aydınlatan Anadolu Üniversitesi İşitme Engelliler Eğitimi öğretim üyesi Sayın Prof.Dr. Yıldız UZUNER'e çok teşekkür ederim.

Beni bugünlere getiren, her koşulda, her yerde ve her zaman maddi ve manevi destekçilerim, kanatsız meleklerim annem Esmâ SAĞ ve babam Mustafa SAĞ'a çok teşekkür ederim. Beni her şekilde ve her koşulda tezi bitirmem konusunda motive eden sevgili kız kardeşim Neslihan SAĞ'a teşekkür ediyor ve sevgilerimi sunuyorum. Yine her zaman, her koşulda yanımda olup gece gündüz demeden tezimi hazırlayıp bitirmem için dil döken, benim için çabalayan, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen çok sevgili Merih Altuğ ERDOĞAN'A sonsuzteşekkür ederim.

Bu çalışma kapsamında değerli görüşlerini esirgemeyen çok değerli katılımcılara tüm kalbimle teşekkürlerimi sunuyorum.

Emeği geçen tüm arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler ediyorum.

1. GİRİŞ

Aile; evlilik ile başlayıp kendisinden olan veya evlat edinme yoluyla edindiği çocuklar ile genişleyen, bireyi hayatı boyunca etkileyen biyolojik, sosyolojik ve psikolojik unsurları barındıran bir kurumdur (Eyce, 2014). İnsanlar başta evlenip aile sistemini kurmak daha sonra da çocuk sahibi olmak için planlar yaparlar. Annenin hamileliğinden itibaren ebeveynlerde tipik gelişim gösteren bir çocuğa sahip olma beklentisi doğar (Eren ve Doğan, 2020). Normal gelişim gösteren bir çocuğun dünyaya gelmesini kendini hazırlayan aile, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olması ile beraber ebeveynlik yapmanın zorluğu ve bilinmezliği ile yüzleşmek zorunda kalır (Eren ve Doğan, 2020). Ebeveynlerde kaygı ve üzüntüye yol açan özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak anne babaya düşen rol ve sorumlulukları arttıracığı gibi psikolojik açıdan da oldukça zorlayıcı bir süreç olmaktadır.

Toplumumuzda çocuksuz ev olmayacağı ve çocuğun evlilik bağına kuvvetlendireceğine yönelik yaygın bir algı dikkatleri çekmektedir (Yörükoğlu, 1997). Var olan bu algı engelli bir çocuğa sahip olan anne babanın çocuğa ilişkin ümit ve beklentilerinin alt üst olmasına, anne ve babanın birbirlerini suçlamalarına ve bu durumun kendi yetersizliklerinden kaynaklı olduğunu düşünmelerine sebep olmaktadır (Dilmaç vd., 2015). Ailenin üyesi olan çocuğun normal gelişim göstermemesi ve büyüdükçe gelişiminin yaşatlarının gerisinde kaldığının anne ve baba tarafından fark edilmesi aile içi dengeyi bozabilmektedir (Kaytez vd., 2015). Oluşan bu duruma uyum sağlama ve dengeyi yeniden kurma sürecinde birçok etmenin etkili olduğu ortaya konmuştur. Çocuğun üzerinde büyük etkiye sahip ebeveynlerin; yaşam doyumları, öz anlayış ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri dengeyi yeniden kurma süreci için büyük öneme sahiptir.

Özel gereksinimli çocuğa sahip aileler için özel gereksinimli çocukların gelişimleri, bakımları, iletişimde kullanılan özel iletişim yöntemleri, yaşatlarına göre gelişimsel yetersizlik kaynaklı bakım gereksinimi gibi çeşitli stres faktörleri ebeveynlerin ruh sağlığını büyük oranda etkilemekte ve ailede depresyon odağı oluşturabilmektedir (Avşaroğlu ve Okutan, 2018). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin çocuğun bakımı, tedavisi, eğitimi ve yetiştirilmesi konularında karşılaştıkları problemler yaşam doyumlarını olumsuz etkilemektedir (Misura ve Memisevic, 2017).

İlk kez Neugarten (1961) tarafından ileri sürülen yaşam doyumu kavramı, kişinin hayattan beklentileri ve elde ettiklerine değer biçerek kendi yaşamına ilişkin öznel ve bilişsel değerlendirmesidir (Yangın ve Camadan, 2020). Yaşam doyumunun bileşenlerinden biri olan aile yaşantısında (Diener, 1984), pozitif duygunun negatif duyguya hakim olması bireyin öznel iyi olma hali için önem arz etmektedir. Yaşam doyumuna yönelik geliştirilen sosyal karşılaştırma teorisine (Fabian, 1990) göre kendilerini daha olumlu yargılayan ebeveynlerin yaşamdan aldıkları memnuniyet daha yüksektir (Kaner, 2004). Ebeveynlerin olumsuz duruma karşı pozitif tutum geliştirmesi yaşamdan aldıkları hazzı arttıracak alan yazında belirtilmektedir (Altuğ Özsoy vd., 2006).

Yaşam doyumu başka bir ifade ile bireyin hayatından ne oranda memnun olduğu, beklentilerine, hedeflerine ne oranda ulaştığı ile ilgilidir (Telman ve Ünsal, 2004). Dolayısıyla yaşamdan doyum almak bir nevi geleceğe yönelik beklentilere ulaşmak ve bu beklentilerin karşılanması ile de mümkün olmaktadır. Geleceğe yönelik beklentiler olumlu ve olumsuz olarak iki kategoride ele alınabilir (Toker ve Kalıpçı, 2021). Geleceğe yönelik olumlu beklentilerin olması ve bu beklentilerin karşılanması, olumsuz beklentileri ise karşılanmaması durumu bireyin mutluluğunu ve yaşam doyumunu etkilemektedir. Yavuzer vd., (2005) Bireylerin olumlu gelecek beklentilerinin yaşam doyumu düzeylerine etki edebileceğini belirtmişlerdir (Atilla ve Yıldırım, 2023).

Alan yazın incelendiğinde; zihinsel ve fiziksel özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerini (Akandere vd., 2009); Zihinsel, fiziksel, zihinsel-fiziksel özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin Umutsuzluk ve Yaşam Doyum düzeylerini (Deniz vd., 2009); zihinsel Özel gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Stresle Başa Çıkma Düzeylerinin ve Yaşam Doyum düzeylerini (Sarıkaya, 2011); özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin evlilik uyumu yaşam doyumu düzeyleri arasındaki ilişkiyi (Ende-İnce ve Güdücü-Tüfekci, 2015); zihin engelli çocuğu olan anne babaların yaşam doyumları, iyimserlik ve psikolojik belirti düzeylerini (Avşaroğlu ve Okutan, 2018); üstün yetenekli çocuğa sahip ebeveynler ile zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerini (Toprak, 2018); özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerde tükenmişlik, yaşam doyumu ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi (Aktan vd., 2020); zihinsel engelli birey annelerinin ve tipik gelişim gösteren birey annelerinin yaşam doyumları ile umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş

(Yelseli ve Şener, 2021); otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizliği olan bireylerin ebeveynlerinin yaşam doyumu ve aile yılmazlık düzeylerini Yavuz ve Gümüşkaya, 2021); Otizm Spektrum Bozukluğu, Zihin ve Çoklu Yetersizliği Olan Çocukların Ebeveynlerinin Yaşam Doyum Düzeylerini (Yavuz ve Şafak, 2021); gelişimsel yetersizliği olan çocuğa sahip ailelerin yaşam doyum düzeylerini (Wang vd., 2004); yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ailelerin yaşam doyumu düzeylerini (Cagran vd., 2011) İncelenmesinen araştırmaların olduğu görülmekle birlikte tipik gelişen çocuğu olan ebeveynler ile çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerini ve olumlu gelecek beklentileri arasındaki ilişkiyi İncelenmesinen araştırmaya rastlanmamıştır. Geleceğe yönelik olumlu bakış açısının yaşadığı zamana yönelik algısını ve doyumunu etkileyeceği düşünüldüğünden bu araştırmaya gereksinim duyulmuştur.

1.1 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, tipik gelişen ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ile yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu genel amaç kapsamında araştırmanın alt soruları aşağıda yer almaktadır.

1. Tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentileri ne düzeydedir?
2. Tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentileri yaş, cinsiyet, eğitim durumu, çalışma durumu gibi demografik değişkenlere göre değişmekte midir?
3. Çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentileri ne düzeydedir?
4. Çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentileri yaş, cinsiyet, eğitim durumu, çalışma durumu gibi demografik değişkenlere göre değişmekte midir?
5. Tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyumları ne düzeydedir?
6. Tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyumları yaş, cinsiyet, eğitim durumu, çalışma durumu gibi demografik değişkenlere göre anlamlı düzeyde bir farklılık göstermekte midir?
7. Çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyumları ne düzeydedir?

8. Çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyumları yaş, cinsiyet, eğitim durumu, çalışma durumu gibi demografik değişkenlere göre anlamlı düzeyde bir farklılık göstermekte midir?
9. Tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ile yaşam doyum düzeyleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?
10. Çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ile yaşam doyum düzeyleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?
11. Tipik gelişen ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ile yaşam doyum düzeyleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?

1.2 Araştırmanın Önemi

Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin çocuğun bakımı, tedavisi, eğitimi ve yetiştirilmesi konularında karşılaştıkları problemler yaşam doyumlarını olumsuz etkilemektedir (Misura ve Memisevic, 2017). Yaşam doyumunu; moral, mutluluk gibi farklı açılardan iyilik halini ifade eden ve kişinin hayata ilişkin olumlu değerlendirmelerini içeren iyi oluş halidir (Avşaroğlu vd., 2019). Kişinin yaşam doyumunu etkileyen önemli faktörlerden biri de öz anlayış düzeyidir. Öz anlayış ise kişinin yaşadığı başarısızlık ve yetersizliklerde kendisine anlayış göstermesi, yaşananların yaşamın bir parçası olarak görerek karşılaştığı problemle baş edebilmesidir (Deniz vd., 2008). Özel gereksinimli çocuk için öz-anlayışlı anne-baba tutumu ne kadar önemli ise özel gereksinimli çocukla yaşamakta olan ve psikolojik olarak zorlanan anne ve babanın, psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yüksek olması da o kadar önemlidir. Psikolojik dayanıklılığın varlığı sayesinde ebeveynler baş etmeye çalıştıkları duruma uyum sağlayarak duygularını dengeleyebilirler.

Anne babanın öz anlayış düzeyinin ve psikolojik dayanıklılık düzeyinin yüksek olması, yaşam doyumlarını pozitif yönde etkileyerek ruhsal iyi oluşu beraberinde getireceği gibi anne ve babanın çocuklarının eğitimi ve gelişiminde etkin rol almalarına katkı sağlayacaktır.

Özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın anne babanın ruh sağlığı üzerinde büyük etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle çocuğun bağımsız bir birey olmakta zorlanması, özel bir eğitime gereksiniminin olması, yeni beceriler öğrenme ve gelişen yeni durumlara uyum sağlama konusunda yaşadığı problemlerinin

varlığı, ailenin sürekli gelecek kaygısı yaşamasına ve strese girmesine neden olmaktadır. Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak ebeveynlerin ruh sağlığını büyük oranda etkilemekte ve ailede depresyon odağı oluşturabilmektedir (Avşaroğlu ve Okutan, 2018).

Yaşam doyumu ile olumlu gelecek beklentisi arasındaki ilişkinin incelenmesi ve karşılaştırma yapılmasıdır. Bu bağlamda alan yazına katkısının olacağı düşünülmektedir.

1.3 Araştırmanın Sayıtları

1. Araştırmada kullanılan veri toplama araçları olan Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği ve Yaşam Doyum Düzeyi Ölçeklerini samimi, içten ve gerçeğe uygun doldurdıkları varsayılmıştır.

1.4 Araştırmanın Sınırlılıkları

1. 2022-2023 eğitim öğretim yılı içerisinde Kastamonu ilinde yaşayan 3-35 yaş aralığında çocukları olan 18- 54 yaş aralığındaki 50 tipik gelişen çocuğu olan ebeveynler ve 50 çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynler ile sınırlıdır.
2. Araştırma Demografik Bilgi Formu, Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği ve Yaşam Doyum Düzeyi Ölçeğinden elde edilen veriler ile sınırlıdır.

1.5 Araştırmanın Tanımları

1. **Ebeveyn:** Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik, aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümüdür (Türk Dil Kurumu, Sözcük Bankası, “Aile Tanımı”).
2. **Tipik Gelişen Birey:** Tipik gelişen çocuklar yaşından beklenen gelişim seviyesine uygun olarak davranış sergileyen çocuklardır (Şahbaz ve Yüce, 2021).
3. **Çoklu Yetersizlikten Etkilenmiş Birey:** Çoklu yetersizlik kavramı, birden çok yetersizliğin bir araya gelerek oluşturduğu yapıdır (Sardohan-Yıldırım ve Eldeniz-Çetin, 2022).
4. **Olumlu Gelecek Beklentisi:** Olumlu gelecek beklentisi, ilerki zamanlardaki sürecin olumlu olarak geçeceği ve bu şekilde olacağını umulan bir beklenti çeşididir. Olumlu gelecek beklentisine sahip

kişilerin yaşamı daha anlamlı buldukları, iç kontrolü sağlayarak kararlarını alabildikleri ve kişiler arası ilişkilerde daha sıcak oldukları görülmüştür (Çalışkan, 2017).

5. **Yaşam Doyum Düzeyi:** Shin ve Johnson'a (1978) göre de yaşam doyumu, genel olarak bireyin hayatının kalitesini kendisinin belirlemiş olduğu kriterlere göre değerlendirmesidir.

2. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1 Kuramsal Temeller

2.1.1 Aile Kavramı

Aile Türkçe sözlükte, kan ve aile bağına dayanan, ebeveynler ve çocuklar (kardeşler) arasındaki ilişki oluşturmaları nedeni ile toplumdaki en küçük birlik şeklinde tanımlanmaktadır (Aksaray, 2013). Başka bir tanım da aile, “birbirlerine doğrudan akrabalık bağıyla bağlı olan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma rolünü üstlendiği insan topluluğu” şeklinde açıklanmaktadır (Yaşar-Ekici, 2014).

Aile toplumun vazgeçilmez bir ögesidir. Aileye mensup bireyler de toplum içinde farklı kişilerle sosyal bir ilişki kurmak ister. Bu açıdan incelendiğinde aile, ihtiyaç duyulan ilk temel kurum niteliğindedir. Aile, birey için kabul edilebilir davranışları kazandırma hususunda fırsat sağlamaktadır. İnsanın birey olarak şekillenmesiyle bulunduğu ortamda gerçekleştiği için aile pek çok bilimsel disiplinin, ideolojinin, dinin, politik yaklaşımın, devlet unsurunun, hukukun ve sivil toplum kuruluşlarının özel ilgi alanına dahil olmaktadır (Eşsizoglu, 2012). Bu kapsamda aile olgusu toplumun temel taşı olarak nitelendirilmektedir. Kavramsal olarak aile “akrabalık ilişkilerine sahip, birbirine yakınlık duyan ve genelde aynı haneyi paylaşan insanlar grubu” olarak ifade edilmektedir (Söylemez, 2011). Başka bir deyişle aile, dahil olduğu toplumun değer yargılarını, gelenek ve görenekler, kültürünü yansıtan, bununla birlikte kendi içinde özel bir düzene sahip, çevresi ile etkileşim halinde olan ebeveynler ve çocuklardan oluşan bir kurum olduğu görülmektedir (Yenilmez, 2012).

2.1.2 Aile ve Türleri

Tarihsel süreçte pek çok farklı özelliklere sahip aile tipine rastlanmaktadır. Bu durum, sosyal bilimlerde aile türlerinin sınıflandırmasında çeşitliliğe neden olmuştur. “Aile tiplerinin oluşumu ve sınıflandırılmasında; oluşum, evrim, ilişki, ekonomi, miras, otorite, ikametgâh, işlev, kültür ve gelenek/görenek ve endüstri gibi birçok faktör” (Gökçen, 2014) dikkate alınmıştır. Aile türlerinin çeşitliliği, insanlık tarihinin süre gelen dönüşümü ve etkileşimi neticesinde şekillenmiştir.

2.1.2.1 Hanede Yaşayan Kişi Sayısına Göre

Hanede yaşayan kişi sayısına göre yapılan sınıflandırma en yaygın olarak kullanılan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmanın içerisinde ‘geniş aile’, ‘çekirdek

aile', 'geçiş aile' ve 'parçalanmış aile' olmak üzere toplam dört aile türü yer almaktadır.

2.1.2.1.1 Geniş Aile

“Anne-baba, çocuklar, kuzenler, büyük baba ve anneler, kardeşler vs. gibi birkaç kuşağın aynı evde kaldığı aile türüdür” (Yıldırım, 2009). Genellikle sanayi öncesi toplumlarda ve kırsal kesimlerde görülmektedir. Endüstrileşmiş toplumlarda yaygın olmamakla birlikte; bazı endüstrileşmiş toplumlarda (örneğin Japonya) gözlemlemek mümkündür. Bu aile grubu, yakın akrabaları da içeren geniş bir aile olup toplumun birçok kurumsal işlevlerini yerine getirir (Türkkahraman, 2006). Yani toplumsal yapı içerisinde, *“üretimden tüketime; eğitimden dini öğretilere; dayanışmadan eğlenceye kadar her tür faaliyet, aile üyelerinin ortak katılımıyla”* (Çağan, 2009) oluşur.

Bahsedildiği üzere; geleneksel toplumlarda genel olarak geniş aile tipine rastlanmaktadır. Albay'a (2019) göre geniş ailelerde kolektif bilinç ön plandadır. Neredeyse hiç kişilik yok. Bu aile tipinde öncelik kendini tanıtmaktır. Dışarıdaki aileden biri olduğu duygusuyla hareket ederek işlevini her zaman yerine getirir. Geniş aile genellikle otoriter bir yapıya sahiptir. Geniş aile yapısında gelenek ve göreneklerin yanı sıra dini unsurlar da hakimdir. Evlilik kalıpları dini unsurlara bağlıdır. Ya da yeni doğan çocukların isimleri bu bileşenlerle özdeşleştirilir. Gelenek aile kararlarına hükmederken, dini kontrol içinde varlığını sürdürür.

Geniş aile türünde ilişkiler eşitlikçi düzeyde değildir. Bu tür aile yapılarında “baba” statüsü merkezde bulunur ve belirleyici konumundadır. En düşük konumda ise gelin gibi aileye yeni katılan bireyler bulunur. Bu tür ailelerde cinsiyete dayalı iş bölümü yapılır. Kadınlar daha çok ev ile ilgilenir iken; erkekler ise tarlada ve işyerlerinde çalışır. Ev işlerinde anneye kız çocukları yardım ederken; ev dışındaki işlerde babaya ise oğlan çocukları yardım eder. Erkek çocuk genelde babanın mesleğini sürdürür. Bireylerin statüsü, aile ve akrabalık sistemi tarafından belirlenir (MEB, 2011). Geleneksel geniş aile türünde muhafazakârlık ve bağlılık temel özelliktir. Özellikle insan gücüne bağlı iş ve geçim kaynakları, sürekli bir birlikteliği zorunlu kılar. Yine bölgedeki güç mücadeleleri, statü belirleme ve koruma çabası nedeni ile erkek egemen bir yapı söz konusudur.

Evlenme yaşı küçüktür ve evlenmenin çoğunluğu köy içerisinde gerçekleşir. Evlenen çocuklar yeni bir ev açma yerine baba evini tercih ederler. Karı-koca ilişkileri belli bir mesafe içindedir. İsim ile hitap edilmez. Coşkusal ve duygusal

tepkiler yer almaz. Kadın kocasından hem korkar hem de onu sayar. Boşanmalar oldukça azdır. Baba genel olarak otoritesini korkuya dayandırır ve çocuklar ile karşılıklı ilişkisini en aza indirir. Aynı zamanda doğurganlık oranı çekirdek aileye oranla daha yüksektir. Kız çocuğuna erkek çocuğundan daha az önem verilir (Özensel, 1992; MEB, 2011). Bu nedenle erkek çocukları geniş aile türü içerisinde, kız çocuklarına göre daha avantajlı konumdadır.

2.1.2.1.2 Çekirdek Aile

Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan yeni yaşam algısı, dünya tarihinde benzerine rastlanmayacak büyüklükte bir kır-kent geçişi ve göçüne sahne olmuştur. Üretim modelinin değişimi, yeni bir yaşam modelinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kent sınırlıdır ve yoğundur. Dolayısıyla yatay bir mimari değil, daha çok dikey ve dar bir mimari söz konusudur. Bu durum, yaşanılan alanın kısıtlanmasına ve aile yapılarında küçülmeye sebep olmuştur. Bir başka ifade ile kırdan kente göçün artması, geniş aile türünün dağılmasına ve birden fazla aile biriminin kentsel yaşama dahil olmasına neden olmuştur. Batı merkezli gelişim sürecinin, batı dışı toplumların çoğuna ithal ettiği aile yapısı, çekirdek aile olgusunu oluşturmuştur. Bu yeni aile tipinde kadının çok yönlü konumu, kadının kamusal alanda temsili, aile içi otoritenin paylaşımı, alınan kararlarda kadının belirleyici rolü söz konusudur (Topçuoğlu, 2010). Başka bir ifade ile çekirdek aile türü, geleneksel geniş aile türünü küçültülerek, otorite kavramının da farklılaşmasına kaynaklık etmiştir.

Sanayi toplumlarında yaygınlaşan çekirdek aile, anne-baba ve çocuklardan meydana gelmektedir. Çekirdek ailenin geniş aileye göre işlevlerinde kısmi küçülmeler olmuştur. “Mesela, ailenin eğitim işlevini okullar üstlenirken; üretim işlevini fabrikalar üstlenmiştir. Bu tip aileler tüketici özelliği ile bilinmektedir” (Yıldırım, 2009). Aynı zamanda bu tip ailelerde, eşitlikçi bir yapı söz konusudur. “Baba otorite konumunu kaybetmiş ve anne sadece ev işleri ve çocuk bakımlarını üstlenen birisi olmaktan çıkmış; evin içinde ve dışında fonksiyonlu bir aktör haline getirilmiştir. Bu tip ailelerde, geniş ailelere göre akrabalık ilişkileri daha zayıftır” (Çağan, 2009). Her ne kadar çekirdek aile, geniş aileye göre birçok işlevini kaybetmiş olsa da; “çocukların doğması, yetiştirmesi ve yetişkinliklerinin, şahsiyetlerinin istikrara ulaşması gibi temel işlevlerini sürdürmektedir” (Yıldırım, 2009). Buradan da anlaşılıyor ki aile kurumu, tarihsel süreçte her ne kadar dönüşüme uğramış olsa da toplum için önemini korumaktadır.

Genel olarak çekirdek ailenin özelliklerine değinilecek olunursa: “Otoriter konum tek bir cinsin hakimiyetinde değildir. Aile fertleri arasında iş bölümü bulunmaktadır. Aile üyeleri arasında roller dağılmış olmasına rağmen aile fertleri arasında dayanışma söz konusudur. Çocuk özerk ve hoşgörülü bir ortamda yetiştirilir. Çocuğun sosyal güvence olarak algılanması azalmaktadır. Çocuk sayısı azalmakta, doğum aralığı uzamaktadır” (MEB, 2011). Genel olarak bu aile türü çocuk merkezli yapıya sahiptir.

2.1.2.1.3 Geçiş Aile

Bu aile türünde, birden fazla aile türünün izleri görülmektedir. Geçiş aile, “fonksiyonları ve yapısı gereği hem geniş aile hem de çekirdek aile türlerinin özelliklerini içinde barındıran” (Baran ve Yurteri-Tiryaki, 2016) aile türüdür. Geçiş ailesi, geniş aile türünün özelliklerini taşıyan, ancak beklenti ve umutlarıyla çekirdek aile türünün özelliklerini de özümsemeye çalışan, özgün yapıya sahiptir. Bu aile tipi, bir taraftan kır ailesinin alışkanlıkları, tutumları ve değer yargılarıyla çevriliyken; diğer taraftan kent yaşantısının etkisinde kalmıştır. Genel de kasaba ve ilçe gibi bölgelerde yer alan aileler, geçiş aile türü özelliği taşımaktadır. Geçiş aileler, hem kırsal hem de kent aile tipinin özelliklerini taşımakta ve geçiş durumundaki topluluk koşullarından etkilenmektedir. Böylece kırsal yaşam alışkanlıklarından, bir başka ifadeyle köylülükten uzaklaşamayan, öte yandan kentli olmaya özenen tutumlar sergileyen (Gökçe, 2012) yani, ne kırsala ne de kente ait bir aile tipidir.

2.1.2.1.4 Tamamlanmamış/Eksik/Parçalanmış Aile

Bu aile, “boşanma, ölüm, gayri meşru doğumlar, eşlerin birinin çalışma vb. durumlarından dolayı evden ayrılması, evlilik bağının olmadığı çiftlerden” (Baran ve Yurteri-Tiryaki, 2016) oluşmaktadır. Tamamlanmamış ailede, aileyi oluşturan özellikler tam olarak yerine getirilmemiştir. Gayri meşru ilişkiler ya da gayri meşru doğumların olduğu aile tipleridir. Eksik aile, aile fertlerinden birisinin ölmesi, kaybolması veya kendisinden hiçbir haber alınamaması durumuna denir. Parçalanmış aile ise, boşanma veya eşlerden birisinin bir sebepten ötürü evden ayrı yaşaması durumundaki aile tipleridir. Nitekim tamamlanmamış aile ve eksik aile, literatürde parçalanmış aile tipi içerisine değerlendirilmiştir. Bu araştırmada eksik ve parçalanmış aile tipleri birbirinden bağımsız olarak kategorize edilmiştir.

Aile bütünlüğünün bozulması, aile üyelerini olumsuz etkilediği gibi çocukların gelişimini de olumsuz etkilemektedir. Bu aile türü içersinde “büyüyen

çocuklarda uyum problemleri görülebilir. Anne veya babadan eksik büyüyen çocuk, benliğini ve kimliğini inşa etmede güçlükler yaşayabilir” (MEB, 2011). Ayrıca son yüzyıl içerisinde, özellikle “endüstriyel toplumlarda bu tür ailelerin sayısında artış görülmektedir” (Türkkahraman, 2006). Bu artış toplumsal bütünlük açısından tehlike arz etmektedir.

Parçalanmak kavramsal açıdan, bölünmeyi ve dağılmayı çağrıştırır. Dolayısıyla aile bütünlüğünün dağılması, tüm aile fertlerini sosyal, ekonomik ve en önemlisi de psikolojik olarak olumsuz yönde etkilemektedir. Psikolojik açıdan konuyu ele aldığımızda bağımlılık, bağılılık ve şartlanma kavramları, bireyin hangi yaş aralığında olur ise olsun edindiği ve bu edinim süreci ile birlikte bir karaktere büründürdüğü davranışlarını kapsar. Aile içi rollerin değişimi veya birilerinin bu rollerden feragat etmesi; sorumluluk ve zorunluluk gibi durumlar nedeni ile aile içi yapıda beklenti ve sürdürülebilirlik konularında farklılaşmaya ve mutluluk, konfor, duygusal doyum gibi manevi ihtiyaçların karşılanmasında ciddi sorunlar yaşanmasına da sebep olur. Ayrıca, bireysel ihtiyaçların ve zamanın eksikliği de aile içi çatışmalara ve ilişkilerde kopmaların oluşmasına sebep olur. Bu aile tiplerinin hepsi olmasa da birçoğu toplumsal açıdan sorun üreten bireylerin doğmasına kaynaklık eder.

2.1.2.2 Eş Sayısına Göre

Günümüz Türkiye’inde tek eşli aile tipi yaygındır. Tek eşli aile tipi ‘monogami’ olarak adlandırılır; “yani bir kadının, bir erkekle veya bir erkeğin bir kadınla evlenme biçimi söz konusudur. Diğer taraftan, çok eşle evlenme ‘poligami’, bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi ‘poligini’, bir kadının birden fazla erkekle evlenmesi ‘poliandri’ olarak” adlandırılmaktadır (Gökçen, 2014).

2.1.2.3 Yerleşme Ölçütüne Göre

“Evlenen çiftlerin erkeğin ailesinin yanında yaşadığı ‘patrilokal aile’, kadının ailesinin yanında yaşadığı ‘matrilokal aile’, evlenen çiftlerin ailelerden ayrı bir yerleşim yerinde oturdukları ‘neolokal aile’” olarak adlandırılır (Baran ve Yurteri-Tiryaki, 2016). Bu araştırmada, bahsedilen bu aile kategorilerine ayrıntılı bir şekilde değinilmeyecek; bunun yerine, “yerleşme yerine dayalı aile tipi olan; kent ailesi, kasaba ailesi, gecekondu ailesi, köy ailesi olarak sınıflandırılan” aile türlerine yer verilecektir (Gökçen, 2014).

2.1.2.3.1 Kent Ailesi

Özensel kent ailesinin özelliklerini şu şekilde belirtmektedir;

Uygar, farklılaşmış ve örgütlü kurumlarla çevrili, verimli teknolojilerin sosyal ortamında var olur. Kentli aileler heterojen bir yapıya sahiptir. Kırdan kente yerleşenler, tüccarlar ve uzmanlaşmış gruplar kentte büyük farklılıklar yaratır. Bir işbölümü ve uzmanlaşma vardır. Kentli ailede yemek pişirme, ev işleri ve çocuk bakımı gibi ailenin temel işlevleri ailenin dışındadır ve ticarileştirilmiştir. Kent toplumlarında aile bağları zayıftır. Taşrada evliliklerde akraba ve anne babanın etkisi oldukça düşüktür (Özensel, 1992).

Anlaşılabacağı üzere kent ailesi, çekirdek ailenin özelliklerini taşımaktadır. Çekirdek aile ile ilgili ayrıntılı bilgi verildiğinden dolayı, kent ailesine genel hatları ile değinilmiştir. Ayrıca literatürde kent ailesi, küçük aile, çekirdek aile, modern aile ifadeleri birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.

2.1.2.3.2 Kasaba Ailesi

Kasaba aileleri; *“hem köy hem de kent yerleşmelerinin kültüründen etkilenir. Bu nedenle kasabalar, köy ile kent arasında aracı durumunda bir merkez özelliği taşır. Geniş aile ile birlikte çekirdek aile daha yaygındır. Eş seçiminde anne-babanın etkisi söz konusudur. Kadın erkeğe bağlıdır ve onun sözünden çıkmaz. Kasaba ailelerinde gelenekler kısmen çözülmeye başlamıştır”* (Özensel, 1992) lakin modern kültürün özellikleri de tam anlamıyla yerleşmemiştir. Kasaba ailesi ne sadece kırsal aile ne de sadece kentsel aile özelliklerini taşımaktadır. Her iki aile tipinin özelliklerini içinde barındıran bir ‘geçiş aile’si örneğidir. Geçiş aile ile ilgili üst tarafta yer alan bilgiler, kasaba ailesi için de geçerli olan bilgilerdir.

2.1.2.3.3 Gecekond Ailesi

Gecekond ailesi hem geniş hem de çekirdek aile özelliklerini içinde barındıran bir aile türüdür. *“Kırsal bölgelerde nüfusun artması, işsizlik ve geçim problemlerinin artması sebebi ile köyden kente göç artmıştır. Köyden kente göç eden aileler, çekirdek aile biçiminde, geniş aile özelliklerini taşımaktadır”* (MEB, 2011). Gecekond aile fertlerinin eğitim seviyesi düşüktür. Bu aile üyelerinin işgücüne katılımı genellikle; *“fabrika ve imalathane işçiliği, küçük girişimcilik, hizmet sektörü ve marjinal kesimde yoğunlaştığı görülmektedir. Kadının dış piyasayla ilişkisi oldukça sınırlı kalmakla birlikte; ‘parça başı’ iş olarak evde çalışma ve işgücüne katılma durumu da giderek artmaktadır. Akrabalık, hemşerilik ve komşuluk ilişkileri yoğun ve güçlüdür. Akrabalık dayanışması gecekondu ailesinin en güçlü özelliğidir”* (Gökçe, 2012). Gecekond ailesi tam olarak ne kırsal aile ne de kentsel aile özelliklerini taşımaktadır. Kentsel aileye geçişte tampon

görevi gören bir aile tipi olduğu söylenebilir. Ayrıca gecekondü ailesi, bir ‘geçiş aile’ türüne örnek teşkil etmektedir. Geçiş ailesi için yukarıda yapılan açıklamaların, gecekondü ailesi için de geçerli olduğu söylenebilir.

2.1.2.3.4 Köy Ailesi

Köy aileleri yapısal olarak homojendir. Kırsal bölgelerde aile, “*genelde bütün bireylerin birlikte çalışıp birlikte ürettikleri ekonomik bir yapıya sahiptir*” (MEB, 2011). Bu nedenle aile fertleri hem üretimde hem de tüketimde aktif rol almaktadır. “*Köy ailelerinde erkekler için akrabalık ilişkisi, kadınlar için de komşuluk ilişkisi önemlidir. Çocukların kiminle evleneceğinde anne-babanın etkisi vardır. Evlenme yaşı düşüktür. Doğurganlık oranı fazladır, erkek çocukları, kız çocuklarına göre daha fazla değer görmektedir*” (Özensel, 1992). Bundan dolayı, erkek çocukları, kız çocuklarına nazaran daha avantajlı durumdadır.

Köy ailesi, geniş aile ile aynı özellikler taşımaktadır. Geniş aile ile ilgili ayrıntılı bilgi verildiğinden dolayı, köy ailesine genel hatları ile değinilmiştir. Ayrıca literatürde köy ailesi, büyük aile, geniş aile, geleneksel aile ifadeleri birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.

2.1.2.4 Otorite Ölçütüne Göre

Kadının egemen olduğu aile tipine ‘anaerkil aile’, erkeğin egemen olduğu aile tipine ‘ataerkil aile’ denir. Kırsal bölgelerde yer alan aileler, genellikle bu aile türlerinin özelliklerini taşımaktadır. Kadın ve erkeğin eşit olduğu aile tipine ise ‘eşitlikçi aile’ denilmektedir. Eşitlikçi ailenin özellikleri, genellikle kent merkezinde yer alan ailelerde ve çekirdek ailelerde görülür (Baran ve Yurteri-Tiryaki, 2016).

2.1.2.5 Fonksiyonel Açıdan

“*Aile fertleri rol dağılımlarının, ilişkilerin ve işlevlerin istenilen düzeyde ve verimli bir şekilde yerine getirmesine sağlıklı aile denir. Bireysel ve toplumsal fonksiyonların yerine getirmeyen, aile bütünlüğünde ve sürdürülebilirliğinde problemler olan aile ise sağlıklı aile*” şeklinde tanımlanmaktadır (Gökçen, 2014).

2.1.3 Ailenin İşlevi ve Roller

Her toplumsal kurum ve kuruluşun kendisinden yerine getirmesi beklenen birtakım işlevleri bulunmaktadır. Aile ise “*sosyal hayat için önemli işlevleri yerine getiren temel bir toplumsal kurum ve yapı olmakla birlikte, adeta toplumun omurgası olarak işleyen bir kurum olarak da görünür*” (Türkkahraman, 2006).

Toplumsal devamlılığını sağlamada ailenin işlevlerini yerine getirmesi oldukça önem arz etmektedir.

Çocuğun hem bireysel ve sosyal gelişimi hem de toplumun bir parçası olabilmesi, ailenin işlevleri ile ilişkidir. Birey, çocukluğundan itibaren başladığı öğrenme macerasına yakın çevresinden yani, ailesinden başlar. Bu nedenle çocuk; hem hayata karşı ilk deneyimlerini ailede edinir hem de çocuğun rol model aldığı ilk kişiler, aile üyeleridir. Bu anlamda aile; “insan yavrusuna” eğitimin verildiği ve toplumsal değer yargılarının çocuğa aktarıldığı, ilk ve en önemli kurumdur. Çünkü çocuk, aileyi bütün bir toplum olarak algılar. Bu doğrultuda ailenin, çocuğun içinde bulunduğu topluma uyum sağlayabilmesi ve toplumun parçası olabilmesi için; çocuğa belli değerlerin, geleneklerin, alışkanlıkların ve yaşam standartlarının öğretilmesi ilk ortam olduğu söylenebilir (Alkan, 2018). Dolayısıyla çocuğun sağlıklı gelişimi ancak ailenin işlevlerini yerine getirmesi ile mümkün olur.

2.1.3.1 Ailenin Biyolojik (Üreme) İşlevi

Ailenin biyolojik işlevi, “*eşlerin cinsel gereksinimlerini karşıladığı gibi kuşakların sürekliliğini de sağlamaktadır*” (MEB, 2011). Ailenin en önemli işlevlerden birisi “üremek ve insan neslinin devamını sağlamaktır. Maksatlı çocuk yapma işlevi, toplumsal onay ile aileye verilmiştir. Dünyada farklı özelliklere sahip ailelerde bu işlev görülür” (Çağan, 2009). Millet, ulus, kabile gibi kavramlar tarih boyunca toplumlar için hayati öneme sahip olmuştur. Bu sebeple bir soyun sürekliliği, toplum içerisindeki bireyin çoğu kez zorunlu vazifesi olarak görülmektedir.

2.1.3.2 Ailenin Psikolojik Doyum ve Destek Sağlama İşlevi

Ailenin işlevlerinden birisi de aile fertlerini psikolojik açıdan tatmin etmesi ve onlara destek sağlamasıdır. “*Ebeveynler ile çocuklar arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yoğunluğu, çocuğun psikolojik tatmine ulaşmasına doğrudan etki eder. Çocuğun edinmiş olduğu psikolojik tatmin, çocuğu yalnızlık hissinden uzaklaştırır ve moral açısından güçlü olmasına neden olur*” (Çağan, 2009). Aile kurumu, her ne kadar yazılı kanunlarla belirlenmiş sınırları olsa da dünya genelinde, tüm toplumlar duygu merkezli bir yaklaşım ile şekillenir. Bir annenin ve babanın çocukta duyusal yansımaları; güven, gelecek ve en önemlisi aidiyet hisleridir. Toplumlar içerisinde çocuklar, biyolojik ve psikolojik açıdan en zayıf halkada yer alırlar. Bu ise zorunlu olarak yakın çevreye bağımlılığı getirir.

Aile üyeleri arasındaki bağıllık, sevgi ve güvenirlilik üzerine inşa edilir. *“Küçük yaştan itibaren sevgi ve şefkate ihtiyacı olan çocuğun bu ihtiyacının, karşılıksız şekilde ve en iyi doyurulduğu yer, aile kurumudur. Her ne kadar ailenin diğer işlevlerinde bazı değişiklikler olmuş olsa da doğal olması nedeni ile sevgi işlevi sürekliliğini devam ettirmiştir”* (Tezcan, 1985) ve sevgi aile fertlerini birbirine bağlayan duygular içerisinde yer alır.

Çocuk dünyaya geldiğinde korumasız ve bakıma muhtaç durumdadır. Bu süreçte çocuğun temel fizyolojik ihtiyaçlarını ebeveynler karşılar. Fizyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra çocuğun sevinme, üzülmeye, ağlama, öfkelenme, nazlanma, oynama, şımarma, sığınma, sevgi, saygı gibi psikolojik ihtiyaçları da vardır. Ailenin temel fonksiyonları arasında, çocuğun bu psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması da yer almaktadır. Özellikle anne şefkati, bu ihtiyacın giderilmesinde önemli yer tutmaktadır. Dolayısıyla çocuğa, yaşanabilir bir sevgi ortamı hazırlayan, sıcak bir yuva oluşturan ve topluma faydalı sosyal bir kişilik olmasına imkan tanıyan ailedir (Kır, 2011).

Ebeveynlerin, çocuğuna sevgi göstermesi çocuğun gelişimi için oldukça önemlidir. Sevgi görmemiş çocuk, diğer bireylere sevgi göstermez. Özellikle parçalanmış aile içerisinde büyüyen çocuklar, sevgi eksikliği sorunu ile karşılaşabilir. Bu yüzden, özellikle bu tür ailelerde arada kalan çocuklar, aile ve toplum için sorun oluşturabilirler (Tezcan, 1985). Dolayısıyla çocuğun kişilik gelişimi ile ailesi tarafından ilgi ve sevgi görmesi arasında bir ilişkinin var olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Baumrind'in (1971, 2005) bu yönde yaptığı araştırma sonucuna bakılacak olunursa; ailesi tarafından yeteri kadar ilgi ve sevgi görmeyen çocukların, suç davranışı gösterme ya da isyankâr davranışlar sergileme eğiliminin daha fazla olduğunu ortaya konulmuştur. Oysa; yeterli ilgi ve şefkat gören çocukların, daha sağlıklı ilişkiler kurabildikleri ve özerk hareket etmeyi öğrenebildikleri sonucuna varmıştır (Akt. Okant-Yaşın, 2018).

Sonuç olarak aile, bireyler arasında karşılıklı sevgi bağıını oluşturur. *“Ebeveynler ve çocuklar, bir vücudun parçaları gibi sevgi ile birbirlerine bağlanırlar. Aile fertlerinden birine en ufak bir zarar gelirse diğer aile fertlerinin hepsi bu acıyı iliklerine kadar yaşar. Çocuk, karşılıklı oluşturulan bu sevgi bahçesinde bir çiçek gibi serpilip büyür. Sevgi, çocuğun en önemli duygusal ihtiyacıdır. Ebeveynler, çocuklarını bütün kalbiyle sever, bu sevgiyi, onları kucaklayıp bağrına basarak, öperek, davranışlarıyla da gösterir”* (Kır, 2011) ve bu

davranışlar çocuğun gelişimi için oldukça önemlidir. Bu ortamdan mahrum kalan çocuklarda ise toplumsal ve bireysel sorunların belirginleşmesi kaçınılmaz olacaktır.

2.1.3.3 Ailenin Ekonomi İşlevi

Aile kurumu *“insanların servetini kontrol eden, bu servetin dağılımını - miras- düzenleyen bir müessesedir”* (Güngör, 1997). Bu müessese, hem üretir hem de ürettiğini tüketen bir yapıdadır. Bu durum ailenin ekonomik işlevinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca *“aile ortamı, fertlerin beslenme, barınma korunma gibi ihtiyaçlarının giderilmesine imkân hazırlar”* (MEB, 2011). Tarihsel süreç içerisinde aile yapısında değişikliklerin meydana gelmesi, ailenin ekonomik işlevinde bazı değişikliklere neden olmuştur. Buna bağlı olarak da aile fertlerinin sorumlulukları ve görevleri, zaman içerisinde dönüşüme uğramıştır. Modern öncesi toplumlarda aile fertleri, tarlada ya da çiftlikte çalışarak, ekonomik ihtiyaçlarını giderip üretime katkıda bulunurlardı. Modernleşmeyle birlikte aile, üretim birimi olmaktan çıkmıştır. Aile, doğrudan mal üretmese de başta tüketim olmak üzere, geniş kapsamlı olarak hizmet sektöründe görev alıp ekonomik işlevini sürdürmektedir. Modern toplumlarda özellikle kadınlar ilk kez ev (tarla, çiftlik vs.) dışında çalışmaya başlayarak ailenin ekonomik işlevini devam ettirmiştir (Çağan, 2009). Her ne kadar modern öncesi ve modern toplumlarda ailenin ekonomik işlevlerinde farklılaşma gözlenmiş olsa da bu işlevin tamamen yok olduğu belirtilemez.

2.1.3.4 Ailenin Eğitim İşlevi

İnsanın yaşamını sorunsuz bir şekilde sürdürebilmesi için belli bir eğitime tabi olması gereklidir. *“Bu eğitim süreci, bir yandan insanın toplumsallaşmasını sağlar iken; bunun yanı sıra toplumsal yaşamın bir parçası olmasını sağlayacak kimi bilgileri, değerleri ve davranış örüntülerini insana kazandırır. Aileden bahsedilen bu sürecin ilk başladığı ortamdır”* (Çağan, 2009). Ailenin; bilgi, görgü, beceri, değer, gelenek ve göreneklerin aktarılması gibi önemli bir eğitsel misyonu bulunmaktadır. Bu eğitsel misyon, çocukların hem kişiliklerinin şekillenmesinde hem de topluma uyumunu kolaylaştırmada önemli faktördür.

Ailenin eğitim işlevi, *“çocuğun içinde yaşadığı toplumsal yapıya dair bilgileri öğrenmesinde ve sorunsuz bir şekilde büyümesinde önemlidir. Çocuğun sosyalleşmeye başladığı ilk ortam olan ailenin”* (Topçuoğlu, 2010) eğitim işlevi, tarihsel süreç içerisinde değişime uğramış olsa da her zaman eğitimin temeli ailede

atılmıştır. Çocuk aileden aldığı eğitim üzerine, okul ve çevrenin bilgilerini inşa etmektedir. Çocuk; yemeyi, içmeyi, oturmayı, kalkmayı, toplumu düzenleyen temel değerleri, normları ve bütün insani özellikleri ilk defa ailede öğrenir. Bundan dolayı aile içerisinde alınan eğitimin niteliği, çocuğun yaşamını şekillendirmektedir. Nitekim bu eğitimin kalitesi, ebeveynlerin bilinçlilik düzeyi ve çocuk yetiştirme tarzlarıyla da ilişkilidir. Bunun yanı sıra ailenin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısı, ailenin eğitim işlevinin kalitesini belirlemektedir (Kır, 2011).

2.1.3.5 Kültürel İşlev

Kültür için, “tüm toplumsal grupları düzenleyen organik kuralları, düşünsel eğilimleri ve sanatları, gelenek, görenek, inanç ve adetleri, aletleri ve tüketim maddelerini, ahlaksal kuralları, insanların gerçekleştirdiği yetenek ve alışkanlıkları içine alan bütünsel bir olgu” (Gülmez, 2013) şekilde genel bir tanım yapılabilir. Kültür, toplumun bütünlüğünü ve devamlılığını sağlamada önemli bir olgudur. Başka bir deyişle; “toplumun bir canlı gibi ayakta kalıp, varlığını sürdürebilmesini olanaklı kılan temel dinamiklerdendir. Kültürün görevi, toplumun canlı ve dinamik olmasını sağlamaktır, bu yüzden de kültürel değerlerini ve normlarını yitirmiş bir toplum yok olmaya doğru ilerler” (Kır, 2011). Dolayısıyla toplumun devamlılığı için, kültürün yeni nesillere aktarımı oldukça önemlidir. Kültürün yeni nesillere aktarımını sağlayan toplumsal kurumların başında aile gelmektedir. Aile, informal eğitim ile kültürel değerleri ve normları çocuklarına aktararak kültürel işlevini yerine getirmiş olur.

Ailenin kültürel işlevi sayesinde, çocuk içinde yer aldığı toplum ile benzer davranışlar, tutumlar ve yatkınlıklar kazanır. Bu durumda çocuğun ilgilendiği konulardan uğraştığı etkinliklere varıncaya kadar kültürel kodların izleri bulunur. Bunun yanı sıra Kudat (1997) ise çocuğun toplumdaki yerinin belirlenmesinde, kültürün yeniden üretimi anlamında önemini vurgular. Ona göre ebeveynler, ait oldukları grubun ideolojisini ve baskın ideolojiyi çocuğa aktararak, bu değer ve yapıların yeniden üretilmesini de sağlıyor. Aktarılan ideolojiler içinde bireyler yeniden sınıflandırılır. Böylece aile, nüfusu, ideolojiyi, emeği ve kültürü yeniden üretir (Akt. Okant-Yaşın, 2018).

2.1.3.6 Ailenin Toplumsal İşlevi

Kır (2011), yaptığı araştırmayı ailenin toplumsal işlevini; “güvenlik işlevi, toplumsallaştırma (sosyalleştirme) işlevi, bağımlılık ihtiyacını doyurma işlevi, sosyal

statü sağlama işlevi, toplumsal denetim işlevi, eş seçme ve yuva kurma işlevi, tanıdık çevre edinme işlevi, huzurlu ve güvenli bir hayat sağlama işlevi, paylaşma işlevi, boş zamanları değerlendirme işlevi ve siyasal işlevi” şeklinde başlıklar halinde toplamıştır. Aile bu bağlamda, toplum içerisinde yaşamayı öğreten bir okuldur.

2.1.3.6.1 Güvenlik İşlevi

Maslow, ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramında bir bireyin kendini gerçekleştirmesi için yani, kendi özelliklerini (yeteneği, ilgisi ve karakteri vs.) keşfedebilmesi, geliştirebilmesi ve bunları ortaya çıkartabilmesi için; “fizyolojik-güvenlik-sevgi/ait olma-saygı” ihtiyaçlarının sırasıyla karşılanması gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim anlaşılacağı üzere bireyin güvenlik ihtiyacı, en temel ihtiyaçları arasındadır. Güvenlik ihtiyacı karşılanmadan bireyin potansiyelini ortaya çıkarmada problemler yaşamayı, olası durumdur. Bir birey için güvenilir ortamların başında aile kurumu gelmektedir. Bu yüzden, güvenli bir aile ortamı; aile üyeleri arasında sevgiye ve saygıya dayanan ilişkinin temelini oluşturacağı gibi çocuğun kişilik gelişiminde de büyük etkisi olacaktır. Kır (2011) ise “*çocuğu eğitmek için aile, çok önemli, güvenli bir limandır*” şeklinde değerlendirmiştir. Anlaşılacağı üzere, çocuğun bilişsel, ahlaki ve kişilik gelişimlerinde güvenli bir aile atmosferi oldukça önemlidir.

2.1.3.6.2 Toplumsallaştırma (Sosyalleştirme) İşlevi

Ailenin işlevlerden diğeri ise toplumsallaştırma (sosyalleştirme)dir. E.Durkheim sosyalleşme terimini ilk kullandır. Durkheim’a göre yetişkinlerin, yetişmekte olan nesilleri sosyalleştirmesi veya sosyal yaşama adapte etmesi, ruhsal, zihni ve ahlaki açıdan olgunlaştırması eğitim ile mümkündür. Durkheim eğitimi, metotlu ve metotsuz sosyalleştirme olarak değeriştir. Ona göre metotlu sosyalleştirme yöntemli ve planlı şekilde sürdürölür iken metotsuz sosyalleşme ise toplumun içinde, bilinçsiz, plansız ve kendiliğinden gelişmektedir (Ergün, 1994). Ailenin sosyalleştirme işlevi ise Durkheim’ın metotsuz sosyalleştirme kavramı içerisinde değeriştirilebilir. Bu bilgilerden hareketle sosyalleşme kavramı; “*bireyin içinde bulunduğru grubun normlarını, değeriştirlerini, tutumlarını ve karakteristik dilini edinmesi yönündeki etkileşim sürecidir; şeklinde tanımlanabilir. Sosyalleşme, bireyin doğumıyla başlar ve ölümü ile sona erer. Kültürel kodların aktarılması sürecinde ve bu kodların da etkisiyle bireyin kişiliğri şekillenir*” (Çoştu, 2009). Dolayısıyla bireyin toplumsal yaşama entegre olmasında, yaşadığı

problemleri çözmede yöntem ve beceri geliştirmesinde, toplumsallaşmanın etkisi büyüktür. Toplumsallaşma, hem toplumun devamlılığını sağlar iken; hem de bireyin kimliğini oluşturma sürecinde önemli bir unsurdur.

Toplumsallaşma kavramına benzer bir tanıımı ise Ergün (1994) yapmıştır. Ona göre toplumsallaştırma olgusu, *“doğumdan sonra başlar; bireyin toplumda geçerli olan değerleri, inançları, vaziyet alışları, davranış kalıplarını öğrenip içselleştirmesi, çocukluk ve gençlik döneminde girdiği gruplarda geçerli olan değer, tavır ve rol beklentilerine göre "sosyal ben"ini veya "sosyal-kültürel şahsiyet"ini kazanması ile devam eder.”* Yapılan tanımlamalardan anlaşılacağı üzere, toplumsallaşma ilk olarak ailede başlamaktadır. Bu nedenle, çocuğun sosyal bir kişilik kazanmasında aile önemli bir faktördür. Dolayısıyla *“konuşmaktan, giyinmeye, beslenmekten, çalışmaya kadar toplumsal ilişki ve davranış kalıplarını çocuk ilk defa ailesinden”* (MEB, 2011) edinir.

Dieter Clässens, çocuğun ailede toplumsallaşmasının üç aşamadan meydana geldiğini belirtmiştir (Ergün, 1994): Bunlardan ilki çocuğu sosyalleşebilir hale getirmektir. Bu aşamada, ebeveynlerin maddi ve manevi bakımı ve ilgisi söz konusudur. Bu durum ise çocuğun sosyal iyimserlik ve sosyal hayatta duygusal bir yatkınlık kazanmasını sağlar. Bu aşamalardan ikincisi kültürlemedir. Bu aşama ise şöyle açıklanmaktadır: Çocuklara, doğumundan sonra uygulanan beslenme, temizlik, avutma, uyutma eylemleri doğal değil, yapaydır yani kültür şekillendirmiştir. Bilinçsiz bir şekilde gerçekleştirilen bu eylemlerin temelinde kültürel özellikler yer alır; çocuğun duygusallığı, düşünce biçimi, dili, ahlâkı, dünya görüşü ve davranışları içinde yaşadığı kültür, daha doğrusu ailenin kültürel seviyesi tarafından damgalanır. Bu süreçte çocuk, ailesinin etkisine tamamen açık, dışarıya karşı kapalıdır. Ödüllendirme ve cezalandırma yöntemleriyle çocukların motivasyonları da etkilenir. Bu durumda çocuğun ilgileri, yatkınları ve güdülendiği konular bu aşamada şekillenmiş olur. Dolayısıyla aile; çocuğun dil, motivasyon ve sosyal davranışlarını oldukça durağan hale getirmiştir. Çocuk büyüdükçe, akranlarıyla oynaması ve okula gitmeye başlamasıyla ailenin etkisinden yavaş yavaş kurtulur. Üçüncü ve son olan aşama ise ikinci sosyalleşmedir. Bu aşamanın meydana gelmesi için, çocuk toplumun kendisinden beklenen rolleri kabul etmesi, benimsemesi ve onlarla özleşmesi gereklidir. Burada aile dışı ortamların çocuk üzerinde etkisi daha fazladır.

Çocuğun hem kişiliğinin hem de ‘huy’ denilen karakter özelliklerinin gelişmesi ailede başlar. Çocuk toplumsal değer ve normları ailede edinir. Aile, bilinçli ya da bilinçsiz ilk beş yılda cinsel rolleri, tuvalet eğitimi, küçükleri sevme, büyüklere saygı duyma gibi birçok temel hayat bilgisini çocuğa öğretir. Bunun yanı sıra cömertlik, cimrilik, tutumluluk, savruluk, düzenlilik gibi huylar yine ilk yaşlarda aile içerisinde edinilir. Sevilen veya sevilmeyen yiyecekler, hayvanlara nasıl muamele edileceği, temizlik, heyecanın kontrolü, çekingenlik veya sosyallik gibi özellikler aile tarafından şekillendirilir. Bu dönem, çocuğun ilk toplumsallaşma dönemidir. Toplumsallaştırma çocuğu dolaysız olarak etkileyen bir süreçtir (Güngör, 1997; Tezcan, 1985).

Ailenin çocuk üzerinde etkisi ilk dönemlerde daha fazladır. Çünkü çocuk, ilk dönemlerde, insan olarak sadece aile fertleri ile etkileşime girer ve sosyal davranış kalıplarını bu vasıta ile edinir. Bundan dolayı çocuk için aile, bir toplum anlamı taşımaktadır. Sosyalleşme aile içinde amaçlı ve planlı bir şekilde gerçekleşmez, yani okuldaki gibi planlı bir eğitim söz konusu değildir. Çocuk ailesinden öğrendiklerini, hayatın normal akışı içinde kavrar, doğruyu ve yanlış deneme yoluyla keşfeder. Bu nedenle çocuğun aileden edindikleri, ona mutlak gerçek gibi görünür ve zihninde öyle şemalaşır (Güngör, 1997). Ayrıca gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinde, tercihlerden davranışlara varıncaya kadar toplumsallaşma sürecinde çocuğun aileden edindiklerinin izlerine rastlanabilir.

Geçmiş ile günümüz arasındaki hızlı toplumsal değişimler, ailenin sosyalleştirme işlevinin önemini yitirmesine neden olmamıştır. Bu işlevin önemini yitirmemesinin sebebi ise çocuğun şahsiyetinin özü ve dolayısıyla "sosyal kaderi", aile içinde uygulanan sosyalleştirme amaçları, metotları ve üsluplarıyla şekilleniyor olmasıdır. Ailenin sosyo-ekonomik ve sosyo- kültürel yapısı, çocuğun sosyalleştirme sürecini kesinlikle etkilemektedir. Ailenin türü, çocuğun doğum sırası, ebeveynler arasındaki iktidar ilişkileri, ailedeki ölümler, boşanmalar, çocuğun öz veya üvey oluşu, ebeveynlerin genel ve meslekî eğitim durumu, ailenin aylık geliri, oturduğu ev, tüketim imkânları, evde bulunan kitle iletişim araçları vs. (Ergün, 1994) toplumsallaşma sürecinde çocuğun edinimleri üzerinde etkili olacaktır.

Samuel Eisenstadt, çocuğun aile içerisindeki sosyalleşme sürecinin kalitesinin, ileriki yaşlarda, üstleneceği rollerde başarılı olabilmesinde etkili olacağını belirtir. Burada, yetişkinin şahsiyeti ve çocuğu yöneltme tarzı da

önemlidir. Çocuğun ileriki yaşlarda üstleneceği rollerin şekillenmesinde, bir başka önemli unsur ise ailenin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısıdır. Mesela ebeveynlerin mesleği; çocukların gelecekte üstleneceği rolleri, sahip olacakları meslekleri etkilemektedir. Bir politikacının çocuğu dil yönünden, başarı hırısı, öğrenmeye açıklık, bağımsızlık vs. bakımından gelecekte yeni ve yüksek roller üstlenme hazır durumdadır. Diğer taraftan babası işçi olan bir çocuk, dil bakımından azla yetinme, uzun plân yapamama, tüketime yönelme, yüksek pozisyon ve rollere karşı vaziyet alamama dolayısıyla daha sonraki meslek hayatında fazla yükselemez. Bu durumun istisnası mevcuttur, fakat aile çoğunlukla, çocukların ileride sahip olacağı rollere ön hazırlıklar yapar (Ergün, 1994).

Toplumsallaştırma sürecinde; ailenin çocuğun ahlaki şahsiyetini şekillendirmedeki rolü, okulun rolünü daima aşar. Okul, çocuğa daha çok bilgi sunar ve ahlaki şahsiyet durumu ile ilgili birtakım telkin ve tavsiyelerde bulunur. Hâlbuki ahlak sadece bilgi ile oluşabilecek bir durum değildir, aynı zamanda duygu ve hareket öğelerine de dayanır. Böyle bir ortam aile içerisinde mümkündür. Ayrıca ebeveynler, çocuğun ahlaki davranışını her yönden kontrol eder. Bu durumlar, çocuğun ahlaki şahsiyetinin gelişiminde aile ortamının önemini anlaşılır kılar. Sonuç olarak; bireyin ahlaki davranışı, özellikle duygu yönü, aile ortamında gelişir (Güngör, 1997). Çünkü çocuğun davranışlarının şekillenmesi, toplumsallaşma sürecinde, aile üyeleri ile olan ilişkileriyle bağlantılıdır.

Bahsi geçen bu durumlar dikkate alınarak, ailenin toplumsallaştırma işlevi hakkında genel olarak şunlar söylenebilir; “*çocuğun sosyal benini veya sosyal-kültürel şahsiyetini şekillendirdiği ilk ortam ailedir. Aile ortamında çocuk, toplumun anadilini, değer ve normlarını öğrenerek, kendisine düşen rolleri yerine getirecek bilgi, beceri ve alışkanlıkları kazanmaktadır*” (Kır, 2011). Yani çocuk, aile üyeleri ile etkileşimde bulunarak, toplumsal hayata hazırlanmakta ve sosyal bir varlığa dönüşmektedir.

2.1.3.6.3 Bağlılık İhtiyacını Doyurma İşlevi

Ailenin bir diğer işlevi ise bireylerin bağlılık ihtiyacını doydurmaktır. Baymur (1978) bu işlevi şöyle açıklamaktadır: Bireyin bir gruba bağlanma durumunun gerçekleşmesinin en temel unsuru, grup içerisinde bireyler arasında sevgi bağının oluşmasıdır. Aile, bireyin bu ihtiyacını ve duygularını doğal olarak yerine getiren kurumdur. Birey doğal olarak bir aile ortamında dünyaya gelir. Aile bireyin birçok insani ihtiyaçlarını giderdiği gibi karşılıksız sevgi ile oluşan bağlılık

veya ait olma ihtiyacını da karşılar. Bebek bir aile ortamında dünyaya gelir ve aileye bağlılığın ilk adımı ise annenin bebeğin açlık ihtiyacını gidermesi ile oluşur (Akt. Kır, 2011).

Bağlılığın ilk adımı olan açıklık ihtiyacının giderilmesinin yanı sıra çocuğun sevgi, şefkat ve güvende olma gibi ihtiyaçlarının da karşılanması, çocuğun gelişimi için önemli olmakla birlikte çocuğun aileye ait olma hissini ve bağlılığını da artırmaktadır. Ayrıca bu ihtiyaçları karşılanan çocuklar sıcak ve uyumlu bir arkadaşlık geliştirirken; bazı nedenlerden kaynaklı (anne-babanın ilgisizliği, boşanmış olması ve birinin ya da ikisinin de vefat etmiş olması vb.) durumlarda, aile içerisinde sevgiden mahrum büyümüş ve bağlılık ihtiyacı doyurulmamış çocukta ise hayata uyumu noktasında problemler yaşanmanın yanında psikolojik sorunların oluşmasına da kaynaklık edebilir (Tezcan, 1985). Anlaşılacağı üzere sevgi, saygı ve güven üzerine kurulan aile ortamı, hem aile üyeleri arasında bağlılığı artırmakta hem de çocuğun sosyal uyumunu kolaylaştırmaktadır.

Bağlılığı artıran bir başka unsur ise aile üyelerinin birbirileri ile dayanışma halinde olup birbirlerini korumalarıdır. “Aile kurumu, üyelerinin fiziki ve hukuki bağlamda koruyuculuğunu üstlendiği işleve sahiptir. Mesela, aileye katılan bir çocuk kendi sorumluluğunu alabilecek duruma gelene kadar, fiziksel ve hukuksal bağlamda ebeveynin koruması ve sorumluluğu altındadır” (Türkkahraman, 2006). Ebeveynlerin bu görevi yerine getirmesi, çocuğun aileye bağlılığını artıracaktır.

2.1.3.6.4 Sosyal Statü Sağlama İşlevi

“Diğer insanların bizim hakkımızdaki düşüncelerini ve bize karşı tutum ve davranışlarını belirleyen şey, çoğu zaman bizim içsel özelliklerimizden çok, statümüzdür. Statü, diğer insanların bireylerin toplum içindeki yerine verdikleri addır” (Gönç ve Şavran, 2013). Ailenin işlevlerinden biri de bireye sosyal statü sağlamasıdır. *“Aile bireye doğuştan bir statü sağladığı gibi hayat yarışı içinde de üyelerine statü ve saygınlık kazandırır. Ailenin sosyal ve kültürel yapısı, ekonomik ve eğitim durumu, üyesi olan bireyin statüsünü etkiler”* (Kır, 2011). Bu etkileşim sonucu bireyin kazanmış olduğu statü, bireye toplumda meşru bir pozisyon sağlar. *“Özellikle çocuğun meşru bir şekilde doğması ve iyi bir aileden gelmesi, aynı zamanda yüksek bir statü göstergesi olarak zaman zaman önem kazanmaktadır”* (Türkkahraman, 2006).

2.1.3.6.5 Toplumsal Denetim Sağlama İşlevi

Çocuk toplumsallaştırma sürecinde değer ve normları ilk aile kurumunda edinir ve bu edinim ödüllendirme, cezalandırma veya rol model olma yöntemleri ile informal şekilde gerçekleşir. Dolayısıyla Kır'a (2011) göre aile, bireyin davranışını kontrol etmede veya toplumsal denetim görevini yerine getirmede resmi olmayan yaptırımlar kullanır. Aile; üyelerinin iyi davranışlarını maddi ve manevi pekiştireçlerle ödüllendirir ki, bu davranışı artırmaya çalışır. Üyelerin hatalı davranışlarında ise resmi olmayan cezalar vererek, davranışı azaltmaya çalışır. Toplumsal denetimi sağlamada ebeveynler çok iyi rol model olmalıdır. Çünkü toplumsal denetim ve kontrol mekanizmasının işleyişini ilk olarak aile olanaklı kılar. Bu nedenle ailenin çocuk yetiştirme tarzı, toplumlumun bütünlüğü ve devamlılığı için önemli bir faktördür.

2.1.3.6.6 Boş Zamanları Değerlendirme İşlevi (Eğlendirme ve Dinlendirme İşlevi)

“Aile kurumu insanların yaratıcılığını geliştirme, birtakım boş zaman aktivitelerini gerçekleştirme gibi eğlendirici ve dinlendirici özelliğe sahiptir” (Türkkahraman, 2006). Mutlu bir aile ortamının oluşabilmesi için aile üyeleri boş zamanlarını birlikte etkinlik yaparak geçirmelidir. Dolayısıyla aile, *“kendi üyelerine birlikte eğlenme ve dinlenme imkânı sunmak gibi bir işleve sahiptir”* (Çağan, 2009). Toplumsallaşma sürecinde çocuğun sağlıklı gelişimi için bu işlev önemli rol oynamaktadır.

Aile üyelerinin boş zamanlarını değerlendirmesinde ailenin yapısal özellikleri etkili olmaktadır. Çünkü aile içerisinde *“bireyin rolü; boş zamana katılımını, kaynak ve fırsatlarını belirlemektedir. Aile üyelerinin boş zaman yaşam tarzları, ailenin sahip olduğu imkânların yanında, sorumluluk ve görevleriyle de yakından ilgilidir. Yine aile bütünlüğünde meydana gelen evlenme, boşanma, dul olma gibi”* (Akt. Güçlü, 2013) durumlar da aile üyelerinin boş zamanlarını değerlendirme biçimlerinde farklılıklar meydana getirmektedir.

2.1.3.6.7 Diğer Toplumsal İşlevler

Ailenin toplumsal işlevi bunlarla sınırlı değildir ve genel hatları ile aile kurumun diğer işlevlerine değinilecektir. Anne-babanın, çocuğun eş seçiminde ve yuva kurmasında rolleri vardır. Bu rollerini yerine getirmede kendilerini sorumlu hissederler. Bu işlev, geleneksel toplumlarda daha baskın iken modern toplumlarda ise etkisi azalmıştır. Bir diğer işlevi ise çocuğun sosyal çevre edinmesinde ailenin

etkisidir. Bütün ailenin bir sosyal çevresi mevcuttur. Çocuk hazırda bulunan bu çevresi içerisinde bulur kendini. Çocuk ailenin etkisiyle bu çevreyle ilişkiler geliştirir ve aynı zamanda hayat boyu kendi sosyal çevresini oluşturmuş olacaktır. Bir başka işlevi ise, ailenin çocuğuna huzurlu ve güvenli bir gelecek inşa etmesidir. Sürekli kavgaların, ağız dalaşlarının ve tartışmaların olduğu bir aile ortamında bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı bir çocuk büyütmek olanaklı değildir. Böyle bir ortamda yetişen çocuk; içe kapalı, çekingen, korkak, sinirli, ümidi kırık ve başarısız bir birey olur. Bunun yanı sıra aile üyelerinin sorumluluklarının farkında olması ve görevlerini yerine getirmesi, üyeler arası ilişki sevgi ve saygıya dayanan bir aile ortamının olması; çocuğun, inançlı, ümitli, güvenli, çalışkan, atak, girişimci ve başarılı olma durumlarında etkili olacaktır (Kır, 2011). Dolayısıyla çocuğun şahsiyetinin şekillenmesinde, ebeveynlerin hem birbirlerine hem de çocuğa yönelik tutum ve davranışları önemli faktördür.

2.1.4 Ebeveyn Olma Durumu, Rolü

Ailede ebeveyn olmak, çok çeşitli sorumluluk ve görevleri kapsayan karmaşık bir roldür. Bu kapsamda çocuğun doğduğu andan itibaren beslenme, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması, duygusal ve sosyal gelişiminin sağlanmasından anne-baba sorumludur. Ebeveynler ayrıca çocukları için rehber ve akıl hocası olarak hareket etmeli, onların dünyada gezinmelerine ve önemli yaşam becerilerini öğrenmelerine yardımcı olmalıdır. Bu, onlara ahlak, etik ve değerler hakkında eğitim vermenin yanı sıra öz-değer ve güven duygusu geliştirmelerine yardımcı olmayı içermektedir. Bu sorumluluklara ek olarak ebeveynler çocuklarının hem fiziksel hem de duygusal olarak güvenliğini ve esenliğini sağlamaktan da sorumludur. Bu, onları zarar görmekten korumaktan zor zamanlarda duygusal destek ve rehberlik sağlamaya kadar her şeyi içerebilmektedir. Bununla beraber zaman zaman ebeveyn olmak hem ödüllendirici hem de zorlayıcı olabilmektedir (Aksaray, 2013).

Bir çocuğun büyüüp kendi kişiliğine dönüşmesini izlemenin pek çok sevinci olsa da bir çocuğun mücadele ettiği veya zor bir dönemden geçtiği zamanlar gibi pek çok zor anı da bulunmaktadır. Tüm bunlarla beraberebeveyn olmak büyük bir sabır, sevgi ve özveri gerektirmektedir. Bu, sürekli çaba ve bağlılık gerektiren ömür boyu sürecek bir yolculuktur (Aksaray, 2013).

Anne babaların en temel rollerinden biri çocuklarının beslenme, barınma, giyinme ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ebeveynlerin, çocuklarının

büyümek ve gelişmek için ihtiyaç duydukları kaynaklara erişebilmelerini sağlamaları gerekmektedir. Bununla beraber ebeveynler, çocuklarının hem fiziksel hem de duygusal olarak güvenliğini sağlamaktan sorumludur. Bu, evde güvenli bir ortam sağlayarak veya ev dışındaki faaliyetlerini denetleyerek onları zarar görmekten korumayı içermektedir. Ebeveynlerin ayrıca duygusal istismar veya ihmal belirtilerine karşı uyanık olmaları ve gerekirse müdahale etmek için adımlar atmaları gerekmektedir (Bayer, 2013).

Bununla beraber ebeveynler, çocuklarının bir ahlak duygusu geliştirmelerine yardım etmede ve onları olumlu davranışlara yönlendirmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu, dürüstlük, şefkat, saygı ve sorumluluk gibi değerlerin öğretilmesini içermektedir. Bu kapsamda çocuklar genellikle ebeveynlerinin eylemlerini model aldığından ebeveynlerin de kendi davranışlarına dikkat etmeleri gerekmektedir. Bu gereklilik kapsamında çocuklar büyüyüp geliştikçe, ebeveynlerin onlara bağımsız yetişkinler olmalarına yardımcı olacak pratik beceriler öğretmeleri gerekmektedir. Ayrıca ebeveyn sevgisi ve desteği, bir çocuğun duygusal esenliği için gereklidir. Ebeveynlerin rahatlık ve cesaret vermek için yanlarında olmaları ve çocuklarının zor durumlardan kurtulmasına yardımcı olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda ebeveynlerin çocuklarının endişelerini dinlemeleri ve duygularını onaylamaları önemlidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki çocuklar ebeveynlerine saygı duymakta ve davranışlarını genellikle onlardan örnek almaktadır. Çocukların ebeveynlerinin sözleriyle ve eylemleriyle gönderdikleri mesajlara dikkat etmeleri gerekmektedir. Bu, stres, çatışmalar ve ilişkilerle nasıl başa çıktıkları gibi kendi davranışlarının bilincinde olmak anlamına gelmektedir (Koçak, 2016).

Çocukların kendilerini güvende hissetmek ve öz disiplin geliştirmek için yapıya ve sınırlara ihtiyacı vardır. Ebeveynler, çocuklarının davranışları için kurallar ve beklentiler belirlemeli ve gerektiğinde uygun sonuçları uygulamalıdır. Ebeveynlerin disiplinlerinde tutarlı ve adil olmaları ve belirli davranışların neden kabul edilemez olduğunu açıklamaları önemlidir. Genel olarak ebeveyn olmanın rolü çok yönlüdür ve çok fazla sabır, sevgi ve bağlılık gerektirmektedir. Ebeveynler çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamalı, güvenliklerini sağlamalı, değerleri ve pratik becerileri öğretmeli, duygusal destek sağlamalı, olumlu bir rol model olmalı ve gerektiğinde disiplin sağlamalıdır. Ebeveynler bu sorumlulukları yerine

getirerek çocuklarının büyümelerine ve mutlu, sağlıklı ve başarılı yetişkinler olarak gelişmelerine yardımcı olmaktadır (Selçuk, 2015).

2.2 Tipik Gelişen Birey ve Aileleri

Tipik gelişen bireyler, beklenen bir zaman çerçevesi içinde tipik gelişimsel kilometre taşlarına ulaşanlardır (Cengiz vd., 2021). Bu kilometre taşları fiziksel, bilişsel ve sosyal-duygusal gelişimi içermektedir. Örneğin, gelişmekte olan tipik bir çocuk belirli bir yaş aralığında emeklemeyi, yürümeyi ve konuşmayı öğrenebilmektedir. Büyüdükçe soyut düşünme, karmaşık sorunları çözme ve başkalarıyla sağlıklı ilişkiler kurma becerilerini geliştirebilirler (Cengiz vd., 2021).

Tipik gelişen bireylerin aileleri, yapıları ve dinamikleri açısından farklılık gösterebilmekte ancak genellikle bireyin büyümesi ve gelişmesi için destekleyici bir ortam sağlamaktadırlar. Bireyin becerilerini geliştirmesine ve ilgi alanlarını keşfetmesine yardımcı olan eğitim, sosyalleşme ve ders dışı etkinlikler için fırsatlar sağlayabilirler (Şahbaz ve Yüce, 2021).

Her çocuğun kendisini özel olduğu ve diğerlerinden farklı olduğu kabul edilmektedir. Toplumda farklı şekillerde gelişen kişilerin var olduğu ve bu kişilere yönelik farkındalığın yıllar içerisinde arttığı görülmektedir. “Her kişi bir değerdir” sözü dikkate alındığında toplumun farklı gelişim göstere kişilerinin kabul edilerek onlarla bütünleşilmesi gerekli görülmektedir (Diken, 2012).

Tipik gelişim sergileyen öğrencilerin farklı gelişim sergileyen akranlarına ilişkin tutumları hakkında uygun müdahale stratejileri, bilgiler ve gereken müdahale alanlarının belirlenmesinde yardımcı olabilmektedir. İnsan yetiştirmenin en büyük sanat olduğu düşünülmektedir. Çocukların genel davranış özelliklerinin anlaşılması, ruh dünyalarına inilmesi gerçekten de her ebeveynin yapabildiği şeyler değildir. Bazı anne-babaların çocukların yalnızca fiziksel bakımlarına ilişkin barınma, beslenme, sağlık sorunları ile ilgilendiği, çocukların olaylar karşısındaki tepkileri, düşünceleri, üzüntüleri, yorumları ve sevinçlerini göz ardı ettikleri görülmektedir (Özgenel, 2022).

Çocuk eğitiminde çocuğun gereken şekilde büyümesi ve topluma hazırlanması, çocuğun yaşamının ilk gününden itibaren ebeveyn ile etkileşimi, eğitim için vermeye çalıştıkları, konuştukları, ev içi tutumları büyük bir oranda etkilidir (Aksaray, 2013).

Anne-babalar çocuklarının normal bir şekilde kişilik, sosyal ve mental motor gelişimine sahip olması ve sağlıklı psikolojik yapısının olması için aşağıda belirtilenleri yapmalıdır (Ataman 1997).

- Doğru yönlendirme ve dengeli eğitim
- Ebeveynlerin kendi aralarındaki davranış ve söz birliği
- Çocuğa yönelik aşırı disiplin ya da aşırı hoşgörüden kaçınılması
- Olaylar ve ilerleyen dönemlerde davranış açısından tutarlı olması ve tepkilerinin farklı farklı olmaması
- Çocuğa yönelik tepkilerin abartılı ve yersiz olmaması
- Yararlı ve güzel şeylerde çocuğun sergilediği davranışların onaylanması
- Yanlışlarında uygun cezalandırmanın yapılması
- Yanlışların sebebinin mantık çerçevesinde açıklanması, sadece kızılmaması,
- Çocuklara değer verilmesi
- Kişiliklerine saygı duyulması
- Çocuklara söz hakkı tanınması
- Sevildiklerinin hissettirilmesi
- Güven duygusunun aşılması
- Psikolojik ve sosyal gelişimin yakından takip edilmesi
- Sergilenen davranış sorunlarına yönelik duyarlı olunması
 - Kendi psikolojik çatışmaların çocuklara yansıtılmaması sayesinde çocukların daha sağlıklı yetiştirilmesi mümkün olabilmektedir (Çalışkan, 2017; Işık ve Akbaş, 2019; Aybey, 2018; Woodgate vd., 2015).

2.2.1 Bireyin Tipik Gelişimi Sırasında Aile ve Görevleri

Ebeveynin öncelikle çocuğun bağımsız bir kişi olduğunu kabul etmesi, ona sevgi ile yaklaşması ve olumlu ilişkiler kurmaya çalışması gerekmektedir. Sevgi temelindeki eğitimin başarılı ve sağlam olduğu bilinmelidir. Bununla beraber bireyin tipik gelişimi sırasında aile roller ve gereken diğer faaliyetler çerçevesinde yapılabilecek eylemler aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Canoğulları ve Gürçay, 2017; Özen, 2019; Frias vd., 2020; Kaplan ve Ak, 2018):

- Ebeveynler soyut bir uyarıdan ziyade somut eylemleri temel almalıdır.
- Ebeveynlerin hazırladıkları ortamın çocuğun anne babası hep yanındaymış gibi kendisini güvende hissettirmesi ve hiç yanında

yokmuş gibi özgür hissetmesini sağlamalıdır. Bu şekildeki aile ortamı çocuğun kendisini has düşünce ve anlayışını ifade edebilmesini sağlamaktadır. Ancak sağlıklı bir ailede çocuğun nasıl algılayacağı, düşüneceği ve davranacağıyla ilgilenilmektedir. Çünkü bu ebeveynler için çocukların belirli bir kalıba sokulması, bağımsız gelişmesinden önemlidir.

- Ebeveynler, çocuğun kişiliğine saygı duymalı ve benlik saygısı üstün kişiler olmalıdır. Bu şekilde çocukların benlik saygıları da üstün olabilmektedir. Ebeveynler kendi kendilerini yönetebilen kişilerin yetiştirilmesinde gereken psiko-sosyal ortamı oluşturmalıdır. Bunun için ise aşırı koruyucu yaklaşımlardan kaçınılması ve çocuğun kendi kendisini yöneten kişi olabilmesine fırsat verilmelidir.
- Özetle, ebeveynler çocuğa sevgi vermeli, girişim becerisi ve özgüven kazanabilmesi adına onu desteklemelidir. Yeterli düzeyde desteklenen çocuğun bulunduğu ortamda ebeveynlerinin sağladığı eğitim ve disiplinin özellikleri olumludur. Çocuğun isteminin hiçbir zaman engellenmediği belirtilmektedir. Aşırı davranışların anlayışla karşılandığı ve yumuşak bir şekilde düzeltildiği görülmektedir. Böylesi esnek ortamda çocuğun cesaretli ve topluma uyumlu yetiştiği görülmektedir. Bu şekilde çocuklar yaşamını yapıcı çabalar üstüne kurmayı öğrenmektedir.
- İdeal ebeveyni tanıtmanın zor olmasına karşın başarılı anne-babaların çocukların ihtiyaçlarını sezdiği, uygun yanıtlar verdiği, aşırı katı ya da hoşgörülü olmadığı, çocuğa karşı esnek yaklaşıma sahip olduğu, davranışlarında belirli bir kararlılığın ve devamlılığın olduğu, karşı çıkılmasından önce her zaman çocukların isteklerinin dinlenildiği ebeveynler olduğu belirtilmektedir.
- Yine başarılı ebeveynlerin çocuğun kendi kendini denetlemesi veya iç denetimi anlamındaki ahlak gelişimine ortam hazırladığı, çocuğun sorumluluk duygusunu geliştirecek olayların sonuçları ile onları kendi haline bıraktığı, hak ve özgürlüklerin sınırını öğrettiği görülmektedir. Ayrıca bu ebeveynlerin çocukları korkutmaksızın kendi kendilerine

disipline ettiği ve düşüncelerini özgür bir şekilde anlatabilen kişiler olarak gelişmelerine olanak sağladığı görülmektedir.

Yukarıda yer alan bu bilgiler bireyin tipik gelişimi sırasında aile ve rollerinin değerlendirilmesi açısından sıralanmıştır. Var olan bilgilerin yanında ebeveynlerin çocuk yetiştirme sürecinde çocukların psikolojik ve sosyal gelişimlerini destekleyici ebeveyn tutumları sergilemeleri gerekmektedir. Bunun temel nedenlerinin başında ebeveyn tutumlarının çocukluk yıllarından itibaren psikolojik ve sosyal gelişimi etkilemesi yatmaktadır. Literatürde farklı kültürel özelliklere sahip bireyler üzerinde yürütölen çalışma bulguları da ebeveyn tutumlarının çocukluk, ergenlik ve gençlik dönemlerinde hem psikolojik hem de sosyal gelişimi etkilediğini göstermektedir (Canoğulları ve Gürçay, 2017; Özen, 2019; Frias vd., 2020; Kaplan ve Ak, 2018).

2.3 Özel Gereksinimli Birey

Özel gereksinimli bireyler, fiziksel özellikleri ve öğrenme yetenekleri gibi farklı gelişim alanlarında var olan normlardan büyük oranda altta ya da üstte altta olmak koşuluyla farklılık gösteren ve genel eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamayan, özel eğitime ve bireyselleştirilmiş eğitim programlarına gereksinim duyan çocuklar olarak tanımlanmaktadır (Eripek, 2009).

Özel ihtiyaçları olan bireylerin akranlarından önemli ölçüde farklı oldukları belirtilmektedir. Bu grupta yer alan bireylerin yaşıtlarına göre daha az yetenekli ve daha gelişmiş olmaları daha olasıdır. Bu nedenle kullanılan ifadenin bütünleyici bir özellik taşıdığı görülmektedir. Öte yandan, özel gereksinimli kişiler arasında fiziksel engelli ve öğrenme güçlüğü olan kişiler ile özel gereksinimli öğrencilere göre daha yüksek performans gösteren öğrenciler yer almaktadır (Akçamete, 2018).

Özel gereksinimli birey, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 4. Maddesi kapsamında, “*özel eğitim gerektiren bireyler*” ve “*bireysel özellikleri ve eğitimleri yeterlilikleri açısından yaşıtlarına göre beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey*” olarak tanımlanmıştır (MEB, 2000).

Özel ihtiyaçları olan insanlar hayatlarında birçok zorlukla karşılaşmaktadırlar. Bu kapsamda karşılaştıkları en yaygın zorluklardan biri ise yaşadıkları topluma uyum sağlamaya çalışmaktır. Bu uyum sürecindeki en önemli faktör, toplumun bunu tanınması ve olumlu bir tutuma sahip olmasıdır. Bunlar özel gereksinimli kişilerin bilinçlendirilmesiyle sağlanabilmektedir (Yıldız, 2020). Bu

çalışmada söz konusu farkındalığın gelişimine katkı sağlayacak bazı sonuçların ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

2.3.1 Özel Gereksinimli Çocukların Sınıflandırılması

Özel gereksinim, bireyin kendi başına bazı ihtiyaçlarını gerçekleştirme konusunda zorluk çeken ve genellikle bir destekçiye gereksinim duymasıdır. Bedensel ve zihinsel olarak normalin altında ya da üstünde akranlarına nazaran gelişim anlamında farklılık gösteren bireylerdir (Çetin ve Kurnaz, 2017). Özel gereksinimli bireyler; zihinsel, işitme, bedensel, çoklu yetersizlik, görme, öğrenme güçlüğü ve otizm spektrum bozukluğu gibi tanımlamalar ile sınıflandırılır (Kızıldaş, 2012).

7 Temmuz 2018’de “*Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü*” tarafından resmi gazetede yayınlanan, en güncel “*Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*”de özel eğitime ihtiyacı olan özel gereksinimli birey; “*bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren birey*” şeklinde ifade edilmiştir (30471 sayılı Resmi Gazete). Burada genel bir tanımla yapıldığı görülmektedir ve özel gereksinimli bireylerin tümünü kapsamaktadır. Özel gereksinimli bireylerdeki farklılıklar fiziksel, sosyal, zihinsel ve duygusal gibi birçok boyutta olabilmektedir. Bu boyutlara bireylerin cinsiyet, yaş ve çevre gibi birçok faktörü de eklendiğinde farklılıklar artmakta ve özel gereksinimli bireylerde farklı şekillerde gruplandırılabilir. Bu gruplandırmaların bazıları yetersizlik tabiriyle bazıları görme, işitme gibi kategoriler halinde, bazı gruplandırmalarda sık görülen yetersizlik ile seyrek görülen yetersizlik olarak oluşturulduğu görülmektedir (Diken, 2015). Türkiye’de kullanılan yasal gruplandırmalarda özel gereksinimli bireylerin, işitme, görme, fiziksel ve zihinsel yetersizlik, dil ve konuşma güçlüğü, duygu durum bozukluğu, otizm spektrum durumu, özel öğrenme güçlüğü çeken, özel ve üstün yeteneklere sahip bireyler gibi farklı kategorilerde incelendiğini görülmektedir. Özel gereksinimi olan bireylerin anlaşılması için dört kavram önemlidir. Bunlar: “zedelenme, yetersizlik, özür/engel ve risk taşıma”dır.

1. Zedelenme, bireyin fizyolojik, psikolojik ve anatomik özelliklerde kalıcı veya geçici yaşadığı durumlarla işleyiş bozukluklarının olma durumudur. Başka bir deyişle organların yapısındaki biyofiziksel ve biyokimyasal bozulmalara zedelenme denir (Özyürek, 2006).

2. Yetersizlik, bir işi yapma; bir şekilde davranma durumlarında kapasitenin sınırlı olmasıdır (Eripek, 2005).

3. Engel, bireyin yetersizlik sebebiyle toplumsal rollerini işlevsel anlamda gerçekleştirememesidir (Cavkaytar ve Diken, 2005).

4. Risk taşıma, şahıslarda engel görülmemesi karşısında ilerleyen yaşlarda yetersizlik yaşama olasılıklarının normal durumlarda beklenen düzeyden daha fazla olan kişileri tanımlayabilmek için kullanılır (Özyürek, 2006).

Özel gereksinim durumu, doğum öncesinde, doğum anında ve doğum sonrasında olmak üzere üç aşama ile karşılaşılır. Metabolizmayla ilişkili sorunlar, beyin gelişimi sorunları ve kromozom bozuklukları gibi sorunlar doğum öncesinde; bebeğin oksijensiz kalması; erken doğum gibi durumlar doğum anı; geçirilen rahatsızlıklar, kötü beslenme, olumsuz çevre şartları da doğum sonrası özel gereksinim sebepleri olarak ortaya çıkar (Kara, 2016).

2.3.2 Özel Gereksinimli Çocukların Aileye Etkisi

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak, aile yaşamını derinden etkiler. Bakım ihtiyacına ek olarak uyum ve davranış sorunları da meydana gelmektedir. Bu durum aile ilişkilerini olumsuz etkilemekte ve sosyal refah ihtiyaçlarını artırmaktadır (Togay ve Güçray, 2017). Yapılan bir araştırmaya göre zihinsel yetersizliğe sahip bir çocuğu olan ailelerin, kronik hastalığı olan çocuğu olan ailelere kıyasla çok daha yüksek düzeyde stres yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu alanda yapılan araştırmalar, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerde artan stres düzeylerinin, bakım verenlerin fiziksel ve psikolojik iyilik halleri ile aile yapısını olumsuz etkileyebileceğini göstermiştir (Togay ve Güçray, 2017).

Toplumsal inançlar ve kültürel beklentiler açısından ülkemizde çocuk bakımının cinsiyet rolleri açısından öncelikle annelerin sorumluluğunda olması beklenmektedir. Söz konusu durum, özel gereksinimli çocuğa sahip aileler için de geçerlidir ve bunların bakımından en büyük sorumluluk annelere aittir. Özel ihtiyaçları olan bir çocuğa bakmak pek çok zorluğu beraberinde getirir ve bu bir bakım yükü olarak görülebilmektedir. Annenin uzun süreli bakım vermeye mecbur olduğunda fiziksel ve duygusal yorgunluğunu artmaktadır. Bu durum da sosyal izolasyona yol açmaktadır (Karahana ve İslam, 2013).

Özel gereksinimli çocuğa sahip olmak sadece anne-babayı değil, onlara eşlik eden enerjik aile yapısı sonucunda kardeşlerin yaşamlarını da büyük ölçüde etkilemektedir. Anne, genellikle çocuğun ihtiyaçlarına bağlı olarak eşinin yanı sıra

diğer çocukların da ihtiyaçlarını göz ardı edebilmektedir. Huber'in ifadelerine göre özel gereksinimli kardeşe sahip olan çocuklar, ebeveynlerinden yetersiz ilgi görmekte, kardeşler ile normal ilişkilere sahip olmamakta, rol ve sorumluluklarında bazı farklılıklar görülmektedir. Lafcı vd. tarafından yapılan çalışmada zihinsel engelli çocukların %87,3lük kısmının kardeşlerine uyum sağlamada güçlük yaşadıklarını ifade ettikleri bildirilmektedir (Lafcı vd.,2014).

2.3.2.1 Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olmanın Fiziksel Etkileri

Çocuklarının özel gereksinimli olması, fiziksel rahatsızlık durumu açısından genel nüfustan daha çok aileleri etkilemektedir. Lee vd. tarafından yapılan çalışma kapsamında kronik hastalığa yönelik özel gereksinimli çocuğu olan ve olmayan aileler karşılaştırılmıştır. Bu araştırma, özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin, normal gelişim gösteren çocuklara göre boyun ağrısı, astım, bronşit, artrit, kalp hastalığı, diyabet ve yüksek tansiyon gibi kronik hastalıklara sahip olma olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Lee vd., 2017). Uykusuzluk fiziksel ve psikolojik sorunlara neden olabilmektedir. Bu kapsamda özel gereksinimli çocuğu olan annelerin uyku düzenleri üzerinde yapılan bir araştırma sonucunda, normal uyku süresinin 7-9 saat olması gerekmesine rağmen söz konusu annelerin 7 saatten az uyuduğunu ve gece iki kez uyandığı tespit edilmiştir.

2019 yılında Kanada'da yürütülen bir araştırma kapsamında, özel gereksinimli nörolojik özel gereksinimli çocukların anneleri dahil edilmiştir. Bu araştırma sonucunda özel gereksinimli çocuğu olan annelerin, normal gelişim gösteren çocuğu olan annelere kıyasla kronik hastalıklara sahip olma ve sağlık hizmetlerine erişim olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Arim vd., 2019).

2.3.2.2 Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olmanın Sosyal Etkileri

Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin en önemli ihtiyacı destek almak veya almaktır. Sosyal destek kavramı düşünüldüğünde eş, aile ve arkadaş gibi yakın çevreden alınan tüm maddi ve manevi desteği anlamak önemlidir. Tamponlama teorisini ortaya atan Yapılan bir araştırma, stres ve sıkıntı arasındaki tampon görevini sosyal desteğin üstlendiği bildirilmiştir. Anneler üzerinde yapılan araştırmalar, bakımın sosyal izolasyona, sınırlı günlük yaşam tarzına, yakın temasın azalmasına yol açtığını ve anne bakımının azalmadığını göstermektedir. Ayrıca istenilen sosyal desteği almayan annelerin daha fazla stresli ve bitkin hissettikleri bulunmuştur (Çiftçi ve Sivrikaya, 2013).

Sosyal destek, refahı korumak ve güçlendirmek için kritik öneme sahiptir. Sivrikaya ve Çifçi Tekinarslan tarafından yapılan çalışmada, özel gereksinimli çocuğu olan ailelerde sosyal ve duygusal destekteki artışa paralel olarak aile baskılarının da daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Çifçi ve Sivrikaya, 2013). Özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın bir diğer sosyal etkisi de özel gereksinimlere karşı tutum, tutum ve ayrımcılıktır. Bu nedenle özel gereksinimli kişiler ve aileleri, toplumdaki özel gereksinimler konusunda eksik ve yanlış bilgilendirme, özel gereksinimlere yönelik tutumlar ve olumsuz tutumlar nedeniyle ayrımcılığa ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Özel gereksinimli çocuğa sahip aileler, olumsuz sosyal tutum ve yargılar nedeniyle topluma katılma konusunda isteksizdirler. Ayrıca alan yazında aile etkinlikleri ve çevresel desteğin özel gereksinimli çocukların etkinliklerinde, yaşamlarında ve sosyal katılımlarında en etkili belirleyicilerdendir. Türkiye’de özel gereksinimli çocukların aileleri ile yürütülen bir çalışmada, çocuğun yetersizliğinden ötürü, komşuların ve akrabaların aileden uzaklaştığı tespit edilmiştir (Sardohan ve Akçamete, 2014). Buna ek olarak söz konusu ailelerin toplumun bakış açısından rahatsız oldukları, kötü ve kaba davranışlarla karşılaştıkları, küçümsendikleri, sosyal olarak dışlandıkları ve sosyal çevreleri ile iletişim kurma konusunda güçlük yaşadıkları ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra yürütülen nitel bir çalışmada özel gereksinimli çocuğa sahi polan anneler çocuğunun durumundan ötürü markete, bakkala gitmek için bile dışarı çıkmak istemediklerini dile getirmişlerdir (Sardohan ve Akçamete, 2014). Özet olarak, ailelerin ruhsal ve fiziksel sorunlarının yanı sıra sosyal desteğe ihtiyaç duymalarına rağmen toplumdan dışlandıkları ifade edilebilmektedir.

2.3.2.3 Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olmanın Ekonomik Etkileri

Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin bir diğer sorunu da ekonomiktir. Bu aileler, tıbbi bakım, rehabilitasyon tedavisi, özel fiziki düzenlemeler, çocuklar için özel araç ve gereçler ve ulaşım gibi çocukların olmaması nedeniyle maddi zorluklarla karşı karşıya kalınmaktadır. Literatür incelendiğinde özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin yoksul oldukları belirtilmektedir (Muir ve Strnadova, 2014).

Lafçı vd. tarafından yapılan çalışmada zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin %90,9'luk kısmının çocuğun durumunun aileye ek maliyet getirdiğini bildirdikleri ifade edilmiştir (Lafçı vd., 2014). Zihinsel yetersizliği olan çocukların

aileleri üzerinde yapılan bir başka araştırma, çocukların (%87,5) ekonomik problemler yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğunu bulmuştur (Kurt vd., 2008). Benzer şekilde, Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırma, özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin ekonomik gelirlerinin daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca ekonomik durumu iyi olmayan ailelerin daha fazla sorun yaşadıkları gözlenmektedir.

2.3.2.4 Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olmanın Psikolojik Etkileri

Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin sıklıkla sosyal ve duygusal sorunlarla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bu konulara ekonomik ve fiziksel rahatsızlıklar da eklenebilir. Bununla birlikte ruh sağlığı sorunu olan annelerin sayısı da yüksektir. Strese bağlı depresyon, özellikle annelerde baş etme üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Yaşanılan stres anneler için birçok psikolojik ve psikiyatrik soruna yol açabilmektedir. Bu kapsamda en yaygın ruhsal sorunlar arasında kaygı, yetersizlik ve suçluluk duyguları yer almaktadır (Estes vd., 2009).

Özel gereksinimli çocuğu olan aileler; çocuğunun durumuyla baş edememekte, geleceğinden endişe duymakta, çocuğun özel ihtiyaçlarından dolayı suçluluk duymaktadırlar. Aileler genellikle özel gereksinimli çocuklarıyla özdeşleştirilir, bu nedenle çocuklarının eksikliklerinin kendi çocukları gibi olduğunu düşünürler. Buna göre kendini suçlama, kendilerini suçlama, depresyon, evlilik doyumu, yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluşu büyük ölçüde azaltmaktadırlar (Sardohan ve Akçamete, 2014).

2.4 Çoklu Yetersizlik Kavramı

Çoklu yetersizlik; bireyin birden fazla yetersizlik türünden etkilenmesini ya da sahip olunan yetersizliklerden birisinden ağır derecede etkilenmesini ifade etmektedir (Baltacı-Ekşi, 2020). Çoklu yetersizliği olan çocuk kavramı 2000 yılında yürürlüğe girmiş olan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde (ÖEHY) “birden fazla yetersizliği olan kişi” şeklinde ifade edilmektedir. Söz konusu yönetmeliğe göre, birden çok yetersizliği olan kişi, birden çok alanda yetersizliğin görülmesi sebebi ile özel eğitim ve destek eğitime gereksinimi olan kişi şeklinde açıklanmaktadır (Sardohan-Erdoğan, 2017). Yapılan tanımlamalarda çoklu yetersizliği olan kişilerin iki veya daha çok yetersizliğin olması gerekmektedir. Görme yetersizliği-zihinsel yetersizlik, fiziksel yetersizlik-işitme yetersizliği, zihinsel yetersizlik-görme yetersizliği gibidir (Ekizandiç, 2018).

Literatürde yer alan çalışmalarda birçok kültürde çoklu yetersizliği olan bireylerin bulunduğu ve çoklu yetersizliği olan bireylerin farklı yetersizlik türlerine sahip oldukları belirtilmektedir (Okoro vd., 2018; Prasad vd., 2018; Kar vd., 2016; Braun vd., 2015). Bunun yanında çoklu yetersizliğe sahip olan bireylerin sahip oldukları yetersizlik türlerinin yanında yetersizlikten etkilenme düzeylerinin de birbirinden farklı olduğu görülmektedir (Baltacı-Ekşi, 2020). Çoklu yetersizlikten etkilenen çocukların da her ırk, toplum, kültür ve sosyo-ekonomik yapıda bulunabildiği belirtilmektedir. Bu nedenle hem yetersizlik türleri hem de yetersizlik düzeyleri hem de kültürel/toplumsal özelliklerinin farklılaştığı bir grubun niteliklerinin genellenmesinin kolay olmadığı bilinmektedir. Bu hususta çoklu yetersizlikten etkilenen kişilerin görülme sıklığının net olarak belirlenmesinde doğru tanıların alınmasının önemli olduğu belirtilmektedir. Tanılama şartlarına bağlı olarak çoklu yetersizliği bulunmadığı halde çoklu yetersizlik kapsamında olan çocukların varlığı da bilinmektedir (Uyar, 2016).

Çoklu yetersizlik gibi bir grubun var olması hem de bu grubun tipik gelişen gösteren ve yetersizlikten etkilenen kişiler içerisinde önemli bir bölümün kapsadığının düşünülmesi, bu çocukların özelliklerinin göz önünde bulundurulmasını gerekli hale getirmektedir. Zira çoklu yetersizlikten etkilenen çocukların gelişim özelliklerinin bilinmesi ile doğru değerlendirme ve birey için özel eğitim alanında önemli tedbirlerin alınması sağlanabilmektedir (Uyar, 2016). Çoklu yetersizliği olan bireyleri tipik gelişen bireylerden ayıran özelliklerinin başında sosyal gelişim özellikleri gelmektedir. Yapılan araştırma bulguları da yetersizliği olan çocukların tipik gelişen akranlarına göre daha düşük sosyal beceri düzeyine sahip olduğunu göstermektedir (Sakarkaya, 2018; Poyamanesh ve Faryabi, 2015). Bilindiği üzere günlük hayatta etkileşim olgusu, sosyal beceriler ile birlikte diğer gelişim alanlarının da temelini oluşturmaktadır. Çocukların hayatının ilk yıllarından beri birçok becerisini çevresi ile etkileşime girmesiyle kazandığı belirtilmektedir. Tipik gelişen çocukların bu becerilerini kendiliğinden kazanmasına karşın yetersizlikten etkilenmiş olan çocukların farklı uyarlamalara gereksinimi olduğu görülmektedir. Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocuklar için yetersizliğin türü ve derecesine bağlı olarak söz konusu becerilerin daha sınırlı hale gelebildiği belirtilmektedir (Baltacı-Ekşi, 2020).

Çoklu yetersizliği olan çocukların bazı davranış özelliklerini belirgin olarak gösterdiği bilinmektedir (Kadı, 2016). Çoklu yetersizliği olan bazı çocukların

etkileşime giremediği ve sosyal kabulü güçlendiren problem davranışlar sergileyebildiği belirtilmektedir. Erken çocukluk döneminden itibaren çocukların çevresi ile etkileşimlerine dayalı anlamlandırma süreci dikkate alındığında bu çocukların etkileşimlerindeki sınırlılıkların sınırlı yaşantılara neden olduğu görülmektedir. Yetersizliklerinin türleri ve dereceleri de etkileşim, dolayısıyla da iletişim yetilerini etkilemektedir (Baltacı-Ekşi, 2020). Uyar'a (2016) göre, çoklu yetersizlikten etkilenen çocuklarda iletişim yetilerinde yaşanan sınırlılıkların bireylerle etkileşim kurmayı, onları anlamayı ve kişilere bilgi/düşünce aktarmayı etkilemektedir. Bu sayede çocukların alıcı ve ifade edici iletişim yetilerinin yetişkinler tarafından yorumlanması hususunda yaşanabilecek karmaşıklıkların çocukların bütün gelişim alanlarının desteklenmesinde zorluklara neden olabileceği belirtilmektedir (Kaplan vd., 2021).

Yukarıda yer alan bilgilerden de anlaşılabacağı gibi çoklu yetersizliği olan bireyler toplumsal yapı içerisinde birçok sorunla karşılaşmaktadır. Karşılaşılan sorunların en aza indirilmesi için çoklu yetersizliği olan bireylerin küçük yaşlardan itibaren gelişim özelliklerine uygun eğitim programlarına katılmaları gerekmektedir. Buna karşın ülkemizde güncel olarak çoklu yetersizlikten etkilenen görmeyen çocuklar ile alan eğitimi olarak çalışmakta olan uzman/öğretmen sayısının az olduğu ve ebeveynlerine yönelik eğitimlerin sınırlı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca ülkemizde söz konusu çocuklar için hazırlanmış eğitim programlarının olmadığı bilinmektedir. Devlet okullarında tek bir yetersizliğe göre hazırlanmış olan programların destek eğitimi veren kurumlarda tek bir yetersizliğe göre hazırlanmış destek eğitim programları çocukların yetersizlik türlerine göre eş zamanlı kullanılıp Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları (BEP) uygulanabilmektedir. Dolayısıyla bu şartlar altında çoklu yetersizlikten etkilenen görmeyen çocukların kullanmakta oldukları jestlerin içeriklerinin ve öğretmenler/uzmanlar ile ebeveynlerin jestler geliştirmesi ve odaklanması yönündeki ilgilerinin net bir şekilde bilinmediği belirtilmektedir (Uyar, 2016).

Çeşitli sebeplerden ötürü okula devam edemeyen çocuklar için (örneğin sağlık problemleri) ise evde bakım hizmeti veya evde eğitim vb. tedbirlerin alındığı belirtilmektedir. Bununla birlikte gerek duyulduğunda ayda maksimum 12, minimum 4 saat olması kaydıyla destek eğitim hizmetlerinden faydalanabilmektedir. Bahsi geçen bu kişiler içerisinde bulunan çoklu yetersizlikten etkilenen çocukların baskın yetersizliklerine veya mevcut birden

fazla yetersizliğine ilişkin açılan sınıflara/okullara yönlendirilerek yerleştirildiği belirtilmektedir (Uyar, 2016).

2.5 Olumlu Gelecek Beklentisi

Yaşadığımız dönemde ulaşılan bilgi düzeyi ve teknolojideki gelişmelerin beraberinde toplumsal değişimler de yaşanmaktadır. Toplumda yaşanan bu ekonomik ve sosyal değişim sürecinden, toplumun yeniliklere açık ve en dinamik kesimi olan üniversite gençliğinin de doğal olarak etkilendiği belirtilmektedir. İşsizlik, değişimleri karşılayabilecek nitelikte becerilerin olunması için devamlı olarak kendinin yenilenmesi vb. sorunlar üniversite gençlerinde önemli düzeyde umutsuzluk, kaygı, olumsuz gelecek beklentisi ve düşük düzeyde yaşam doyumuna neden olabildiği belirtilmektedir (Yıldız, 2018). Bu durum gelecek beklentisi kavramını insan yaşamında önemli bir konuma getirmektedir (Tiring, 2022). Bu nedenle bireylerin gelecek beklentileri ile alakalı farklı alanlarda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Literatürde gelecek beklentisi ile ilgili çalışmalar değerlendirildiğinde Trommsdorff vd., (1978) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ergenlerin gelecek zaman açısından boylamsal araştırmada başlangıçta eğitim alan ergenlerin sonrasında iş hayatına dahil edilmeleri ifade edilmiştir. Adölesanlarda iki yıl içinde gelecek zaman perspektifinin bireylerin kişilik alanında genişlediği anlaşılmaktadır. Bunun altında öğrencilerin aileden bağımsız duruma gelerek alternatif hayat tarzı seçeneklerinin artması yeni sosyal rollere girmesini ortaya koymaktadır. Bilişsel kurama dayalı olarak meydana gelen geleceğe yönelik terapinin bireylerin istedikleri geleceğe ulaşmaları hususunda etkisiz olan düşüncelerin yerine bireylerin düşüncelerini, kendilerini iyi hissettikleri şeylere yönlendirmelerinin yaşamlarına ilişkin arzu ettiklerine daha da yakınlaşacağı savunulmaktadır. İnsanların istenmeyene odaklanma seviyesinin artması, depresyon, yoğun sıkıntı yaşaması, anksiyete gibi psikolojik durumların yaşanması olasılığını arttırdığı belirtilmektedir (Işıktaş, 2022).

Gelecek beklentisi, kişinin iş hayatındaki performansını ciddi düzeyde etkilediği düşünülmektedir. Kişinin gelecekteki kariyer hedeflerine ilişkin yüksek ve olumlu beklentisinin olması daha iyi performans göstermesini tetikleyebileceği belirtilen unsur olarak değerlendirilmektedir (Cihan-Aksoy, 2022). Bu süreçte sosyal ve çevresel rollerdeki değişikliklerin geleceğe ilişkin belirli yönlerinde bazı farklılık oluşturduğu görülmektedir. İmamoğlu ve Güler-Edwards'a (2007) göre üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada geleceğe yönelik yönelimlerinde

benlik tipine bağılı farklılıkların incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda dengeli tipte olan bireylerin dengesiz tipteki bireylere göre daha olumlu beklenti düzeyine sahip oldukları ifade edilmiştir. Buna paralel olarak bireylerin daha az kaygılı oldukları ve daha pozitif odaklı oldukları görülmektedir. Bunun yanı sıra ergen bireylerde en dengeli benlik tipindeki adölesan bireylerde bile kaygı oluştuğı rapor edilmiştir.

Literatürde gençlerin geleceğe ilişkin beklentilerinin gelişim dönemi özelliklerine kıyasla hangi disiplinlere yoğunlaştığı incelenmektedir. Yavuzer vd., (2005) birlikte yürüttüğü çalışmada ortaöğretim ve lisans öğrencilerinin geleceğe yönelik beklentilerinin tespit edilmesini hedefleyen bir araştırma yürüttükleri ve çalışmanın sonucunda öğrencilerin beklentilerinin yoğunlaştığı alanların sevilen mesleğin yapılması ve mesleki mutlu başarılı ve evlilik, ekonomik kazanç, toplumsal statü olduğu anlaşılmaktadır. Fakat, karşı cins ile yakın ilişkileri geliştirmek ve aileden bağımsız bir hayat kurarak devamlılığının sağlanması ortaöğretim öğrencilerinde lisans öğrencilerine göre geleceğe ilişkin daha önemli beklentiler olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilen çalışmada kişilerin içerisinde olduğu gelişim dönemlerine göre gelecek beklentilerinin farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Benzer biçimdeki Güneydoğu bölgesindeki ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin gelecek ile alakalı beklentilerini açıklamak gayesiyle Şimşek'in (2012) yaptığı bölgesel bir çalışmada öğrencilerin mesleki ve kişisel olarak gelecekte umutlu olduğu fakat sırası ile ekonomi, eğitim ve sosyal gelecek ile alakalı daha az umutlu oldukları rapor edilmiştir. Öğrencilerin içinde oldukları dönemde daha yüksek özgüvene sahip olmalarına rağmen toplumsal ve ekonomi sisteme müdahale etmek fırsatı bulamayan öğrencilerin bazı endişelerinin olduğu düşünülmektedir.

2.5.1 Olumlu Gelecek Beklentisi ve Etkileyen Faktörler

Bir bireyin olumlu gelecek beklentilerini etkileyebilecek faktörler değerlendirildiğinde güçlü bir destek ağına sahip olmak, bireylere güvenlik ve aidiyet duygusu sağlayabilmekte, bu da onların olumlu gelecek beklentilerini arttırabilmektedir. Bu kapsamda destekleyici ilişkiler, bireylere teşvik, motivasyon ve geri bildirim sağlayabilmekte ve bunların tümü, hedeflerine ulaşma yeteneklerine inanmalarına yardımcı olabilmektedir. Örneğin; sosyal destek arkadaşlardan, aile üyelerinden, meslektaşlardan veya topluluk gruplarından gelebilmektedir (Işıktaş, 2022).

Bir başka faktör olan eğitim, beceriler ve finansal istikrar gibi kişisel kaynaklar da olumlu gelecek beklentilerini etkileyebilmektedir. Eğitim ve öğretim fırsatlarına erişimi olan bireyler, amaçlarını ve özlemlerini takip etme becerileri konusunda kendilerini daha güvende hissedebilmektedir. Benzer şekilde finansal olarak istikrarlı olan bireyler, gelecekleri için plan yapma ve uzun vadeli hedeflerine ulaşma konusunda kendilerini daha güvende hissetmektedir. Buna ek olarak iyimserlik, olumlu sonuçlar bekleme ve zorlukları büyüme fırsatları olarak görme eğilimini ifade etmektedir. Bununla beraberiyimser bireyler, engelleri aşma ve hedeflerine ulaşma yeteneklerine inandıkları için daha yüksek olumlu gelecek beklentilerine sahip olma eğilimindedir. Bununla beraberiyimserlik öğrenilebilmekte ve uygulanabilmekte ve hayatın olumlu yönlerine odaklanarak, gerçekçi hedefler belirleyerek ve olumsuz deneyimleri olumlu bir şekilde yeniden çerçevelendirerek geliştirilebilmektedir. Ayrıca geçmiş deneyimler, bireyin olumlu gelecek beklentilerini de etkileyebilmektedir. Geçmişteki başarılar gibi olumlu deneyimler, bireyin gelecekteki başarıya ulaşma becerisine olan güvenini ve inancını arttırmaktadır. Öte yandan başarısızlık veya travma gibi olumsuz deneyimler, bireyin olumlu gelecek beklentilerini azaltmaktadır. Bununla birlikte, bireylerin olumsuz deneyimlerden öğrenip büyüyeceklerini ve bunun da nihayetinde olumlu gelecek beklentilerini artırabileceğini not etmek önemlidir (Ehtiyar, vd., 2017).

Tüm bunlarla beraber değerler, inançlar ve normlar gibi kültürel faktörler de bireyin olumlu gelecek beklentilerinde rol oynamaktadır. Örnek vermek gerekirse bireyciliği ve başarıyı vurgulayan kültürler, üyeleri arasında daha yüksek olumlu gelecek beklentileri teşvik edebilmektedir. Benzer şekilde, kolektivizme ve topluluğa değer veren kültürler, sosyal bağlantılara ve ilişkilere dayalı olumlu gelecek beklentilerini desteklemesi mümkündür. Psikolojik açıdanakıl sağlığı, bireyin olumlu gelecek beklentilerini de etkileyebilmektedir. Depresyon veya anksiyete gibi ruh sağlığı sorunları olan bireyler, bu koşulların ruh halleri, motivasyonları ve hayata bakışları üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı daha düşük olumlu gelecek beklentilerine sahiptir (Yurtkoru, 2018). Bununla birlikte ruh sağlığı koşulları için tedavi aramak, bireylerin ruh hallerini ve genel sağlık durumlarını iyileştirmelerine yardımcı olabilmekte ve bu da onların olumlu gelecek beklentilerini arttırabilmektedir.

Genel olarak olumlu gelecek beklentileri, sosyal destek, kişisel kaynaklar, iyimserlik, geçmiş deneyimler, kültürel faktörler ve zihinsel sağlık gibi bir dizi faktörden etkilenmektedir. Bu faktörleri anlayarak ve onları geliştirmek için çalışarak bireyler olumlu gelecek beklentilerini artırabilmekte, bu da daha fazla esenlik ve yaşam memnuniyetine yol açmaktadır (Diken, 2012).

2.5.2 Özel Gereksinimli Birey Ebeveynlerinin Olumlu Gelecek Beklenti Düzeyleri

Özel gereksinimli birey ebeveynlerinin olumlu gelecek beklenti düzeyleri kapsamında bu bireylerin ebeveynleri için en önemli hedeflerden biri, çocuklarına mümkün olduğu kadar bağımsızlık kazanmalarını sağlamaktır. Bu, çocuklarına yemek pişirmek, temizlik yapmak ve mali durumlarını yönetmek gibi kendi başlarının çaresine bakmaları için ihtiyaç duydukları becerileri geliştirmelerine yardımcı olmayı içermektedir. Ayrıca bu durum, çocuklarının kendi başlarına veya minimum destekle yaşamalarına yardımcı olmak için uygun barınma seçenekleri ve destekleyici hizmetler bulmayı da içermektedir. Ebeveynler ayrıca çocuklarını toplu taşıma araçlarına binmek, iletişim kurmak için teknolojiyi kullanmak ve çevrelerini keşfetmek gibi bağımsızlığı teşvik eden etkinliklere katılmaya teşvik etmektedir (Sucuoğlu vd., 1993).

Özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri için bir diğer önemli hedef, çocuklarının anlamlı bir iş bulmasına yardımcı olmaktır. Bu, çocuklarının güçlü yanlarını ve ilgi alanlarını belirlemeyi ve kendilerine uygun iş fırsatları bulmayı içerecektir. Ayrıca çocuklarının işyerinde başarılı olmak için ihtiyaç duydukları becerileri öğrenmelerine yardımcı olmak için iş koçluğu veya eğitimi sağlamayı da içerebilmektedir. Ebeveynler bu kapsamda ayrıca özel ihtiyaçları olan bireylere iş bulmaları ve işlerini sürdürmeleri için destek sağlayan programlar veya hizmetler arayabilmektedir. Bununla beraber özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri de çocuklarının başkalarıyla olumlu ilişkiler kuracağını umabilmektedir. Bu, çocuklarının sosyal beceriler ve özgüven geliştirmelerine yardımcı olmanın yanı sıra, yeni insanlarla tanışması ve arkadaşlıklar kurması için çocuklara fırsatlar yaratmayı içermektedir. Ebeveynler ayrıca çocuklarını romantik ilişkileri keşfetmeye teşvik edebilmekte ve uygun eşler bulmalarını da desteklemektedir. Özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin de çocuklarının eğitiminden beklentileri yüksek olabilmektedir (Dursun vd., 2018). Bu, okulda çocuklarının ihtiyaçlarını savunmayı, evde ek destek sağlamayı ve çocuklarının liseden sonra

eğitimlerine devam etmeleri için fırsatları keşfetmeyi içermektedir. Bunlarla birlikte ebeveynler, ayrıca çocuklarını ilgi ve tutkularının peşinden gitmeye ve çevrelerindeki dünya hakkında daha bilgili olmaya teşvik edebilmektedir. Tüm bunlarla beraber özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri, çocuklarının topluluklarına daha fazla dahil olmasını umabilmektedir. Bu, çocuklarını sosyal faaliyetlere katılmaya, gönüllü olmaya ve topluluklarına anlamlı şekillerde katkıda bulunmaya yöneltebilecektir.

Genel olarak özel ihtiyaçları olan bireylerin ebeveynleri, çocukları için bir dizi olumlu gelecek beklentisine sahiptir. Özel ihtiyaçları olan her bireyin benzersiz olduğunu ve hedeflerine ulaşmak için kendi hızına ve yoluna sahip olabileceğini kabul etmek önemli olsa da yüksek beklentilere sahip olmak, özel ihtiyaçları olan bireyleri tam potansiyellerine ulaşmaları için motive etmeye ve ilham vermeye yardımcıdır. Ebeveynler, teşvik, büyüme fırsatları ve kaynaklara ve desteğe erişim sağlayarak çocuklarının yolculuğunu desteklemelidir.

2.6 Yaşam Doyum Düzeyi

Bireylerin hayatlarında umutlu olabilmeleri ve hayatlarının bir anlam kazanabilmesi adına sahip olamları gereken temel faktörlerin başında yaşam tatmini gelmektedir. Rutin hayatta yaşam doyumu kavramının sıklıkla duyulmasına rağmen beklentilerin ifade edilmesinde kullanılmakta olan bir kavram olduğu görülmektedir. Yaşamdan doyum almanın neyi ifade ettiğine ilişkin kişilerin yaşama dair isteklerinin, ihtiyaçlarının, yaşama dair isteklerini gerçekleştirmesini ifade ettiği belirtilmektedir. Yaşam doyumu kavramının kişinin elinde olan veya ulaşabildiği arzularıyla sahip olmak istediği faktörleri karşılaştırması sonucunda oluşan durum şeklinde ifade edilmektedir (Gülcan ve Nedim-Bal, 2014).

Göker (2013) tarafından yaşam doyumu, yaşamın bazı alanlarında doyum gibi bir düzeyde, incelenebilen, yaşamın önemli bir kısmını yordadığı şeklinde açıklanmıştır. Başka bir ifadeyle bireyin kendisinin yön verdiği hayatından ne düzeyde memnuniyet duyduğunu göstermektedir. Söz konusu bu kavramın yaşama yönelik olumlu duyguları açıkladığı düşünülmektedir. Yaşam doyum kavramı, bireyin bir bütün halinde kendi hayatını genel anlamda pozitif yönde değerlendirme düzeyi şeklinde ifade edilmektedir. İncekara (2018) ise yaşam doyumunu bireyin kendi hayatından memnun olması şeklinde tanımlamıştır. Kavramsal olarak incelendiğinde yaşam doyumu bazı kavramlarla birleştirilebilmektedir. Yaşam doyumu, özel iyi veya iyilik hali, mutluluk vb. kavramlar buna örnektir. Bu

durumun sebebi söz konusu kavramların birbirine oldukça yakın olması ve iç içe geçmesidir. Literatür incelendiğinde bu kavramların birçoğunun birbirinin yerine kullanıldığı da görülmektedir (Göker, 2013).

2.6.1 Yaşam Doyum Düzeyi ve Etkileyen Faktörler

Yaşam doyumu insanların demografik özelliklerine göre şekillenmektedir. Yaşam doyumunu etkileyen unsurların başında cinsiyet gelmektedir. Bu hususta yapılmış olan bazı araştırmalara göre erkeklerin daha yüksek düzeyde yaşam doyumunun olduğu, bazı araştırmalarda ise kadınların yaşam doyum düzeylerinin daha yüksek olduğu savunulmuştur. Bununla birlikte bazı araştırmacıların da yaşam doyumu ile cinsiyet arasında anlamlı ilişki olmadığını belirlediği görülmektedir. Anlamlı düzeyde ilişki olmadığını savunan araştırmacılara göre ise tek başına cinsiyetin yaşam doyum düzeyinde etkisi yoktur (Koçak, 2016). Buna karşın farklı kültürlerde yürütülen araştırma bulgularında erkek ve kadınların yaşam doyum düzeyleri arasında bazı farklılıkların olduğu görülmektedir (Bibi vd., 2015).

İnsanların yaşam standartlarının yüksek olması yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemektedir. Bu noktada yaşam standartlarını belirleyen unsurlar arasında yer alan gelir düzeyi insanların yaşam doyumlarını etkileyen bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu hususta yapılmış olan araştırmalarda gelir düzeyinin artması ile bireylerin ihtiyaçlarını karşılaması konusunda rahatlık sağlamasıyla birlikte toplumsal hayattaki imkanlarını da arttırdığı belirtilmektedir. Bireyin ekonomik seviyesindeki iyileşmenin, barınma, yiyecek, giyim ve araç gibi faktörlerde olumlu yönde etkili olduğu görülmektedir. Yaşam doyumu üzerinde yordayıcı olduğu ifade edilen gelir düzeyinin kişilerin ihtiyaçlarını karşılamasında rahatlık sağlaması nedeniyle stressiz bir yaşama sahip olmaları, böylelikle de yaşam doyum düzeylerinin arttığı görülmektedir (Ergün, 2016).

İnsanların içinde bulundukları yaş gruplarına göre yaşamdan beklentileri farklıdır. Bu nedenle yaş unsuru da insanların yaşam doyumlarını etkilemektedir. Yapılan çalışmalarda göre yaşam doyum düzeyi ve yaş değişkeni arasında “U” şeklinde bir bağın olduğu belirtilmektedir. Buna göre yaşı küçük olan ve yetişkin olan yaşlılarda yaşam doyum düzeyinin yüksek olduğu, ancak orta yaş grubundaki bireylerin yaşam doyum düzeyinin önemli düzeyde düşük olduğu görülmektedir. Yaşam doyum ile yaş ilişkisinin ele alındığı diğer araştırmalarda da yaygın bir şekilde görülen diğer bulgu, yaşı ilerlemesi ile yaşam doyum düzeyinin

azalmasıdır. Buna paralel olarak yaşlı bireylerin fiziksel sağlıkları ve ekonomik gelir seviyelerini olumlu algılamalarının yaşam doyum düzeylerinde önemli bir belirleyici olduğu belirlenmiştir (Mamur, 2014).

Bireylerin medeni durumlarının da yaşam doyum düzeyinde belirleyici olduğu görülmektedir. Bireyin hayatında önemli olduğu ifade edilen evlilik kavramının yaşam doyum araştırmaları kapsamında incelenen bir konu olduğu belirtilmektedir. Yaşam doyum düzeyi ve medeni hal arasındaki ilişkinin ele alındığı araştırmalarda söz konusu iki kavramın arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkinin olduğu rapor edilmektedir. Yapılan araştırmada bazı istisnalar dışında medeni durum ve yaşam doyum düzeyi arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğu dikkat çekmektedir. Evli bireylerin yaşam doyum düzeylerinin bekar, boşanmış, eşi veya ayrı yaşayan bireylere göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Koçak, 2016).

Yukarıdaki demografik unsurların yanında psikolojik faktörlerin de yaşam doyumunda etkili olduğu belirtilmektedir. Bu hususta yapılmış olan araştırmalarda sürekli kaygı, umutsuzluk, yalnızlık, düşük duygusal zekâ, depresyon düzeyi ve düşük benlik algısı gibi faktörlerin yaşam doyumunu negatif yönde etkilediği belirlenmiştir (Bakalim ve Muyan-Yılık, 2020).

2.6.2 Özel Gereksinimli Birey Ebeveynlerinin Yaşam Doyumu Düzeyleri

Özel ihtiyaçları olan bir çocuğa bakmak, birçok ebeveyn için onların duygusal sağlıklarına ve yaşam kalitelerine zarar verebilecek zorlu bir deneyimdir. Araştırmalar, özel ihtiyaçları olan çocukların ebeveynlerinin, tipik gelişen gösteren çocukların ebeveynlerine kıyasla daha yüksek düzeyde stres, kaygı ve depresyon yaşadıklarını tutarlı bir şekilde göstermiştir (Diken, 2012).

Bunun temel nedenlerinden biri, özel gereksinimli bir çocuğa bakmanın getirdiği ekstra talepler ve sorumluluklardır. Bu, tıbbi randevuları, terapileri ve ilaçları yönetmeyi, sağlık ve eğitim sistemlerinde çocuklarının ihtiyaçlarını savunmayı ve ortaya çıkabilecek davranışsal ve duygusal zorluklarla başa çıkmayı içermektedir. Çocuğun engelinin şiddeti, ebeveynlerin yaşam doyumunu düzeyinde de rol oynamaktadır. Daha ciddi engelleri olan çocukların ebeveynleri, daha önemli zorluklarla karşılaşabilmekte ve bakım vermenin günlük talepleriyle başa çıkmak için daha fazla desteğe ihtiyaç duyabilmektedir (Işık ve Akbaş, 2019).

Geçici bakım, terapi hizmetleri ve mali yardım gibi destek ve kaynakların mevcudiyeti de ebeveynlerin refahını etkilemektedir. Bununla birlikte özel ihtiyaçları olan çocukların tüm ebeveynlerinin daha düşük yaşam doyumu yaşamadığına dikkat etmek önemlidir. Aslında bazı ebeveynler, çocuklarının benzersiz ihtiyaçlarının bir sonucu olarak hayatlarında daha büyük bir amaç ve tatmin duygusu hissettiklerini bildirmektedir. Bunun nedeni, özel ihtiyaçları olan bir çocuğa bakmanın zorluklarını aşarak gelişebilecek artan dayanıklılık ve baş etme becerileridir (Pınar ve Doğan, 2020). Genel olarak özel gereksinimli olan çocukların ebeveynlerinin desteklenmesi, onların karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma ve yaşam kalitelerini yükseltmelerine yardımcı olmak için çok önemlidir. Bu, destek grupları, geçici bakım ve terapi hizmetleri gibi kaynaklara erişim sağlamanın yanı sıra duygusal destek ve anlayış sunmayı içermektedir.

Birden çok engel, bir kişide iki veya daha fazla engelin veya bozukluğun varlığına işaret edebilmektedir. Bu kapsamdaki olan engeller fiziksel, zihinsel, duygusal veya bunların bir kombinasyonudur. Birden çok engeli olan bireyler, günlük yaşamda daha fazla zorlukla karşılaşabilmekte ve hedeflerine ulaşmak ve tatmin edici hayatlar yaşamak için daha fazla desteğe ihtiyaç duymaktadır. Birden fazla engeli olan bireylerin karşılaşabileceği temel zorluklardan biri, eğitime, istihdama ve diğer fırsatlara sınırlı erişimdir. Bunun nedeni fiziksel engeller, uyum eksikliği veya özel gereksinimli bireylere yönelik olumsuz tutumlardır. Bu kapsamda birden çok engeli olan bireyler, olumlu gelecek beklentilerini ve yaşam doyumlarını etkileyebilecek bir umutsuzluk veya amaçsızlık duygusu yaşamaktadır. Sınırlı fırsatlara ek olarak çoklu engeli olan bireyler sosyal izolasyon ve ayrımcılık yaşamaktadır. Bu kapsamda bireyler, sosyal faaliyetlere katılma, arkadaşlık kurma ve romantik eşler bulma konusunda engellerle karşılaşabilmektedir. Bu durum, ruh sağlıkları ve genel refahları üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte birden fazla engeli olan birçok bireyin bu zorlukların üstesinden gelebildiğini ve tatmin edici hayatlar yaşayabildiğini not etmek önemlidir. Destek ve kaynakların mevcudiyeti, bireyin kendi dayanıklılık ve başa çıkma becerileri ve çevresindekilerin tutum ve davranışları gibi faktörlerin tümü, olumlu gelecek beklentileri ve yaşam doyumu düzeylerinde rol oynamaktadır. Örnek vermek gerekirse eğitime, mesleki eğitime ve istihdam fırsatlarına erişim, bireyin amaç duygusu ve gelecek beklentileri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Çeşitliliğe değer veren ve özel gereksinimli bireylerin

ihtiyaçlarına öncelik veren destekleyici ve kapsayıcı ortamlar, onların duyguları üzerinde de olumlu bir etkiye sahiptir (Bayer, 2013). Ek olarak aile, arkadaşlar ve bakıcılardan oluşan gl bir destek ağına sahip olmak, bireyin yaşam memnuniyetini artırabilen duygusal destek ve cesaretlendirme sağlamaktadır. Tüm bu bilgiler eğiğinde birden çok engel, olumlu gelecek beklentisi ve yaşam memnuniyeti için benzersiz zorluklar sunabilirken, her bireyin deneyiminin benzersiz olduğunu kabul etmek önemlidir.

2.7 Tez İle İlgili Literatür Taraması

2.7.1 Ulusal Alanyazında Tipik Geliğim Sergilemeyen ocuğa Sahip Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentilerini İnceleyen Araştırmalar

Bu bölümde ulusal alanyazında tipik geliğim sergilemeyen çocuğa sahip ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerini İncelenmesinen araştırmalar yer verilmiştir.

Akandere vd. zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumunu ve umutsuzluk düzeylerini inceledikleri çalışmada zihinsel, fiziksel ve zihinsel-fiziksel engelli çocuğa sahip olan anne-babaların umutsuzluk ve yaşam doyum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Bu ilişkide anne babanın yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, özel gereksinimli çocuklarının cinsiyetinin de anlamlı değişkenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Akandere vd., 2009).

Temiz çalışmasında görme engelli bireylerin ruhsal durumlarının yaşam doyumunu ile stresle baş etme biçimlerine etkisini incelediğinde; görme engelli bireylerin yaşam doyumlarının orta ve yüksek derecede olduğu grlmştir. Görme engelli bireylerin stresle baş etme düzeylerine bakıldığında stresle baş edebildikleri ve streslerini yönetebildikleri sonucuna ulaşılmıştır (Temiz, 2010).

Diken vd., (2012) tarafından yapılan bir çalışma, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerini ve gelecek beklentilerini incelemiştir. Araştırmada, psikolojik dayanıklılığın ebeveynlerin olumlu gelecek beklentileri üzerinde önemli bir etkisi olduğu bulunmuştur.

Arıdağ ve Erbiçer tarafından özel gereksinimli çocuğa sahip annelere grup ile psikolojik danışma uygulamasının kaygı düzeyleri ve yaşam doyum düzeylerine etkisi incelenmiştir. Çalışma, zel eğitime gereksinimi olan ve rehabilitasyon merkezine devam eden 3-17 yaşları arasındaki çocukların anneleri ile yrtlmştir. Çalışma sonucunda grupla psikolojik danışma alan annelerin

durumluk sürekli kaygılarının anlamlı düzeyde azaldığı ve yaşam doyumlarının da arttığı saptanmıştır (Arıdağ ve Erbiçer, 2018).

Avşaroğlu ve Okutan zihin engelli çocuğu olan anne babaların yaşam doyumları, iyimserlik ve psikolojik belirti düzeyleri çalışmasında iyimserlik ve psikolojik belirtilerinin, yaşam doyumunu yordayıp yordamadığını incelemiştir. Araştırma sonucunda ebeveynlerin psikolojik belirtilerinin yaşam doyumunu negatif yönde etkilediği ve iyimserlik düzeylerinin yaşam doyumlarını pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir (Avşaroğlu ve Okutan, 2018).

Tepeli Temiz ve Tarı Cömert üniversite öğrencileri örneklemi kullanarak yaptığı araştırmada; bağlanma stilleri, yaşam doyumunu ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiyi ve psikolojik dayanıklılık düzeyine bağlı yaşam doyumunun farklılık gösterip göstermediğini incelemiştir. Araştırma sonucunda güvenli bağlanma, pozitif gelişim ve öznel iyi oluşun yaşam doyumunu etkilediği saptanmıştır. Bireylerin kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stillerine sahip olması yaşam doyum düzeylerini düşürmektedir. Bunlara ek olarak öğrencilerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yaşam doyumlarını etkilediği bulunmuştur (Tepeli-Temiz ve Tarı-Cömert, 2018).

Avşaroğlu, Güleş çalışmalarında özel gereksinimli çocuğa sahip anne babaların yaşam doyumlarını öz anlayış ve merhamet düzeyleri açısından incelemiş; öz anlayış ve merhamet düzeyinin yaşam doyumunu yordadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin babalara göre yaşam doyumlarının daha düşük olduğu anlaşılmıştır (Avşaroğlu ve Güleş, 2019).

Yıldırım vd. zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlere verilen eğitimin onların yaşam doyumuna, yardım arama konusunda kendilerini damgalamasına, depresyonlarına ve stresle başa çıkma tarzlarına etkisini değerlendirdiği araştırmada; bireylerin kendilerini damgalama ve depresyon düzeylerindeki azalmanın; stresle başa çıkma becerisi kazanmada ve yaşam doyumunda olumlu artışa sebep olduğu sonucuna ulaşmıştır (Yıldırım vd., 2020).

Cengiz vd. özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin stres ve yaşam doyum düzeylerinin karşılaştırılması araştırmasında özel gereksinimi bulunan çocukların ebeveynlerinin stres puanları normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlere göre daha yüksek, yaşam doyum puanları ise daha düşük olduğu sonucuna

ulaşmışlardır. Araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın yaşam doyumu üzerinde yüksek etkinliğe sahip olduğu ve olumsuz psikolojik ölçütlerin ebeveynlerin yaşam doyumunu etkilediği anlaşılmıştır (Cengiz vd., 2021).

Cihan-Aksoy (2022), zihinsel engelli çocukların duygusal refahı, olumlu gelecek beklentilerini incelerken dikkate alınması gereken bir diğer önemli husustur. Araştırmalar, bu çocukların duygularını düzenlemede, duygularını anlama ve ifade etmede, stresle başa çıkmada ve hüsrana veya hayal kırıklığını yönetmede zorluklar gibi zorluklarla karşılaşabileceklerini göstermektedir. Bu zorluklara rağmen araştırmalar, zihinsel engelli çocukların gelecek beklentileriyle ilgili olumlu duygular yaşayabileceğini göstermiştir. Örneğin, gelecekteki hedeflerini ve özlemlerini düşünürken heyecanlı, umutlu veya gururlu hissedebilirler.

2.7.2 Uluslararası Alanyazında Tipik Gelişim Sergilemeyen Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentilerini İnceleyen Araştırmalar

Bu bölümde uluslararası alanyazında tipik gelişim sergilemeyen çocuğa sahip ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerini incelenmesinin araştırmalara yer verilmiştir.

Hastings ve Taunt (2002) bu çalışmada, gelişim özürlü çocuklara sahip ailelerin olumlu algılarını ve beklentilerini incelemişlerdir. Araştırmacılar, ebeveynlerin olumlu düşüncelerinin, stresle başa çıkmada ve çocuklarına yönelik beklentilerinin yönetilmesinde önemli olduğunu bulmuşlardır.

Jones ve Prinz (2005) tarafından yapılan bu derleme, ebeveynlerin kendine güven duygusunun, hem ebeveynin hem de çocuğun uyumunda potansiyel rolleri üzerine odaklanmaktadır. Çalışma, ebeveynlerin kendine güveninin, tipik gelişim göstermeyen çocukların ailelerinde olumlu beklentilere katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Plant ve Sanders (2007) tarafından yapılan bu çalışma, okul öncesi çağındaki gelişim engelli çocukların ailelerinde bakım veren stresinin önceden belirleyicilerini incelemiştir. Araştırma, ebeveynlerin olumlu beklentilerinin, bakım veren stresini ve çocuğun gelişimine ilişkin endişeleri azaltmaya yardımcı olduğunu bulmuştur.

King vd., (2009) tarafından yürütülen bu araştırma, otizm spektrum bozukluğu ve Down sendromlu çocukların ailelerinin inanç sistemlerini

incelemiştir. Çalışma, ebeveynlerin olumlu beklentilerinin çocuklarının gelecekteki başarıları ve yaşam kaliteleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir.

Yang vd. umudun öz anlayış ve yaşam doyumuna aracılık rolü ile ilgili 320 yetişkin ile yaptıkları çalışmada öz-anlayışın umut ve yaşam doyumu ile pozitif yönde ilişkili olduğuna ve öz-anlayış ile yaşam doyumu arasındaki pozitif ilişkiye umudun aracılık ettiği sonucuna ulaşmıştır. (Yang, 2016).

Mantelou ve Karakasidou kısa bir öz-merhamet müdahale programının öz-şefkat, olumlu ve olumsuz duygular ve yaşam doyumu üzerine etkinliğini ölçmek için yaptıkları çalışmada; öz-şefkat programına dahil olan bireylerin öz anlayış düzeylerinde gerçekleşen güçlü artış sonucu öz anlayışın yaşam doyumunu artırırken aynı zamanda bireylerin olumlu duygulanım düzeylerinde de artışa sebep olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ulaşılan bulgular belirli müdahale programlarının uygulanmasının öz şefkatin psikolojik sağlamlılık üzerinde etkinliğini ortaya koyar (Mantelou ve Karakasidou, 2017).

Reyes vd. Kolombiyalı yaşlı yetişkinlerde yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş ile dayanıklılık ve sosyoekonomik durum arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada yaşam doyumunun psikolojik sağlamlılık ve psikolojik iyi oluşu pozitif yönde etkilediği, aynı zamanda psikolojik iyi oluşun da yüksek sosyoekonomik statüden etkilendiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırmacılar kültürel faktörün de psikolojik sağlamlılığı etkilediğini belirlemişlerdir (Reyes vd., 2019).

Labrague öğrenci hemşirelerde Covid-19 pandemisi ile ilişkili stres, yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide aracı olarak psikolojik sağlamlık düzeyini ölçen ve Filipinli hemşire öğrencileri ele alan kesitsel bir çalışma yapmıştır. Pandemi stresini yüksek düzeyde yaşayan Filipinli hemşire öğrencilerin dayanıklılıkları, yaşam doyumları ve psikolojik iyi oluşları orta-yüksek düzeyde bulunmuştur. Çalışmada artan pandemi ile ilişkili stres; yaşam memnuniyetinin azalması ve daha düşük psikolojik refah ile ilişkilendirildi. Ayrıca psikolojik dayanıklılığın, pandemi ile ilişkili stresin öğrenci hemşirelerin yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluşları üzerindeki olumsuz etkilerini azalttığı bulunmuştur (Labrague, 2021).

2.7.3 Ulusal Alanyazında Tipik Gelişim Sergilemeyen Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşam Doyum Düzeylerini İnceleyen Araştırmalar

Bu bölümde ulusal alanyazında tipik gelişim sergilemeyen çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerini İncelenmesinen araştırmalara yer verilmiştir.

Akarsu (2014) tarafından yapılmış olan araştırmada zihinsel yetersizliği olan çocukların aile yükü, öz-bakım becerileri, annelerinin yaşam doyum düzeyi ve etkileyen unsurların incelendiği görülmektedir. Bu doğrultuda Edirne İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı merkezlerinde 13 Şubat-18 Mayıs 2012 tarihleri arasında 2-18 yaş arasındaki zihinsel yetersiz çocukları olan 280 anne çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, annelerin aile yükünün fazla, yaşam doyum düzeyinin düşük olduğu, çocukların öz-bakım becerileri arttıkça annelerin yükünün azaldığı ve yaşam doyum düzeylerinin arttığı belirlenmiştir. Bununla birlikte annelerin yaşı, çalışma durumu, eğitim düzeyi, çocuğun yaşı, zihinsel yetersizlik düzeyi, hastalık/yetersizlik süresi, özel eğitim alma süresi, ailenin ekonomik durumu, babaların eğitim seviyesi, çocuk sayısı, annenin herhangi bir hastalığının olması, evde bakım ücreti alması, zihinsel yetersizliği olan çocuğun tedavisi ve bakımıyla ilgili bilgi alma durumlarının annenin yükünü etkilediği rapor edilmiştir.

Uludağ (2014) tarafından yapılmış olan araştırmada konjenital kalp hastalığı olan çocuğa sahip ebeveynlerde yaşam doyum ve bakım yükü ile algılanan sosyal destek arasındaki ilişkinin incelendiği görülmektedir. Bu amaçla konjenital kalp hastalığı olan çocuğa sahip 198 ebeveynin çalışmaya katılmaya gönüllü olduğu belirtilmektedir. Çalışmanın sonucunda ciddi konjenital kalp hastalığı olan çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyum, bakım yükü ve aileden algılanan sosyal destek düzeylerinin hafif düzeyde rahatsız olan çocukların ebeveynlerinden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu, arkadaştan algılanan sosyal destek düzeyinin ise daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ebeveynlerin bakım yükü ile aile ve arkadaştan sosyal destek algı düzeyleri arasında negatif yönlü güçlü, yaşam doyum ile aile ve arkadaştan sosyal destek algı düzeyleri arasında ise pozitif yönde güçlü ve anlamlı ilişki olduğu görülmektedir.

Ende-İnce ve Güdücü-Tüfekçi (2015) tarafından yapılmış olan araştırmada özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum ve evlilik uyumu düzeylerinin ve etkileyen unsurların incelendiği görülmektedir. Bu doğrultuda 123

ebeveynin dahil olduğu çalışmanın sonucunda, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin evlilik uyumunun düşük düzeyde olduğu ve yaşam doyumu açısından ise az memnuniyet duydukları belirlenmiştir. Ekonomik durum, meslek, şiddet görme ve madde kullanımı durumlarına göre yaşam doyum düzeyinde anlamlı farklılıkların olduğu rapor edilmiştir.

Genç (2015) tarafından yapılmış olan araştırmada zihinsel engelli çocukları olan ebeveynlerin aleksitimik düzeyleri yani duygu körlüğü ve yaşam doyum düzeylerinin incelendiği görülmektedir. Bu doğrultuda zihinsel engelli çocuğu olan 110 anne ve 91 baba çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda zihinsel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyum düzeyleri ile aleksitimik düzeyleri (duygu körlüğü) arasında negatif yönlü anlamlı ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ebeveynlerin aylık gelir düzeyi, çalışma durumu ve eğitim düzeylerine göre yaşam doyum düzeylerinde anlamlı farklılıkların olduğu rapor edilmiştir.

Gül-Can (2015) tarafından yapılmış olan araştırmada özel gereksinimli çocuğu olan ve olmayan ebeveynlerin yaşam doyumu, evlilik uyumu ve etkisi olan unsurların incelendiği görülmektedir. Bu doğrultuda 135 özel gereksinimli çocuğu olan, 151 özel gereksinimli çocuğu olmayan toplam 286 ebeveynin dahil edildiği çalışmanın sonucunda, iki gruptaki ebeveynlerin yaşam doyum ve evlilik uyumu açısından önemli farklılığın olmadığı, yaşam doyumu ve evlilik uyumu arasında pozitif yönlü güçlü ve anlamlı ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Ateş (2016) tarafından yapılmış olan araştırmada rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan otizm tanısı almış çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyum düzeyinin aile işlevlerinin ve öğrenilmiş güçlülük düzeylerinin incelendiği görülmektedir. Bu doğrultuda İstanbul Gaziosmanpaşa ve Esenyurt ilçelerindeki Rehberlik Araştırma Merkezi'nden raporu olan otizmli çocukların ebeveynleri çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda otizmli çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeyi, öğrenilmiş güçlük, iletişim düzeyi, duygusal tepki verebilme ve aile değerlendirme düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Anne-babaların eğitim durumu ve yaşlarına bakıldığında ise, iletişim, problem çözme, aile değerlendirme ve duygusal tepki verebilme düzeylerinde, ruh halini denetleme seviyesinde anlamlı düzeyde farklılık olduğu rapor edilmiştir. Otizmli çocuğun kaçınıcı çocuk olduğu durumuna göre, yaşam doyumu, duygusal tepki verebilme, öğrenilmiş güçlülük ve aile değerlendirme

düzeylerinde de anlamlı düzeyde farklılık olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ebeveynlerin öğrenilmiş güçlülük düzeyleri arttıkça yaşam doyum düzeylerinin de düştüğü rapor edilmiştir.

Kaçan-Softa vd., (2016) yapmış olduğu çalışmada zihinsel engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin aile yükü ve yaşam doyumlarının ele alındığı görülmektedir. Bu doğrultuda Kastamonu'dan 285 ebeveynin çalışmaya dahil edildiği belirtilmektedir. Çalışmanın sonucunda çocuğun zihinsel engel düzeyi, bakımında destek alınan bireyler, çocuğun eğitimine katkı durumları ile aile yükü düzeyleri arasında anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ebeveynlerin medeni durumu ile yaşam doyum düzeyi arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu rapor edilmiştir. Bununla birlikte ebeveynlerin yaşam doyum düzeyi ile aile yükü düzeyleri arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğu, buna göre aile yükü düşük olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir.

Okutan (2016) tarafından yapılmış olan araştırmada zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin psikolojik belirti ve iyimserlik düzeyleri açısından ele alındığı görülmektedir. Bu amaçla Afyonkarahisar'daki rehberlik merkezine başvurmuş olan özel gereksinimli çocuğa sahip 496 ebeveynin çalışmada dahil edildiği belirtilmektedir. Çalışmanın sonucunda, yaşam doyum ile psikolojik belirti düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu, buna göre psikolojik belirtiler arttıkça yaşam doyumunun azaldığı belirlenmiştir. Bununla birlikte yaşam doyum ile iyimserlik düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu, buna göre iyimserlik düzeyi arttıkça yaşam doyumunun arttığı görülmektedir. Ayrıca ebeveynlerin yaşam doyumunun %12,9'unu iyimserlik, %3,7'sini ise psikolojik belirti düzeyinin açıkladığı rapor edilmiştir.

Yavuz (2016) tarafından yapılmış olan araştırmada zihinsel engelli çocuğu olan ve tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum ve evlilik uyumlarının incelendiği görülmektedir. Bu amaçla zihinsel engelli çocuğu olan 40 ebeveyn, tipik gelişen çocuğu olan 53 ebeveyn araştırmaya dahil edilmiştir. Toplamda 186 ebeveynin katıldığı araştırmanın sonucunda, zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerden anlamlı düzeyde daha düşük olduğu, aile değerlendirme düzeylerinin ise anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Kasımoğlu (2017) tarafından yapılmış olan araştırmada zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinde içselleştirilmiş stigma, umutsuzluk ve yaşam doyum düzeylerinin ele alındığı görülmektedir. Bu doğrultuda birinci aşamada 178, ikinci aşamada 203 ebeveynin çalışmaya gönüllü olduğu belirtilmektedir. Çalışmanın sonucunda özel gereksinimli çocuğun yaş, cinsiyet ve engel seviyesine göre ebeveynlerin içselleştirilmiş stigma, umutsuzluk ve yaşam doyum düzeylerinde anlamlı farklılıkların olmadığı, ancak içselleştirilmiş stigma ile umutsuzluk arasında pozitif yönlü, yaşam doyumu ile arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu rapor edilmiştir.

Avşaroğlu ve Okutan (2018) tarafından yapılmış olan araştırmada zihinsel engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyum, psikolojik belirti ve iyimserlik düzeylerinin incelendiği görülmektedir. Bu doğrultuda Afyonkarahisar ilindeki Rehberlik Araştırma Merkezine 2015-2016 yıllarında başvuran 469 ebeveyn çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda zihinsel engeli olan çocuğa sahip anne-babaların yaşam doyum ve iyimserlik düzeyleri arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca anne-babaların iyimserlik ve psikolojik belirti düzeylerinin yaşam doyum düzeylerini anlamlı düzeyde açıkladığı ve yordadığı rapor edilmiştir.

Toprak (2018) tarafından yapılmış olan araştırmada zihinsel engelli ve üstün yetenekli çocuğu olan ailelerin yaşam doyum, sosyal destek algıları ve yaşam doyumlarının karşılaştırıldığı görülmektedir. Bu amaçla Ankara'daki Bilim ve Sanat Merkezleri ile Rehberlik Araştırma Merkezlerine giden üstün yetenekli ve zihinsel engelli 137 ebeveynin çalışmaya dahil edildiği görülmektedir. Çalışmanın sonucunda üstün yetenekli çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyumu ve sosyal destek algılarının zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Muştu-Eren (2018) tarafından yapılmış olan araştırmada zihinsel engelli ve/veya otizm tanısı almış olan çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarını kabul-red düzeylerinin ve yaşam doyumlarının incelendiği görülmektedir. Bu doğrultuda 265 ebeveynin katıldığı çalışmanın sonucunda, üniversite mezunu olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeyinin lise ve altı mezuniyeti olan ebeveynlerden daha yüksek olduğu, ortaokul ve altı mezuniyet durumu olan ebeveynlerin red düzeylerinin üniversite mezunu olan ebeveynlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bununla

birlikte ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri arttıkça düşmanlık, sıcaklık, şefkat, ihmal, red ve kabul düzeylerinin azaldığı rapor edilmiştir.

Başgöze (2019) tarafından yapılmış olan araştırmada zihinsel yetersizliğe sahip çocuğu olan ebeveynlerin problem çözme becerileriyle yaşam doyum düzeylerinin incelendiği görülmektedir. Bu doğrultuda Erzincan İl Merkezindeki iki okulda eğitim gören 138 çocuğun ebeveyni çalışmaya katılmıştır. Çalışmanın sonucunda zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne-babaların problem çözme becerisi ve yaşam doyum düzeylerinin gelir durumu, cinsiyet, çocukların tanısı ve aldıkları özel eğitim süresine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Ancak eğitim düzeyi, yaş ve çocuğun birden fazla engelinin olması durumlarına göre problem çözme becerileri ve yaşam doyum düzeyleri arasında anlamlı ilişki olmadığı rapor edilmiştir. Arica zihinsel yetersizliğe sahip çocuğu olan ebeveynlerin gelir durumunun, problem çözme becerisinin, çocuklarının aldığı tanı ve özel eğitim süresinin yaşam doyum düzeyinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu rapor edilmiştir.

Say (2020) tarafından yapılmış olan araştırmada özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynler ile özel gereksinimli çocuğu olmayan ebeveynlerin yaşam doyum ve umutsuzluk düzeylerinin ele alındığı görülmektedir. Bu doğrultuda Van'da yaşayan özel gereksinimli çocuğu olan 151, özel gereksinimli çocuğu olmayan 149 ebeveynin çalışmaya katıldığı belirtilmektedir. Araştırmanın sonucunda özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerden anlamlı düzeyde daha düşük, umutsuzluk düzeylerinin ise anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yaşam doyum ile umutsuzluk düzeyleri arasında negatif yönlü kuvvetli ve anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir.

Demir (2021) tarafından yapılmış olan araştırmada çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan ebeveynlerin bakım yükü, yaşam doyum ve algılanan sosyal destek düzeylerinin incelendiği görülmektedir. Bu doğrultuda Ankara'da yaşayan 166 ebeveynin katıldığı çalışmanın sonucunda, yaşam doyum ile bakım yükü arasında negatif yönlü orta düzeyde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Algılanan sosyal destek düzeyi ile bakım yükü arasında negatif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğu rapor edilmiştir. Bununla birlikte algılanan sosyal destek düzeyinin özel insan, aile, arkadaş düzeyleri ile yaşam doyum düzeyi arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişkinin olduğu görülmektedir.

Fırat (2022) tarafından yapılmış olan araştırmada özgül öğrenme güçlüğü ya da zihinsel engelli tanısı olan çocukların anne-babalarında psikolojik sağlamlık ve yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkinin ele alındığı görülmektedir. Bu doğrultuda 60 zihinsel yetersizlik tanısı, 60 özgül öğrenme güçlüğü tanısı, 60 kontrol grubu olmak üzere toplam 180 ebeveynin çalışmaya dahil edildiği belirtilmektedir. Çalışmanın sonucunda zihinsel yetersizlik tanısı almış çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin çocuğunda özgül öğrenme güçlüğü olan ebeveynlerden ve kontrol grubundaki ebeveynlerden anlamlı düzeyde daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çocuğunda özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan ebeveynlerin yaşam doyum ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin kontrol grubundaki ebeveynlerden anlamlı düzeyde daha düşük olduğu rapor edilmiştir. Bununla birlikte ebeveynlerin yaşam doyum ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir.

2.7.4 Uluslararası Alanyazında Tipik Gelişim Sergilemeyen Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşam Doyum Düzeylerini İnceleyen Araştırmalar

Bu bölümde uluslararası alanyazında tipik gelişim sergilemeyen çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerini İncelenmesinen araştırmalara yer verilmiştir.

Lucas-Carrasco ve Salvador-Carulla (2012) tarafından yapılan araştırmada zihinsel yetersizliği olan bireylerde yaşam doyumunun incelenmesi amaçlanmıştır. çalışmanın sonucunda yatılı kurumlarda yaşayan kişilerin yaşam doyumunu daha düşük düzeyde olduğu, toplu tesislerde veya evde yaşayan kişilerle karşılaştırıldığında, farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, yaşam doyum puanlarının sağlıklı ve sağlıksız arasında önemli ölçüde ayrım yaptığını gösterdiği; bunun yanında zihinsel yetersizliği olan bireylerin iş yaşamından memnuniyetlerinin de düşük olduğu bulunmuştur.

Eisvandi vd., (2015) tarafından yapılan araştırmada Esfahan'da eğitilebilir zihinsel engelli çocukların annelerinin yaşam doyumunun psikolojik boyutunu artırmada duygusal zekanın etkinliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada rastgele seçilen ve rastgele iki gruba ayrılan 30'ar gruba bölünerek test edilmiştir. Çalışmanın sonucunda ön test sonrasında Deney grubu bir buçuk saatlik 12 oturuma katılmış, kontrol grubuna müdahale yapılmamıştır. Eğitilebilir

zihinsel engelli çocukların annelerinin yaşam doyumlarını yönetmek için duygusal zekanın psikolojik etkisi kovaryans analizi kullanılmıştır. Son test ve kontrol gruplarının sosyal ilişkiler puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğunu gösterdiği, başka bir deyişle, sosyal ilişkiler konusunda sahip olduğu duygusal zekâ ve yönetim eğitimi eğitilebilir zihinsel engelli çocuklu anneleri etkilediği rapor edilmiştir.

Kawa ve Shafi (2015) tarafından yapılan araştırmada ebeveynler arasında dini yönelim ve psikolojik sıkıntıyı değerlendirmenin yanı sıra dini yönelimin psikolojik sıkıntı ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 110 ebeveynlerinden dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda içsel dini yönelim ile psikolojik sıkıntı arasında önemli bir negatif korelasyon gösterdi. Ayrıca, dışsal dini yönelim ile psikolojik sıkıntı arasında anlamlı bir pozitif ilişki bulunmuştur. Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babalar arasında da cinsiyete göre içsel dinî yönelim ve psikolojik sıkıntı açısından anlamlı bir fark bulunmuştur. Ancak zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların cinsiyetlerine göre dışsal dini yönelimleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır

Malmir vd., (2015) tarafından yapılan araştırmada annenin mutluluk düzeyi ile bilişsel-yürütücü işlevler (dikkat, çalışma, çalışma) arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya Tahran, İran'dan gelen Down sendromlu (9-12 yaş) tüm okul çocuklarını içermektedir. Genel olarak, 30 çocuk dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda annenin mutluluk düzeyi, Down sendromlu çocuklarında bilişsel-yürütücü işlevler (dikkat, çalışma belleği, ketleme ve planlama) ve yüzdeki duygusal tanıma ile anlamlı pozitif bir ilişkiye sahip olduğu, ebeveynlerin (özellikle annelerin) mutluluğu, çocuklarının bilişsel ve duygusal yetenekleri için güçlü bir yordayıcısı olduğu rapor edilmiştir.

Shukla (2017) tarafından yapılan araştırmada zihinsel engelli ve normal çocukları olan ebeveynlerin yaşam doyumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya zihinsel engelli çocukların 20 ebeveyni ve normal çocukların 20 ebeveyni (toplam 40) dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda normal çocukların ebeveynlerinin zihinsel engelli çocukların ebeveynlerine göre daha yüksek yaşam doyumuna sahip olduğunu göstermektedir.

Samadaei ve Dousti (2018) tarafından yapılan araştırmada özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmanın baskısı nedeniyle, ebeveynler normal sosyal ilişkilerden çekilmek zorunda kalıyor. Sosyal dışlanma ve izolasyonun artması nedeniyle

ebeveynler, özellikle anneler içine kapanmakta; ebeveynler, çocukların faaliyetlerine sürekli olarak çok fazla odaklanma eğilimindedir. Çocukların özel gereksinimliliklerine artan ilgi, psikolojik rahatsızlıkları da beraberinde getirmekte ve annelerin yaşam beklentisini azaltmaktadır. Bu çalışma, normal çocukların anneleri ile zihinsel engelli çocukların annelerinin genel sağlık, mutluluk ve umutlarını karşılaştırdı. Araştırmaya zihinsel engelli anneler ve normal okul öğrencilerinin katılımcıları seçilmiştir. 200 anne (100 zihinsel engelli öğrenci annesi ve 100 normal öğrenci annesi) klonlama yöntemi ile seçilmiştir. Sonuçlar zihinsel engelli anneler ile normal öğrencilerin umut, sağlık ve mutlulukları arasındaki farkın anlamlı olduğunu göstermiştir. Sonuçlar, öğrencilerin engellerinin annelerinin halk sağlığı, umudu ve mutluluğu üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermiştir.

Blackwell vd., (2019) tarafından yapılan araştırmada kronik soyut hastalık bağlamında çocukların genel sağlık ve yaşam doyumu düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 1113 birey dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda kronik hastalığı olan çocukların genel sağlığı, hastalığı olmayanlara göre daha düşük düzeyde olduğu, buna karşılık, kronik hastalığı olan çocuklar benzer yaşam doyum düzeylerine sahip olduğu, ek olarak, çocukların psikolojik stresi, demografik özellikler ve ailedeki çevresel stres faktörlerine göre ayarlandıktan sonra bile her iki sonuçla en güçlü negatif ilişkiye sahip olduğu rapor edilmiştir.

Hoseinzadeh ve Asbaghi (2020) tarafından yapılan araştırmada herhangi bir ailede Zihinsel Engelli bir çocuğun doğumu ve varlığı, strese, hayal kırıklığına, üzüntü ve umutsuzluk duygularına yol açabilecek istenmeyen ve zorlayıcı bir olay olarak kabul edilebilir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, Annelerin Zihinsel Engelli çocuklarında stratejik Bilişsel Duygu Düzenleme ve Benlik Saygısı ile Mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmaya Tahran'daki tüm Zihinsel Engelli çocukların anneleridir. Örneklem, çok aşamalı küme örnekleme yöntemine göre seçilen Tahran'da zihinsel engelli çocuğu olan 200 anneden oluşmaktadır. Bilişsel duygusal düzenleme ve benlik saygısı stratejilerinin zihinsel engelli çocukların annelerinin mutluluğunu pozitif olarak yordadığını göstermiştir. Zihinsel engelli çocuk annelerinin mutluluğu ile bilişsel-duygusal düzenleme arasındaki ilişki anlamlı olduğu, zihinsel engelli çocuk annelerinin benlik saygısı ile mutluluğu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Nariman vd., (2020) tarafından yapılan araştırmada OSB'li çocukların annelerinde depresyon, kaygı ve stres ile sosyal destek ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 47 ebeveyn dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Pearson korelasyon katsayısı, yaşam doyumu puanı ile depresyon, kaygı ve stres puanları arasında ilişki olmadığını. Sosyal destek puanı ile depresyon, kaygı arasında anlamlı bir negatif ilişki olduğunu gösterdiği, Ayrıca yaşam doyumu puanı ile sosyal destek arasında doğrudan bir ilişki olduğu, OSB'li çocuğu olan annelerin sosyal desteğinin artması yaşam doyumlarının artmasına, depresyon, kaygı ve streslerinin azalmasına neden olduğu rapor edilmiştir.

Fraser vd., (2022) tarafından yapılan araştırmada kültürel-ekolojik bir yaklaşım, çoklu ilişkisel destek kaynaklarının gençlerin gl yönlerinin gelişimine katkıda bulunabileceğini varsayar. Bu tür gl yönlerden bazıları, her ikisi de faydalı, geleceğe yönelik bilişsel-motivasyonel yapıları temsil eden olumlu gelecek beklentileri ve umuttur; farklı sosyalleşme araçlarının (yani aile, öğretmenler, arkadaşlar) gençlerin olumlu gelecek beklentilerini, umutlarını ve akademik başarılarını nasıl etkilediği ve ilişkilerin cinsiyete ve özel eğitim tanımına göre farklılık gösterip göstermediği bilinmemektedir. Bu alışma (Güneybatı ABD'de yaşayan 5.-12. sınıf Latin ğrencileri; n = 748; %49 erkek; %15 SPED yani özel eğitim), öğrencilerin ilişkisel desteklerinin olumlu gelecek beklentileri ile boylamsal olarak ilişkili olup olmadığını araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda özel eğitim olmayan belirlenmiş örneklemde, aile desteği ile ilgili erkekler için iş/eğitim için olumlu gelecek beklentisi ve kişisel tatmin, tersine kızlar için iş/eğitim için olumlu gelecek beklentisi ve kişisel tatmin ile ilgili ğretmen desteği, topluluk katılımı için olumlu gelecek beklentisi, örneklem genelinde düşük olduğu, erkekler için aile desteği ve kadınlar için ğretmen desteği ile umut için ortaya çıktığı, başarı için, ğretmen desteği cinsiyete göre pozitif olarak ilişkili olduğu, özel eğitim öğrencileri için arkadaş desteği ile başarı arasında önemli bir negatif ilişki ortaya çıkmasına rağmen, arkadaş desteğinin genel olarak birkaç anlamlı ilişkisi olduğu, özel eğitim öğrencileri, aile desteği ile iş/eğitim için olumlu gelecek beklentisi arasında olumlu bir etkiye sahip olduğu bulgular, Latin gençlik gruplarında aile, ğretmen ve arkadaş desteğine artan ilgi yoluyla gl yanları ve dayanıklılığı artırmaya yönelik çok boyutlu bir yaklaşımı desteklediği rapor edilmiştir..

Kiani (2022) tarafından yapılan araştırmada özel öğrenme glğ, otizm spektrum bozukluğu ve normal çocukları olan annelerin yaşam doyumu ve

umutlarını karşılaştırması amaçlanmıştır. Çalışmaya Tahran'da yaşayan 30 birey dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda otistik çocuğu olan annelerin umut etme puan ortalamalarının özel gereksinimli ve normal çocuğu olan annelerden daha düşük olduğu, normal çocuğu olan annelerin yaşam doyumu puan ortalamalarının otizmlilerden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca özgöl öğrenme güçlüğü olan çocuğu olan annelerin umut etme ve yaşam doyumu puan ortalamaları otizmlilerden daha yüksek olduğu rapor edilmiştir.

Pans vd., (2022) tarafından yapılan araştırmada özel gereksinimli üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu: Sosyodemografik değişkenlere göre farklılıklar ve fiziksel aktivite ve atletik kimlik ile ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 624 kadın ve 598 erkek dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda İspanya'daki özel gereksinimli üniversite öğrencilerinin hayatlarından biraz memnun olmadığını gösterdiği, özel gereksinimliliğin kaynağına göre kesitsel karşılaştırmalar, doğuştan özel gereksinimli olan üniversite öğrencilerinin, sonradan edinilmiş özel gereksinimli olanlardan daha yüksek yaşam doyumu seviyeleri bildirdikleri, birden çok engeli ve kronik hastalığı olan öğrenciler, fiziksel veya duysal engeli olan öğrencilere göre daha düşük yaşam doyumu seviyelerine sahip oldukları, Ayrıca, en genç katılımcı grubu orta ve en yaşlı gruplardan daha yüksek LS (yaşam doyumu) seviyeleri bildirdiğinden, LS cinsiyetten etkilenmezken yaştan önemli ölçüde etkilendiği, özel gereksinimli öğrenciler arasında gözlemlenen memnuniyet düzeylerinin, üniversitelerin ve genel olarak toplumun, sağlıklı yaşam tarzlarını iyileştirmeye yönelik içsel bir ihtiyaçla hala özel gereksinimli araçlar olduğunu gösterdiğine işaret etmektedir.

Suzuki (2022) tarafından yapılan araştırmada sosyal ağ doyumu ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi ve ilişkinin özel gereksinimlilik tarafından yönetilip yönetilmediğini araştırmayı amaçlamıştır. Örneklemimiz Avrupa'da Sağlık, Yaşlanma ve Emeklilik Araştırması'nın 6. ve 7. dalgalarına katılan 17 Avrupa ülkesinden 50-65 yaş arası 20.179 kişiden oluşmaktadır. Çalışmanın sonucunda sosyal ağ doyumu ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu rapor edilmiştir.

Genel olarak alanyazında olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyum düzeylerine yönelik yabancı çalışmalara fazla yer verilmesi de kısmen benzer çalışmaların olduğu görülmüştür.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeline, araştırmanın evren ve örneklem grubuna, veri toplama aşamasında kullanılan araca, veri toplama sürecinde izlenen yönteme, verilerin dökümü ve analizine ait bilgiler açıklanmıştır.

3.1 Araştırmanın Modeli

Araştırmada, tipik gelişen çocuklara sahip ebeveynler ile çoklu yetersizliğe sahip çocukları olan ebeveynlerin olumlu gelecek düzeyleri ve yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da günümüzdeki bir durumu var olduğu şekliyle betimleyen, öğrenmenin gerçekleşmesi ve bireyde istenen davranışların gelişmesi için uygulanan süreçlerin tümüdür. Genel tarama modelinde, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak için evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde tarama yapılmaktadır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımına denir. İlişkisel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011).

3.2 Evren ve Örneklem

Araştırmada örneklem yöntemi olarak kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi seçilmiştir. Kolay ulaşılabilir örneklem tekniğinde, araştırmayı yapan kişiler zaman, maliyet ve ulaşılabilirlik bağlamında en kolay ulaşılabilen katılımcılar seçilerek örneklem oluşturulur (Büyüköztürk vd., 2008). Bu araştırmada araştırmacı Kastamonu ilinde görev yaptığı için bu ilde yaşayan katılımcı gruba ulaşmak hedeflendiği için bu yöntem kullanılmıştır.

Araştırmanın evrenini, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Kastamonu ilindeki milli eğitime bağlı okullarda okuyan ve halen devam eden tipik gelişen çocukların ebeveynleri ile çoklu yetersizliğe sahip çocukları olan ebeveynler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise, Kastamonu ilindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda öğrenim gören, 3 – 35 yaş aralığında çocukları olan 18-54 yaş aralığındaki 50 çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan birey ve 50 tipik gelişen çocuğu olan bireyler oluşturmaktadır. Bu kapsamda örneklem grubu toplam 100 katılımcıdan meydana gelmektedir. Araştırma kapsamında veri toplama aracını doldurmayan iki katılımcı araştırma dışında bırakılmıştır.

Tablo 3.1. Ebeveynlerin demografik özellikleri

	Tipik Gelişen Çocuğu olan Ebeveyn Sayısı	Çoklu Yetersizliğe Sahip Çocuğu Olan Ebeveyn Sayısı
Demografik Özellikler	n	n
Yaş		
25-34 yaş	26	13
35-44 yaş	18	13
45-54 yaş	6	24
Cinsiyet		
Kadın	36	29
Erkek	14	21
Medeni durum		
Bekar	4	-
Evli	46	46
Dul	-	4
Eğitim durumu		
İlköğretim	2	10
Lise	16	21
Ön lisans	3	5
Lisans	27	14
Lisansüstü	2	-
Çocuğun herhangi bir engeli var mı?		
Evet	-	50
Hayır	50	-
Çocuğunuz hangi tür yetersizliğe sahip?		
Bedensel (ortopedik) yetersizlik	-	8
Zihin yetersizliği	-	33
İşitme yetersizliği	-	3
Görme yetersizliği	-	6
Dil ve konuşma güçlüğü	-	13
Öğrenme güçlüğü	-	16
Yaygın gelişimsel yetersizlik (otizm)	-	25
Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu	-	6
Çocuğun yetersizliğinin derecesi		
Hafif	-	8
Orta	-	23
Ağır	-	15
Çok ağır	-	4
Süreğen hastalığı var mı?		

Evet	-	8
Hayır	50	42
Şu anda çalıştığınız bir işiniz var mı?		
Evet	36	29
Hayır	14	21
Meslek		
Memur	28	26
Ev hanımı	8	16
Serbest meslek	9	4
İşçi	5	4
Kaç yıldır çalışmaktasınız?		
1 yıldan az	8	15
1-5 yıl arası	24	18
5-10 yıl arası	5	5
11 yıl ve üzeri	13	12
Çalışma şekliniz nedir?		
Tamamen yüz yüze	37	33
Tamamen çevrimiçi	3	-
Hibrit çalışma modeli	10	17
Günde kaç saat çalışmaktasınız?		
1-4 saat	5	15
4-6 saat	18	16
6-8 saat	25	13
8-10 saat	2	4
10 saat ve üzeri		2
Aylık geliriniz nedir?		
1-5.000 TL	13	12
5.001-7.500 TL	11	9
7.501-10.000 TL	7	11
10.001-12.500 TL	13	12
12.501-15.000 TL	3	3
15.001 TL ve üzeri	3	3

Tablo incelendiğinde, katılımcıların %50'sinin tipik gelişen, %50'sinin çoklu yetersizlik grubunda yer aldığı görülmektedir. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların %52'sinin 25-34, %36'sının 35-44, %12'sinin 45-54 yaşlarında olduğu, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların %26'sının 25-34, %26'sının 35-44, %48'inin 45-54 yaşlarında olduğu görülmektedir. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların %72'sinin kadın, %28'inin erkek, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların %58'inin kadın, %42'sinin erkek olduğu, tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların %8'inin bekar, %92'sinin evli olduğu, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların %92'sinin evli, %8'inin dul olduğu

görülmektedir. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların %4'ünün ilköğretim, %32'sinin lise, %6'sının ön lisans, %4'ünün lisansüstü mezunu olduğu, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların %20'sinin ilköğretim, %42'sinin lise, %10'unun ön lisans, %28'inin lisans mezunu olduğu görülmektedir. Yetersizliğe sahip olan çocukların %16'sı bedensel / ortopedik yetersizlik, %66'sı zihin yetersizliği, %6'sı işitme yetersizliği, %12'si görme yetersizliği, %26'sı dil ve konuşma güçlüğü, %32'si öğrenme güçlüğü, %50'si yaygın gelişimsel yetersizlik (otizm), %12'si dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuna sahiptir. Çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların çocuğunun %16'sının hafif, %46'sının orta, %30'unun ağır, %8'inin çok ağır derecede yetersizliğinin olduğu görülmektedir. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların tamamının çocuğunda süregelen bir hastalığın olmadığı, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların çocuklarının tamamının süregelen hastalığının olduğu, tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların %72'sinin bir işte çalıştığı, %28'inin çalışmadığı, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların %58'inin bir işte çalıştığı, %42'sinin çalışmadığı görülmektedir. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların %56'sının memur, %16'sının ev hanımı, %18'inin serbest meslek, %10'unun işçi olduğu, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların %52'sinin memur, %32'sinin ev hanımı, %8'inin serbest meslek, %8'inin işçi olduğu, tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların %16'sının 1 yıldan az, %48'inin 1-5 yıl arası, %10'unun 5-10 yıl arası, %26'sının 11 yıl ve üzeri zamandır çalıştığı, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların %30'unun 1 yıldan az, %36'sının 1-5 yıl, %10'unun 5-10 yıl, %24'ünün 11 yıl ve üzeri zamandır çalıştığı görülmektedir. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların %74'ünün tamamen yüz yüze, %6'sının tamamen çevrimiçi, %20'sinin hibrit çalışma modelinde çalıştığı, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların %66'sının tamamen yüz yüze, %34'ünün hibrit çalışma modelinde çalıştığı görülmektedir. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların %10'unun 1-4 saat, %36'sının 4-6 saat, %50'sinin 6-8 saat, %4'ünün 8-10 saat çalıştığı, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların %30'unun 1-4 saat, %32'sinin 4-6 saat, %26'sının 6-8 saat, %8'inin 8-10 saat, %4'ünün 10 saat ve üzeri süre çalıştığı görülmektedir. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların %26'sının 1-5.000 TL, %22'sinin 5.001-7.500 TL, %14'ünün 7.501-10.000 TL, %26'sının 10.001-12.500 TL, %6'sının 12.5001-15.000 TL, %6'sının 15.001 TL ve üzeri aylık gelirinin olduğu, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların %24'ünün 1-5.000 TL,

%18'inin 5.001-7.500 TL, %22'sinin 7.5001-10.000 TL, %24'ünün 10.001-12.500 TL, %6'sının 12.501-15.000 TL, %6'sının 15.001 TL ve üzeri aylık gelirinin olduğu görülmektedir.

3.3 Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formu ile ölçeklerden meydana gelmektedir.

Demografik Bilgi Formu: Bu form temel olarak araştırmaya katılan ebeveynlerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Formda yer alan sorular ile belirlenen özellikler; aylık gelir durumu, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi ve yaş grubu şeklinde sıralanmaktadır.

Yaşam Doyum Düzeyi Ölçeği: Ölçek, 1985 yılında Diener vd., (1984) tarafından geliştirilen ve literatüre kazandırılan bir ölçektir. Ölçeğin özgün versiyonu tek alt boyutlu olup, toplam 5 maddeden oluşan ve 7'li Likert türüne sahip bir yapıdadır. Ölçeği Türk kültürüne uyarlama çalışması Dağlı ve Baysan (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplam beş maddeden meydana gelmekte olup, ölçeğin yapısının 5'li Likert türünde olduğu görülmektedir. Genel doyum düzeyini belirlemeyi amaçlayan ölçek her yaş grubundan birey için kullanılmaktadır. Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmasında ölçeğin iç tutarlık katsayısının 0.88 olduğu belirtilmiştir (Dağlı ve Baysan, 2016). Bu çalışma kapsamında yapılan araliz sonuçlarına göre iç tutarlık katsayısının 0.90 olduğu bulunmuştur.

Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği: Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği İmamoğlu (2001), tarafından geliştirilen ve literatüre kazandırılan bir ölçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölçek toplam beş maddeden meydana gelmektedir. Ölçeğin temel amacı insanların gelecekleri hakkındaki beklentilerinin belirlenmesidir. Geçmiş yıllarda ölçeğin iç tutarlık katsayısının hesaplandığı araştırmalarda iç tutarlılık katsayısının 0.85 ile 0.92 arasında değişim gösterdiği bulunmuştur. Yürütülen bu çalışmada ölçeğin faktör yapısının belirlenmesi amacıyla açımlayıcı faktör analizinden faydalanılmıştır. Beş maddeden oluşan ölçeğin tek alt boyutta toplandığı ve toplam varyansın %65.98 olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısının ise 0.87 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.4 Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde araştırma verilerinin toplanması için araştırmacı tarafından oluşturulan demografik bilgi formu ve kullanılan ölçekler için uzman görüşü alınmıştır. Ölçekleri hazırlayan kişilerden gerekli izinler alınmıştır.

Çalışmaya katılacak her katılımcıya çalışma hakkında bilgi verilmiş ve kendilerine “Bilgilendirilmiş Onam Formu” (Ek-1) sunulmuştur. Veriler, araştırmacının kendisi ve konu hakkında bilgilendirilen bir yardımcı anketör tarafından Kastamonu Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullarda okuyan çocukların aileleri ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim gören çocukların ailelerinin katılımıyla toplanmıştır. Ebeveynlerle gönüllülük esasına dayalı olarak görüşülmüş olup ölçekler gönüllü katılımcılara araştırmacı ve yardımcı anketör tarafından uygulanmıştır. Yardımcı anketör araştırmacıya form ve ölçekleri dağıtmada yardımcı olabilmek gibi gerekli koşullarda ortamda bulunması amaçlı yer almıştır. Veriler 2022 Kasım- 2023 Şubat döneminde her bir katılımcıdan tek seferde toplanmış olup görüşmelerin her biri yaklaşık olarak 10’ar dk sürmüştür.

Araştırmanın yapıldığı grubun fiziksel koşulları nedeniyle tüm form ve ölçeklerin her bir katılımcı için araştırmacı ve yardımcı anketör tarafından uygulanması gerekliliğiyle birlikte araştırmanın gerçekleştirildiği bu tür okullarda düzenli ve toplu olarak bulunmamaları, verilerin toplanmasını zorlaştırmış ve istenilen düzeyde katılımcıya ulaşılmasına engel oluşturmıştır. Bunun yanı sıra bu araştırmaya katılımcı dahil etme konusunda gönüllülük esas alındığından katılımcı bulmakta güçlük çekilmiştir. Söz konusu bu durumlar araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

3.5 Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilmiş olan verilerin analizinde SPSS 22 programı kullanılmıştır. Analiz işlemlerinde ilk olarak ölçek verilerine güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için Bir Örnek Kolmogorov-Smirnov testi değerleri incelenmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilmiş olan verilerin analizinde SPSS 22 programı kullanılmıştır. Analiz işlemlerinde ilk olarak ölçek verilerine güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için Tek Örnek Kolmogorov-Smirnov testi değerleri incelenmiştir.

Tablo 3.2. Ölçek puanlarına ilişkin güvenilirlik ve normallik analizi

Ölçek	Tipik gelişen		Çoklu yetersizlik	
	α	K-S (p)	α	K-S (p)
Olumlu gelecek algısı	,856	,052	,903	,000
Yaşam doyum	,800	,130	,922	,000

Tablo incelendiğinde, araştırma kapsamında kullanılan ölçek puanlarının Cronbach's Alpha Güvenilirlik Katsayılarını analiz için yeterli düzeyde güvenilir olduğu ($\alpha > 0,60$) görülmektedir. K-S test sonuçları incelendiğinde, tipik gelişen grubundaki ölçek verilerinin normal dağılıma uygun olduğu ($p > 0,05$), çoklu yetersizlik grubunda ise verilerin normal dağılıma uygun olmadığı ($p < 0,05$) görülmektedir. Normal dağılıma uygun olan verilerde ölçek puanlarının 2 kategorili değişkenlere göre karşılaştırılmasında Bağımsız Örnekler T Testi, 2'den fazla kategorili değişkenlere göre karşılaştırılmasında Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılırken, normal dağılıma uygun olmayan verilerde ölçek puanlarının 2 kategorili değişkenlere göre karşılaştırılmasında Mann Whitney U test yani parametrik olmayan test, 2'den fazla kategorili değişkenlere göre karşılaştırılmasında ilişkisiz (bağımsız) örneklem tek faktörlü ANOVA testinin parametrik olmayan karşılığı Kruskal Wallis H analizi kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu kısmında yer alan araştırmanın problemine ve alt problemlerine yönelik elde edilen bulgulara ve bu bulgulara yönelik yorumlara yer verilmiştir.

4.1 Tipik Gelişen Çocuğu Olan Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentilerine ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerine ve olumlu gelecek beklentisinin demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular tablo 4.1 ve tablo 4.2 de yer almaktadır.

Tablo 4.1. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ölçeği puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Grup	n	X	SS
Tipik gelişen	50	19,40	3,68

Tablo 4.2. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ölçeği puanlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırılması

	Kategori	n	X	SS	Analiz	P	Gruplar arası fark
Yaş	25-34 yaş	26	18,35	3,67	3,161 ^F	,052	-
	35-44 yaş	18	21,06	3,02			
	45-54 yaş	6	19,00	4,34			
Cinsiyet	Kadın	36	18,98	3,79	-1,323 ^t	,192	-
	Erkek	14	20,50	3,25			
Medeni durum	Bekar	4	21,50	2,38	-,139 ^t	,890	-
	Evli	46	19,22	3,74			
Eğitim durumu	İlköğretim	2	21,50	4,95	1,901 ^F	,127	-
	Lise	16	21,01	3,44			
	Ön lisans	3	20,33	0,58			
	Lisans	27	18,15	3,75			
	Lisansüstü	2	20,00	0,00			
Çalışma durumu	Evet	36	19,53	3,85	,378 ^t	,707	-
	Hayır	14	19,09	3,32			
Meslek	Memur	28	18,43	3,86	2,128 ^F	,110	-
	Ev hanımı	8	20,75	2,12			
	Serbest meslek	9	19,69	4,13			
	İşçi	5	22,20	1,79			
Mesleki kıdem	1 yıldan az	8	20,88	2,95	2,828 ^F	,049	1>3, 3<4
	1-5 yıl arası	24	19,17	3,35			
	5-10 yıl arası	5	15,60	4,39			

	11 yıl ve üzeri	13	20,38	3,71			
Çalışma şekli	Tamamen yüz yüze	37	19,43	3,72			
	Tamamen çevrimiçi	3	20,33	2,89	,146 ^F	,865	-
	Hibrit çalışma modeli	10	19,02	4,03			
Günlük çalışma süresi	1-4 saat	5	19,60	4,34			
	4-6 saat	18	20,11	3,12			
	6-8 saat	25	18,73	3,90	,618 ^F	,607	-
	8-10 saat	2	21,00	5,66			
Aylık gelir	1-5.000 TL	13	20,69	2,69			
	5.001-7.500 TL	11	19,11	4,16			
	7.501-10.000 TL	7	19,86	4,10			
	10.001-12.500 TL	13	17,92	4,44	,838 ^F	,530	-
	12.501-15.000 TL	3	20,67	1,15			
	15.001 TL ve üzeri	3	19,00	1,73			

Tablo incelendiğinde, tipik gelişen çocuğa sahip katılımcıların olumlu gelecek beklentisi düzeylerinin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu, meslek, çalışma şekli, günlük çalışma süresi ve aylık gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($p>0,05$), ancak mesleki kıdemlerine göre olumlu gelecek beklenti düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. Mesleki kıdeme göre farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma (Tukey) test sonuçlarına göre, mesleki kıdemi 1 yıldan az ve 11 yıl ve üzeri olan katılımcıların olumlu gelecek beklenti düzeylerinin mesleki kıdemi 5-10 yıl olanlardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

4.2 Çoklu Yetersizlikten Etkilenmiş Çocuğu Olan Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentilerine ve Olumlu Gelecek Beklentisinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Çoklu yetersizlikten etkilmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerine ve olumlu gelecek beklentisinin demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular tablo 4.3. ve tablo 4.4. te yer almaktadır.

Tablo 4.3. Çoklu yetersizlik gösteren çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ölçeği puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Grup	n	X	SS
Tipik gelişen	50	20,98	4,00

Tablo 4.4. Çoklu yetersizlik gösteren çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ölçeği puanlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırılması

	Kategori	n	X	SS	Analiz	p	Gruplar arası fark
Yaş	25-34 yaş	13	19,54	5,24	0,8x ²	,380	-
	35-44 yaş	13	20,77	4,51			
	45-54 yaş	24	21,88	2,68			
Cinsiyet	Kadın	29	20,28	4,64	231,5 ^U	,147	-
	Erkek	21	21,95	2,71			
Medeni durum	Evli	46	20,96	0,00	82,0 ^U	,718	-
	Dul	4	21,25	0,00			
Eğitim durumu	İlköğretim	10	22,50	1,84	6,7x ²	,082	-
	Lise	21	22,19	1,94			
	Ön lisans	5	18,80	4,55			
	Lisans	14	18,86	5,92			
Çalışma durumu	Evet	29	20,55	4,66	281,5x ²	,648	-
	Hayır	21	21,57	2,86			
Meslek	Memur	26	21,12	4,20	0,7x ²	,884	-
	Ev hanımı	16	21,00	3,22			
	Serbest meslek	4	22,25	0,96			
	İşçi	4	18,75	7,27			
	1 yıldan az	15	21,27	1,98			
Mesleki kıdem	1-5 yıl arası	18	20,00	5,71	1,3x ²	,735	-
	5-10 yıl arası	5	21,80	2,59			
	11 yıl ve üzeri	12	21,75	3,31			
	Tamamen yüz yüze	33	20,64	4,70			
Çalışma şekli	Hibrit çalışma modeli	17	21,65	2,06	277,5 ^U	,951	-
	1-4 saat	15	21,40	2,03			
Günlük çalışma süresi	4-6 saat	16	19,69	5,34	3,0x ²	,550	-
	6-8 saat	13	22,46	2,11			
	8-10 saat	4	19,25	7,63			
	10 saat ve üzeri	2	22,00	0,00			
	1-5.000 TL	12	21,25	2,26			
Aylık gelir	5.001-7.500 TL	9	22,22	1,56	12,8x ²	,026	2>4, 3>4, 4<5

7.501-10.000 TL	11	22,73	2,33
10.001-12.500 TL	12	18,17	6,07
12.501-15.000 TL	3	23,67	1,15
15.001 TL ve üzeri	3	18,33	5,51

Tablo incelendiğinde, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi düzeylerinin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu, meslek, mesleki kıdem, çalışma şekli ve günlük çalışma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($p>0,05$), ancak aylık gelir durumlarına göre olumlu gelecek beklenti düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. Aylık gelir durumuna göre farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma (Tukey) test sonuçlarına göre, aylık geliri 5001-7500 TL, 7501-10000 TL ve 12501-15000 TL arasında olan katılımcıların olumlu gelecek beklenti düzeylerinin aylık geliri 10001-12500 TL olanlardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

4.3 Tipik Gelişen Çocuğu Olan Ebeveynlerin Yaşam Doyum Düzeyleri ve Yaşam Doyum Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri ve yaşam doyum düzeylerinin demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular 4.5. ve 4.6 da yer almaktadır.

Tablo 4.5. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların yaşam doyum ölçeği puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Grup	n	X	SS
Tipik gelişen	50	3,44	0,79

Tablo 4.6. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların yaşam doyum ölçeği puanlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırılması

	Kategori	n	X	SS	Analiz	P	Gruplar arası fark
Yaş	25-34 yaş	26	3,28	0,84	1,239 ^F	,299	-
	35-44 yaş	18	3,64	0,63			
	45-54 yaş	6	3,57	0,96			
Cinsiyet	Kadın	36	3,29	0,76	-2,317 ^t	,025	1<2
	Erkek	14	3,84	0,77			

Medeni durum	Bekar	4	3,50	0,68	,146 ^t	,885	-
	Evli	46	3,44	0,81			
Eğitim durumu	İlköğretim	2	2,00	0,85	5,166 ^F	,002	1<2, 1<3, 1<4, 2>4
	Lise	16	3,98	0,61			
	Ön lisans	3	3,27	0,90			
	Lisans	27	3,27	0,71			
	Lisansüstü	2	3,20	0,28			
Çalışma durumu	Evet	36	3,43	0,76	,679 ^t	,819	-
	Hayır	14	3,49	0,90			
Meslek	Memur	28	3,36	0,78	,672 ^F	,574	-
	Ev hanımı	8	3,55	0,97			
	Serbest meslek	9	3,38	0,65			
	İşçi	5	3,88	0,86			
	1 yıldan az	8	3,63	0,65			
Mesleki kıdem	1-5 yıl arası	24	3,43	0,86	2,107 ^F	,112	-
	5-10 yıl arası	5	2,68	1,04			
	11 yıl ve üzeri	13	3,65	0,46			
	Tamamen yüz yüze	37	3,43	0,74			
Çalışma şekli	Tamamen çevrimiçi	3	4,27	0,12	2,036 ^F	,142	-
	Hibrit çalışma modeli	10	3,24	0,97			
Günlük çalışma süresi	1-4 saat	5	2,72	0,97	3,364 ^F	,027	1<2, 1<3, 2>4
	4-6 saat	18	3,69	0,76			
	6-8 saat	25	3,49	0,70			
	8-10 saat	2	2,50	0,14			
	1-5.000 TL	13	3,35	0,99			
Aylık gelir	5.001-7.500 TL	11	3,56	0,73	,331 ^F	,891	-
	7.501-10.000 TL	7	3,23	0,82			
	10.001-12.500 TL	13	3,51	0,80			
	12.501-15.000 TL	3	3,80	0,60			
	15.001 TL ve üzeri	3	3,27	0,31			

Tablo incelendiğinde, tipik gelişen çocuğa sahip katılımcıların yaşam doyum düzeylerinin yaş, medeni durum, çalışma durumu, meslek, mesleki kıdem, çalışma şekli ve aylık gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($p>0,05$), ancak eğitim durumları ve günlük çalışma sürelerine göre yaşam doyum düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. Cinsiyet değişkeninde, erkek katılımcıların yaşam

doyum düzeyinin kadın katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Eğitim durumuna göre farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma (Tukey) test sonuçlarına göre, lise mezunu, ön lisans mezunu, lisans mezunu olan katılımcıların yaşam doyum düzeylerinin ilköğretim mezunu olanlardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu, ayrıca lise mezunu olan katılımcıların yaşam doyum düzeylerinin lisans mezunu olanlardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Günlük çalışma süresine göre farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma (Tukey) test sonuçlarına göre, günde 6-8 saat çalışan katılımcıların yaşam doyum düzeylerinin günde 1-4 saat çalışanlardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu, ayrıca günde 4-6 saat çalışan katılımcıların yaşam doyum düzeylerinin günde 1-4 saat çalışanlardan ve 8-10 saat çalışanlardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

4.4 Çoklu Yetersizlikten Etkilenmiş Çocuğu Olan Ebeveynlerin Yaşam Doyum Düzeyleri ve Yaşam Doyum Düzeylerinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri ve yaşam doyum düzeylerinin demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular tablo 4.7 ve tablo 4.8 de yer almaktadır.

Tablo 4.7. Çoklu yetersizlik gösteren çocuğu olan katılımcıların yaşam doyum ölçeği puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Grup	n	X	SS
Tipik gelişen	50	3,90	1,07

Tablo incelendiğinde, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların yaşam doyum düzeylerinin orta seviyenin üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 4.8. Çoklu yetersizlik gösteren çocuğu olan katılımcıların yaşam doyum ölçeği puanlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırılması

	Kategori	n	X	SS	Analiz	P	Gruplar arası fark
Yaş	25-34 yaş	13	3,83	1,29	0,3 ^{x2}	,587	-
	35-44 yaş	13	3,83	1,11			
	45-54 yaş	24	3,98	0,95			
Cinsiyet	Kadın	29	3,66	1,19	228,5 ^U	,132	-

	Erkek	21	4,24	0,79			
Medeni durum	Evli	46	3,91	1,08	82,0 ^U	,718	-
	Dul	4	3,80	0,98			
Eğitim durumu	İlköğretim	10	4,04	0,78	2,7 ^{x2}	,441	-
	Lise	21	4,20	0,75			
	Ön lisans	5	2,96	1,61			
	Lisans	14	3,70	1,29			
Çalışma durumu	Evet	29	3,92	1,07	297,5 ^{x2}	,890	-
	Hayır	21	3,88	1,09			
Meslek	Memur	26	3,92	1,02	0,5 ^{x2}	,913	-
	Ev hanımı	16	3,81	1,21			
	Serbest meslek	4	4,45	0,19			
	İşçi	4	3,60	1,42			
Mesleki kıdem	1 yıldan az	15	3,76	1,04	1,1 ^{x2}	,783	-
	1-5 yıl arası	18	3,86	1,19			
	5-10 yıl arası	5	3,88	1,14			
	11 yıl ve üzeri	12	4,17	0,98			
Çalışma şekli	Tamamen yüz yüze	33	3,84	1,11	250,5 ^U	,535	-
	Hibrit çalışma modeli	17	4,02	0,99			
Günlük çalışma süresi	1-4 saat	15	3,84	1,07	1,8 ^{x2}	,773	-
	4-6 saat	16	3,75	1,20			
	6-8 saat	13	4,17	0,90			
	8-10 saat	4	3,70	1,40			
	10 saat ve üzeri	2	4,30	0,71			
Aylık gelir	1-5.000 TL	12	3,80	1,10	1,3 ^{x2}	,934	-
	5.001-7.500 TL	9	4,13	0,69			
	7.501-10.000 TL	11	4,15	0,82			
	10.001-12.500 TL	12	3,65	1,40			
	12.501-15.000 TL	3	4,47	0,12			
	15.001 TL ve üzeri	3	3,20	1,71			

Tablo incelendiğinde, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların yaşam doyum düzeylerinin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu, meslek, mesleki kıdem, çalışma şekli, günlük çalışma süresi ve aylık gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

4.5 Tipik Gelişen Çocuğu Olan Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentisi ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bulgular

Tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin İncelenmesine yönelik bulgular tablo 4.9 da yer almaktadır.

Tablo 4.9. Tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik spearman korelasyon analizi sonuçları

Olumlu gelecek beklentisi		
Yaşam doyumu	r	,544
	p	,000

Tablo incelendiğinde, tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklenti düzeyleri ile yaşam doyumu düzeyleri ($r=,544$; $p<0,05$) arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkinin olduğu görülmektedir.

4.6 Çoklu Yetersizlikten Etkilenmiş Çocuğu Olan Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentisi ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bulgular

Çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin İncelenmesine yönelik bulgular tablo 4.10 da yer almaktadır.

Tablo 4.10. Çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik spearman korelasyon analizi sonuçları

Olumlu gelecek beklentisi		
Yaşam doyumu	r	,493
	p	,000

Tablo incelendiğinde, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklenti düzeyleri ile yaşam doyumu düzeyleri ($r=,493$; $p<0,05$) arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkinin olduğu görülmektedir.

4.7 Tipik Gelişen Çocuğu Olan Ebeveynler İle Çoklu Yetersizlikten Etkilenmiş Çocuğu Olan Ebeveynlerin Olumlu Gelecek Beklentisi ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bulgular

Tipik gelişen çocuğu olan ebeveynler ile çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin İncelenmesine yönelik bulgular tablo 4.11 de yer almaktadır.

Tablo 4.11. Tipik gelişen ve çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik spearman korelasyon analizi sonuçları

Olumlu gelecek beklentisi	
Yaşam doyumu	r
	p
	,613
	,000

Tablo incelendiğinde, tipik gelişen ve çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklenti düzeyleri ile yaşam doyum düzeyleri ($r=.613$; $p<0,05$) arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkinin olduğu görülmektedir.

Tipik gelişen ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ile yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan bu araştırma sonunda tipik gelişen çocuğa sahip katılımcıların olumlu gelecek beklentisi düzeylerinin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu, meslek, çalışma şekli, günlük çalışma süresi ve aylık gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($p>0,05$), ancak mesleki kıdemlerine göre olumlu gelecek beklenti düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olduğu ($p<0,05$) görülmektedir.

Çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerine ve olumlu gelecek beklentisinin demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular incelendiğinde, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi düzeylerinin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu, meslek, mesleki kıdem, çalışma şekli ve günlük çalışma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($p>0,05$), ancak aylık gelir durumlarına göre olumlu gelecek beklenti düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olduğu ($p<0,05$) görülmektedir.

Tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri ve yaşam doyum düzeylerinin demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular incelendiğinde, tipik gelişen çocuğa sahip katılımcıların yaşam doyum düzeylerinin yaş, medeni durum, çalışma durumu, meslek, mesleki kıdem, çalışma şekli ve aylık gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($p>0,05$), ancak eğitim durumları ve günlük çalışma sürelerine göre yaşam doyum düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. Cinsiyet değişkeninde, erkek katılımcıların yaşam doyum düzeyinin kadın katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri ve yaşam doyum düzeylerinin demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular incelendiğinde, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların yaşam doyum düzeylerinin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu, meslek, mesleki kıdem, çalışma şekli, günlük çalışma süresi ve aylık gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyum arasındaki ilişkinin İncelenmesine yönelik bulgular incelendiğinde, tipik gelişen çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklenti düzeyleri ile yaşam doyum düzeyleri ($r=,544$; $p<0,05$) arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkinin olduğu görülmektedir.

Çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyum arasındaki ilişkinin İncelenmesine yönelik bulgular incelendiğinde, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklenti düzeyleri ile yaşam doyum düzeyleri ($r=,493$; $p<0,05$) arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkinin olduğu görülmektedir.

Tipik gelişen çocuğu olan ebeveynler ile çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ve yaşam doyum arasındaki ilişkinin İncelenmesine yönelik bulgular incelendiğinde, tipik gelişen ve çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların olumlu gelecek beklenti düzeyleri ile

yaşam doyum düzeyleri ($r=,613$; $p<0,05$) arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkinin olduğu görülmektedir.

5. TARTIŞMA

Araştırmanın amacı, tipik gelişen ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ile yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Literatürde tipik gelişen çocuğu olan ebeveynler ile çoklu yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin karşılaştırıldığı çalışmalara rastlanmamıştır. Yapılan bu çalışmada çoklu yetersizliği bulunan çocuğa sahip ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin yüksek olmasının temelinde çocuklarının gelişme süreçlerinde olumlu gelişmeler olmasının yattığı düşünülebilir.

Ayrıca çoklu yetersizliği olan çocukların ebeveynleri, gelişimsel dönüm noktalarına ulaşma, okula devam etme ve bağımsız yaşama becerileri de dahil olmak üzere, çocuklarının geleceği hakkında belirsizlikle karşı karşıya kalabilmekte ve bu, daha düşük seviyelerde olumlu gelecek beklentilerine ve yaşam doyumuna katkıda bulunabilmektedir. Bununla birlikte bu çalışmanın çoklu yetersizliği olan çocukların ebeveynleri arasında daha düşük olumlu gelecek beklentilerine ve yaşam doyumuna katkıda bulunan belirli faktörleri araştırmadığına dikkat etmek önemlidir. Gelecekteki araştırmalar, çoklu yetersizliği olan çocukların ebeveynleri için olası müdahale ve destek hedeflerini belirlemek için bu faktörleri daha ayrıntılı olarak incelemelidir.

Araştırmada yaşam doyumunun özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermediği bulgusu elde edilmiştir. Hisoğlu (2018) otizm spektrum bozukluğu tanılı çocukların ebeveynleri ile yaptığı çalışmada ebeveynlerin yaşlarının yaşam doyumlarını etkilemediği, Kantar (2014) özel gereksinimli çocuğa sahip 36 yaş ve altı ile 35 yaş ve üstü ebeveynlerin yaşam doyumları arasında fark olmadığı sonucuna ulaşırken, Gülcan (2015) daha genç yaşa sahip olan ve özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyumlarının yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bunun yanında Balkanlı (2008) çalışmasında annelerde yaşı fazla olanların yaşam kalitesinin olumsuz etkilendiği bunun da yaşam doyumunun daha düşük olmasına sebep olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bu araştırmaya katılan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin ebeveynlerin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda olumlu gelecek beklentisinin cinsiyet değişkenine göre bazı farklılıklar gösterdiği belirtilmektedir (Yıldız, 2018). Literatürde yer alan bazı araştırmalarda ise olumlu gelecek beklentisinin cinsiyete göre farklılaşmadığı rapor edilmiştir (Çile, 2021; Bilgin, 2021). Araştırma sonuçları arasında paralellik olmamasının temelinde araştırmaların farklı yaş gruplarında yer alan bireyler üzerinde yürütülmesinin yattığı düşünülebilir.

Araştırmadaki ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin ebeveynlerin medeni durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında ebeveynlerin büyük bir bölümünün evli bireylerden meydana gelmesinin yattığı düşünülebilir. Bunun yanında literatürde yer alan benzer çalışma sonuçları da olumlu gelecek beklentisinin medeni durum değişkenine göre farklılaşmadığını göstermektedir (Bilgin, 2021).

Bu araştırma çerçevesinde katılan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin ebeveynlerin eğitim durumlarına (ilköğretim, lise, ön lisans, lisans, lisansüstü) göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bilgin (2021) tarafından bu konuda yapılan ve araştırmada elde edilen sonuçlar ile paralellik gösteren benzer bir çalışmada da katılımcıların olumlugelecek beklentisine sahip olma düzeylerinin eğitim durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur.

Araştırma kapsamında katılan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin çocukların yetersizlik derecesine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde ebeveynlerin zaman içerisinde çocuklarının yetersizlik durumlarına alışmış olmalarının yattığı düşünülebilir. Bu konuda yapılan bir çalışmada farklı yetersizlik derecesine sahip bireylerde olumlu gelecek beklentisini etkileyen değişkenlerin incelenmesi amaçlanmış, söz konusu çalışmada katılımcıların yetersizlik derecelerine göre olumlu gelecek beklentilerinin anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur (Bilgin, 2021).

Araştırmaya göre katılan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin ebeveynlerin çalışma durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Araştırma bulguları ile paralellik gösteren ve farklı yaş gruplarında yer alan bireyler üzerinde yürütülen benzer çalışmalarda da olumlu gelecek

beklentisinin herhangi bir işte çalışma durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği rapor edilmiştir (Bilgin, 2021).

Yapılan araştırma bağlamında katılan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin ebeveynlerin meslek dallarına göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu konuda yapılan ve araştırma sonuçları ile paralellik gösteren bir çalışmada farklı meslek dallarında çalışan bireylerin sosyo-demografik özelliklerine göre olumlu gelecek beklentilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu çalışmada katılımcıların olumlu gelecek beklentilerinin meslek dallarına göre farklılaşmadığı bulunmuştur (Çile, 2021). Bilgin (2021) tarafında yapılan çalışmada da yetişkin bireylerde olumlu gelecek beklentisinin meslek dalı değişkenine göre farklılaşmadığı rapor edilmiştir.

Yapılan bu araştırma ile katılan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin ebeveynlerin mesleki kıdemlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farklılığın tipik gelişen çocuğu olan ebeveynler arasında olduğu görülmüştür. Ortaya çıkan sonuçlara göre, tipik gelişim sergileyen çocuğu olan, 1 yıldan az, 11 yıl ve üzeri mesleki kıdemi olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi düzeylerinin tipik gelişim sergileyen çocuğu olan 5-10 yıl arası kıdemi olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasında mesleki kıdemi bir yılın altında olan bireylerin meslek yaşamının ilk yıllarında olduğu için yüksek çalışma motivasyonuna sahip olmalarının yattığı düşünülebilir. Yüksek mesleki kıdeme sahip bireylerde olumlu gelecek beklentisinin yüksek olmasında ise kıdem yükseldikçe mesleğe olan adanmışlığın da yükselmesi gösterilmektedir (Karaman, 2008).

Araştırmaya katılan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin ebeveynlerin çalışma şekillerine (tamamen yüz yüze, tamamen çevrimiçi, hibrit çalışma modeli) göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde farklı çalışma şekillerine sahip olmalarına rağmen katılımcıların sosyo-ekonomik yapılarının benzerlik göstermesinin yattığı söylenebilir. Bilindiği gibi iyi bir iş ve meslek sahibi olmak insanların gelecek beklentileri arasında yer alan konuların başında gelmektedir (Çaylar, 2010). Yapılan bu çalışmada katılımcıların olumlu gelecek beklentilerinin çalışma şekillerine göre anlamlı farklılık göstermemesinin temelinde mesleklerini benzer düzeyde sevmelerinin yattığı ve beklentilerini karşılayan meslek dallarında çalışmalarının yattığı düşünülebilir.

Bu araştırma çerçevesinde katılan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin ebeveynlerin günlük çalışma sürelerine (1-4 saat, 4-6 saat, 6-8 saat, 8-10 saat) göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasının temel nedenlerinin başında katılımcıların büyük bir bölümünün günlük çalışma süresinin 6-8 saat arasında olmasının yattığı düşünülebilir. Bunun yanında katılımcıların çalışma sürelerine göre elde ettikleri gelir düzeyinin benzerlik göstermesinin de bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.

Bu araştırma kapsamında katılan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin ebeveynlerin gelir düzeylerine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farklılığın çoklu yetersizliğe sahip ebeveynler arasında olduğu görülmüştür. Ortaya çıkan sonuçlara göre, 5.001-7.500 TL, 7.501-10.000 TL ve 12.501-15.000 TL aylık geliri olan katılımcıların olumlu gelecek beklentisi düzeylerinin çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan 10.001-12.500 TL aylık geliri olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde gelir düzeyine göre ebeveynlerin gelecek planları arasında farklılık bulunmasının yattığı düşünülebilir. Bu konuda yapılan bir çalışmada gelir düzeyi arttıkça insnaların olumlu gelecek beklentilerinin de yükseldiği rapor edilmiştir (Yıldız, 2018).

Araştırma sonucunda katılan ebeveynlerin yaşam doyumlarının çocukların gelişim özelliklerine göre anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Ortaya çıkan sonuçlara göre, çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan katılımcıların yaşam doyum düzeylerinin tipik gelişime sahip çocuğu olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan ebeveynlerin geleceğe ümitle bakma eğilimlerinin daha yüksek olmasının yattığı düşünülebilir. Buna karşılık literatürde yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynlerde psikolojik sağlık sorunlarının yaygın görüldüğü, bu durumun da yaşam doyumunu olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir (Deniz vd., 2009).

Araştırmaya göre katılan ebeveynlerin yaşam doyumlarının yaş grubu değişkenine göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Araştırma sonuçları ile paralellik gösteren benzer bir çalışmada da yetişkin bireylerin yaşam doyumlarının yaş unsuruna göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı rapor edilmiştir (Berktaş, 2019; Sümer, 2018).

Yapılan araştırma bağlamında katılan ebeveynlerin yaşam doyumlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaştığı bulunmuştur. Farklılığın tipik gelişen çocuğu olan ebeveynler arasında görüldüğü tespit edilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, tipik gelişim sergileyen çocuğu olan erkek katılımcıların yaşam doyum düzeylerinin tipik gelişim sergileyen çocuğu olan kadın katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Literatürde bu konuda yapılan benzer çalışmalarda da cinsiyet unsurunun yaşam doyumu üzerinde belirleyici olduğu rapor edilmiştir (Goldbeck vd.,2007; Yaşartürk, 2016).

Yapılan bu araştırma ile katılan ebeveynlerin yaşam doyumlarının medeni durum değişkenine göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Literatürde bu alanda yapılan çalışmalar incelendiği zaman araştırma sonuçları ile paralellik gösteren bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Erci vd., (2017) yaptığı çalışmada yaşam doyumunun medeni duruma göre farklılaşmadığını bulmuşlardır. Avşar (2020) tarafından yapılan çalışmada da yaşam doyumunun medeni durum değişkenine göre farklılaşmadığı rapor edilmiştir.

Araştırma çerçevesinde katılan ebeveynlerin yaşam doyumlarının eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaştığı bulunmuştur. Farklılığın tipik gelişen çocuğu olan ebeveynler arasında görüldüğü tespit edilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, eğitim düzeyi ilköğretim olan ebeveynler ile kıyaslandığı zaman daha yüksek eğitim düzeyine sahip olan ebeveynlerde yaşam doyumunun daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun temelinde yüksek eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin daha yüksek gelir düzeyine sahip meslek dallarında yer almalarının yattığı düşünülebilir. Buna karşılık bazı örneklem gruplarında yürütülen çalışmalara yaşam doyumunun eğitim düzeyine göre farklılaşmadığı rapor edilmiştir (Sümer, 2018).

Bu araştırma kapsamında katılan ebeveynlerin yaşam doyumlarının çocukların yetersizlik düzeylerine göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde özellikle çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarının mevcut problemlerine alışmış olmalarının yattığı düşünülebilir. Bunun yanında literatürde yer alan bazı çalışmalarda çocukların yetersizliğe sahip olmasının ebeveynlerin yaşam doyumlarını olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir (Avşaroğlu ve Okutan, 2018).

Araştırma sonucunda bağlamında katılan ebeveynlerin yaşam doyumlarının yetersizliği olan çocukların süregelen hastalığa sahip olma durumuna göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde çoklu

yetersizliğe sahip olan çocukların büyük bir bölümünde süreğen hastalık bulunmamasının yattığı düşünülebilir. Nitekim literatürde yer alan çalışmalar süreğen hastalıkların hem hasta bireylerin hem de bakım vericilerin yaşam doyumunu olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir (Sönmez-Benli ve Yıldırım, 2017).

Araştırmanın değerlendirilmesi sonucunda katılan ebeveynlerin yaşam doyumlarının ebeveynlerin çalışma durumlarına göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde ebeveynlerin büyük bir bölümünün iş hayatının içinde olmalarının ve sosyo-ekonomik açıdan ciddi sorun yaşamamalarının yattığı düşünülebilir. Literatürde bu konuda yapılan çalışmalar da genellikle istihdama katılan ve iyi gelir elde eden bireylerin yaşam doyumlarının yüksek olduğu belirtilmektedir (Akandere vd., 2009).

Araştırmaya göre katılan ebeveynlerin yaşam doyumlarının meslek dalı değişkenine göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Literatürde bu konuda yapılan benzer çalışma sonuçları da meslek dalına ya da çalışılan pozisyon değişkenine göre yetişkin bireylerin yaşam doyumlarının anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır (Aypar, 2017). Bu bağlamda ulaşılan bulguların literatür ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Araştırma sonucunda katılan ebeveynlerin yaşam doyumlarının ebeveynlerin mesleki kıdemlerine göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Araştırma sonuçları ile benzerlik gösteren ve öğretmenler üzerinde yürütülen bir çalışmada da demografik değişkenlere göre yaşam doyumunun incelenmesi amaçlanmış, söz konusu çalışmada mesleki kıdem değişkenine göre katılımcıların yaşam doyumlarının farklılık göstermediği bulunmuştur (Şahin, 2010).

Bu araştırma kapsamında katılan ebeveynlerin yaşam doyumlarının ebeveynlerin çalışma şekillerine göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde farklı çalışma şekillerine sahip olmalarına rağmen katılımcıların iş yaşamından elde ettikleri doyum düzeyinin benzerlik göstermesinin yattığı düşünülebilir. Nitekim literatürde bu konuda yapılan çalışmalarda da iş yaşamından elde edilen doyum düzeyinin yaşam doyumuna ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Tatar ve Çamkerten, 2021).

Araştırma çerçevesinde katılan ebeveynlerin yaşam doyumlarının ebeveynlerin günlük çalışma sürelerine göre farklılaştığı bulunmuştur. Farklılığın tipik gelişen çocuğu olan ebeveynler arasında görüldüğü tespit edilmiştir. Ortaya

ıkan sonuçlara göre, 4-6 saat çalışan katılımcıların yaşam doyum düzeylerinin tipik gelişim sergileyen çocuğu olan 1-4 saat ve 8-10 saat çalışan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu, bunun yanında tipik gelişim sergileyen çocuğu olan 6-8 saat çalışan katılımcıların yaşam doyum düzeylerinin tipik gelişim sergileyen çocuğu olan 1-4 saat çalışan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sümer (2018) tarafından yapılan çalışmada da yetişkin bireylerde çalışma süresi değişkenine göre yaşam doyumunun anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştu. Bunun temelinde çalışma süresine göre katılımcıların stres ve yorgunluk gibi yaşam doyumunu etkileyen unsurlara maruz kalma düzeylerinin farklılık göstermesinin yattığı düşünülebilir.

Yapılan bu araştırmaya katılan ebeveynlerin yaşam doyumlarının ebeveynlerin gelir düzeylerine göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde ebeveynlerin elde ettikleri gelirden memnun olma ve gelirlerinin ihtiyaçlarının benzer düzeyde karşılamasının yattığı düşünülebilir. Literatürde farklı örneklem gruplarında yer alan bireyler üzerinde gerçekleştirilen çalışmalarda da gelir düzeyi değişkenine göre yaşam doyumunun anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur (Elmas, 2013; Yaşartürk, 2016).

Yapılan bu çalışmada hem tipik gelişen hem de çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan ebeveynlerin yaşam doyum düzeyleri ile olumlu gelecek beklentileri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde yüksek yaşam doyumuna sahip bireylerin fiziksel, psikolojik ya da sosyo-ekonomik açıdan ciddi sorunlarının bulunmamasının, bu durumun da geleceğe umutla bakmalarına katkı sağlamasının yattığı düşünülebilir. Araştırma bulguları ile paralellik gösteren ve genç bireyler üzerinde yrtlen bir çalışmada yaşam doyum düzeyi arttıķa katılımcıların olumlu gelecek beklentilerinin de yükseldiği bulunmuştur (Yıldız, 2018). Kılıçman vd., (2022) tarafından yapılan çalışmada da yaşam doyum düzeyi yüksek olan bireylerde olumlu gelecek beklentisinin de yüksek olduğu rapor edilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmada elde edilen sonuçların genel değerlendirmesi ile elde edilen sonuçlar ışığında sunulan önerilere yer verilmiştir.

6.1 Sonuç

Bu araştırmanın amacı tipik gelişen ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuğu olan ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ile yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek olup örneklem grubunu Kastamonu ilindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda öğrenim gören 50 çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan birey ve 50 tipik gelişen çocuğu olan birey olmak üzere toplam 100 katılımcı oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formu ile ölçeklerden oluşan veri araçları ile toplanmıştır. Araştırma kapsamında elde edilmiş olan verilerin analizinde SPSS 22 programı kullanılmış olup analiz işlemlerinde ölçek verilerine güvenilirlik analizi uygulanmış ve verilerin normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için OneSampleKolmogorov-Smirnov değerleri incelenmiş olup araştırma sonunda;

Çocukların gelişim özelliklerine göre ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin farklılaştığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde ebeveynlerin yaşam doyumlarının çocukların gelişim özelliklerine göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yaş grubu değişkenine göre ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin ebeveynlerin yaş gruplarına göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Ek olarak cinsiyet değişkenine göre ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Medeni durum değişkenine göre ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin de medeni durum değişkenine göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim düzeyi değişkenine göre ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Buna karşılık tipik gelişen çocuğu olan ebeveynlerde yaşam doyumunun ebeveyn eğitim düzeyine göre farklılaştığı bulunmuştur. Çocuğun yetersizlik düzeyi değişkenine göre ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin de sahip olunan çocukların yetersizlik derecesine göre farklılık

göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Yetersizliği olan çocukların süreğen hastalığa sahip olması durumuna göre ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin de çoklu yetersizliği olan çocukların süreğen hastalığa sahip olma durumuna göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bir işte çalışma durumu değişkenine göre ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin de ebeveynlerin herhangi bir işte çalışmaları değişkenine göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Meslek dalı değişkenine göre ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin de ebeveynlerin meslek dallarına göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Mesleki kıdem değişkenine göre ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin farklılaştığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin de ebeveynlerin mesleki kıdemlerine göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveynlerin çalışma şekli değişkenine göre ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin çalışma şekli değişkenine göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Günlük çalışma süresi değişkenine göre ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Buna karşılık tipik gelişen çocuğu olanolan ebeveynlerde yaşam doyum düzeyinin günlük çalışma sürelerine göre farklılaştığı bulunmuştur. Aylık gelir düzeyi değişkenine göre ebeveynlerin olumlu gelecek beklentilerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında ebeveynlerin yaşam doyum düzeylerinin de aylık gelir düzeyi değişkenine göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkiye göre incelendiğinde araştırmanın değişkenleri kapsamında yaşam doyumları ile olumlu gelecek beklentileri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Bu çerçevede araştırmada, yaşam doyumları ve olumlu gelecek beklentileri, bireylerin yaşam kalitesi ve umut düzeyleri ile ilgili önemli bağımlı değişkenler olarak değerlendirilmiştir. Yaşam doyumu, bireylerin yaşamlarından ne kadar memnun olduklarını ve yaşam koşullarını ne derecede olumlu değerlendirdiklerini ifade ederken; olumlu gelecek beklentileri, bireylerin geleceğe yönelik umutlarını, hedeflerini ve inançlarını temsil etmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, yaşam doyumları ile olumlu gelecek beklentileri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu durum, yaşam doyumlarının arttıkça, bireylerin geleceğe yönelik olumlu beklentilerinin de arttığına işaret etmektedir. Başka bir deyişle, yaşamlarından daha fazla memnuniyet duyan bireyler, gelecekle ilgili daha iyimser ve umutlu düşüncelere sahip olma eğilimindedirler.

Bu ilişki, bireylerin yaşam doyumları ve gelecek beklentileri arasındaki etkileşimi ve karşılıklı bağımlılığı ortaya koymaktadır. Yüksek yaşam doyumu, bireylerin yaşamlarında daha fazla güven, öz-yeterlilik ve başarı hissetmelerine yol açabilir. Bu faktörler, geleceğe yönelik olumlu beklentilerin gelişmesine katkıda bulunarak bireylerin hedeflerine ulaşma motivasyonunu ve başarı şansını arttırmaktadır. Aynı zamanda, olumlu gelecek beklentileri, yaşam doyumunu da olumlu yönde etkileyerek bireylerin yaşamlarından daha fazla tatmin olmalarını sağlayabilir.

Bu nedenle, araştırma sonuçları yaşam doyumları ile olumlu gelecek beklentileri arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermekte olup, bu bağlamda yaşam doyumunun artırılması, bireylerin geleceğe yönelik olumlu beklentilerini de güçlendirecektir. Bu, yaşam kalitesini ve genel mutluluğu iyileştirme hedefine yönelik çalışmalarda dikkate alınması gereken önemli bir noktadır.

6.2 Öneriler

Tipik gelişen ve çoklu yetersizlikten etkilenmiş çocuklara sahip ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ile yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı olarak incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada gerek bulgulardan yola çıkarak gerekse de literatürde elde edilen verilerden hareketle eğitim ve uygulamaya yönelik birtakım önerilere yer verilmiştir.

6.2.1 Eğitim ve Uygulamaya Yönelik Öneriler

- Çoklu yetersizliğe sahip bireylerin ebeveynlerinin psikolojik ve eğitsel sorunlarıyla baş edebilmelerini sağlamak için çeşitli eğitim programlarının hazırlanması önerilebilir.
- Çoklu yetersizliğe sahip bireylerin ebeveynlerinin çeşitli ve yeterli düzeyde psikolojik desteğe tabi tutulması önerilebilir.
- Çoklu yetersizliğe sahip bireylerin ebeveynlerinin çocuklarını kabul düzeylerini geliştirmelerine dair birtakım eğitim programları yapılması tavsiye edilir.

- Çoklu yetersizliğe sahip bireylerin ebeveynlerinin çevrelerindeki özel eğitim kurumlarının işleyiş ve işlevleriyle ilgili bilgi verilmesi sağlanabilir.
- Çoklu yetersizliğe sahip bireylerin ebeveynlerine yönelik aile danışmanlığı konusunda destek verilmesi tavsiye edilebilir.
- Zihinsel, görme, işitsel yetersizliği olan ve otizm spektrum bozukluğuna sahip olan annelerin zorluklar ile çoklu yetersizliğe sahip olan çocukların annelerin yaşadığı güçlükler incelenebilir.

6.2.2 İleride Yapılacak Çalışmalara Dair Öneriler

- Bu çalışma Kastamonu ilindeki tipik gelişen çocukların ebeveynleri ve çoklu yetersizlik gösteren çocuklara sahip ebeveynler ile sınırlıdır. Bu çalışmanın genele uyarlanabilmesi amaçlı çalışma farklı illerde ve farklı kurumlarda yapılabilir.
- Tipik gelişen çocukların ebeveynleri çoklu yetersizlik türüne sahip ebeveynler yerine farklı engel türleri ve derecelerindeki çocuklara sahip ebeveynler ile de karşılaştırılabilir.
- Tipik gelişen çocukların ebeveynleri ve çoklu yetersizlik gösteren çocuklara sahip ebeveynlerin olumlu gelecek beklentisi ile yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkiler yerine farklı sosyal ilişkiler üzerine çeşitli çalışmalar yapılarak karşılaştırmalı incelenebilir.
- Bu araştırma için kullanılan Demografik Bilgi Formu, Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği ve Yaşam Doyum Düzeyleri Ölçekleri var olanın kullanılması yerine daha yeni ve özgün ölçekler geliştirilerek bundan sonraki çalışmalarda kullanılabilir.
- Tipik gelişen çocukların ebeveynleri ve çoklu yetersizlik gösteren çocuklara sahip ebeveynler ile çocukları için çeşitli okullar ve STK'lara yönelik üzerlerine düşen görev ve sorumluluklar araştırılabilir.

7. KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 7th Edition atıf sistemi kullanılmıştır.)

- Akandere, M., Acar, M. ve Baştuğ, G. (2009). Zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (22), 23-32. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61799/924411>.
- Akarsu, Ö. (2014). *Zihinsel Yetersiz Çocukların Aile Yüğü, Özbakım Becerileri, Annelerinin Yaşam Doyumu ve Etkileyen Faktörler*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Akçamete G. (2018). *Özel Gereksinimi Olan Bireyler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aksaray, G. (2013). *Aile Psikolojisi ve Eğitimi*. TC Anadolu Üniversitesi Yayını, (2743).
- Aktan, O., Orakcı, Ş. ve Durnalı, M. (2020). Investigation of the relationship between burnout, life satisfaction and quality of life in parents of children with disabilities. *European journal of special needs education*, 35(5), 679- 695. DOI:10.1080/08856257.2020.1748429.
- Albay, S.A. (2019). *Aile İçi İletişim ve Uyum Sorunları: Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Üzerinden Sosyolojik Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Alkan, E.Ö. (2018). Aile Parçalanmasının Çocuğun Okul Başarısına Etkisi: Trabzon Örneği. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 4(5), 167-225. DOI: 10.31765/karen.438376
- Altuğ-Özsoy, S., Özkahraman, Ş. ve Çallı, F. (2006). Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Aile ve Toplum*, 8(3), 69-79. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/issue/21102/227266>.
- Arıdağ N.Ç. ve Erbiçer E.S. (2018). Grupla Psikolojik Danışmadan faydalanmanın Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Annelerin Kaygı Düzeyleri ve Yaşam Doyumları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19 (2), 257-275. DOI: 10.21565/oelegitimdergisi.372512.
- Arim, R.G., Miller, A.R., Kohen, D.E., Guèvremont, A., Lach, L.M. ve Brehaut, J.C. (2019). Changes in the health of mothers of children with neurodevelopmental disabilities: An administrative data study. *Research in Developmental Disabilities*, 86, 76–86. DOI.org/10.1016/j.ridd.2018.12.007.
- Ataman, A. (1997). *Özel Eğitim*. (Ed. Leyla Küçükahmet). Eğitim Bilimlerine Giriş, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ateş, G.E. (2016). *Rehabilitasyon Merkezlerinde Eğitim Alan Otizm Tanısı Almış Olan Çocuklara Sahip Ebeveynlerin Yaşam Doyumunun, Aile İşlevlerinin ve Öğrenilmiş Güçlülüğünün İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atilla, G. ve Yıldırım, G. (2023) Umudun Yaşam Doyumu Ve Olumlu Gelecek Beklentisi Üzerine Etkisi. Mehmet Akif Ersoy İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (1), 341-359. DOI: 10.30798/makuiibf.1097548.
- Avşar, N. (2020). *Yaşam Doyumunun Yordanmasında Bilinçli Farkındalık ve Sosyal Beceriler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Avşaroğlu, S. ve Okutan, H. (2018). Zihin engelli çocuğu olan ailelerin yaşam doyumları, iyimserlik ve psikolojik belirti düzeylerinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 59-

76. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/40516/485818>.

Avşaroğlu, S. ve Güleş, E. (2019). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Anne Babaların Yaşam Doyumlarının Öz-anlayış ve Merhamet Düzeyleri Açısından İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27 (1), 365-376. DOI: 10.24106/kefdergi.2960.

Aybey, S. (2018). Ailenin Dini Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler. *Itobiad: Journal of the Human ve Social Science Researches*, 7(2), 544-560. DOI: 10.15869/itobiad.398540.

Aypar, Z. (2017). *Havayolu İşletmelerinde Çalışanların Örgütsel Adalet Ve Örgütsel Bağlılıklarının İş Tatminleri Üzerindeki Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bakalım, O. ve Muyan, M. (2020). Yalnızlık ve yaşam doyumu ilişkisinde pozitif ve negatif duyguların aracı rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50, 125-140. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deubefd/issue/58469/746407>.

Balkanlı, N. (2008). *Otistik Çocuğu Olan ve Olmayan Annelerde Yaşam Kalitesi, Yaşam Doyumu ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Baltacı-Ekşi, S. (2020). *Ağır ve Çoklu Yetersizlikten Etkilenmiş Öğrencilerin Öğretmenlerinin Etkileşim Davranışlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Baran, G. ve Yurteri Tiryaki, A. (2016). *Aile Yaşam Döngüsü*. Gülen Baran (Ed.). Aile Yaşam Dinamiği (s. 1-32). Ankara: Pelikan Yayıncılık.

Başgöze, F. (2019). *Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Problem Çözme Becerileri İle Yaşam Doyumlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 101-129. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sirnakifd/issue/11320/135278>.

Berktaş, S. (2019). *İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Bibi, F., Chaudhry, A.G. ve Awan, E.A. (2015). Impact of gender, age and culture on life satisfaction. *Pakistan Association of Anthropology*, 27(2), 1649-1652. ISSN 1013-5316; CODEN: SINTE 8.

Bilgin, B.B. (2021). *Görme Engelli Yetişkin Bireylerin Sosyal Destek Algıları, Gelecek Beklentileri Ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Blackwell, C. K., Elliott, A. J., Ganiban, J., Herbstman, J., Hunt, K., Forrest, C. B. ve Camargo, C. A. (2019). General health and life satisfaction in children with chronic illness. *Pediatrics*, 143(6), 1-8. DOI: 10.1542/peds.2018-2988.

Braun, V. N. K., Christensen, D., Doernberg, N., Schieve, L., Rice, C., Wiggins, L., Schendel, D. ve Yeargin-Allsopp, M. (2015). Trends in the prevalence of autism spectrum disorder, cerebral palsy, hearing loss, intellectual disability, and vision impairment, metropolitan Atlanta, 1991–2010. *PloSone*, 10(4), e0124120.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Geliştirilmiş 2. baskı)*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Çağan, K. (2009). *Ailenin İşlevleri*. Kadir Canatan ve Ergun Yıldırım (Ed.). Aile Sosyolojisi (s. 103-115). İstanbul: Açılım Kitap Yayın Kuruluşu.

- Cagran, B., Schmidt, M. ve Brown, I. (2011). Assessment Of The Quality Of Life İn Families With Children Who Have İntellectual And Developmental Disabilities İn Slovenia. *Journal of Intellectual Disability Research*, 55(12), 1164- 1175. DOI: 10.1111/j.1365-2788.2011.01400.x.
- Çalışkan, M. (2017). *Üstün Yetenekli Çocuklara Sahip Ailelerin Aile İşlevselliği*. Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Canoğulları, Ö. ve Güçray, S.S. (2014). İnternet bağımlılık düzeyleri farklı ergenlerin cinsiyetlerine göre psikolojik ihtiyaçları, sosyal kaygıları ve anne baba tutum algılarının incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 42-57. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/31939/350941>.
- Cavkaytar, A. ve Diken, I. (2005). *Introduction To Special Education*. Ankara: Kok Press.
- Cavkaytar, A., Batu, S. ve Çetin. O. B. (2008). *Gelişimsel geriliği olan çocuğa sahip ailelerin aile özelliklerinin ve yaşadıklarının betimlenmesi*. Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi.
- Çaylar, G. (2010). *Üniversite Öğrencilerinin Gelecek Beklentilerine Etki Eden Faktörler, Bu Faktörlerin Birbirleriyle İlişkileri ve Bireylerin Depresyon, Anksiyete Hislerine Olan Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Cengiz, S., Nebioğlu-Yıldız, M. ve Peker, A. (2021). Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler ile tipik gelişen çocuğu olanebeveynlerin stres ve yaşam doyum düzeylerinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(36), 2940-2956. DOI: 10.26466/opus.832440.
- Çetin K. ve Kurnaz, A. (2017). Özel Gereksinimli Öğrencilerin Giyinme Güçlüğü ve Tercihlerinin Veli ve Öğretmen Görüşlerine Dayalı İncelenmesi, *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 2(2), 79-98. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adeder/issue/32970/380020>.
- Çiftçi Tekinarslan, İ. ve Sivrikaya, T. (2013). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerde stres, sosyal destek ve aile yükü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14(2), 17-29. DOI: 10.1501/Ozlegt_00000000182.
- Cihan-Aksoy, S. (2022). *Spor Lisesi Öğrencilerinde Kariyer Uyum Yeteneği ve Olumlu Gelecek Beklentisi*. Yüksek Lisans Tezi. Trabzon Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Çile, A.E. (2021). *Çalışan Bireylerde Gelecek Beklentisi Ve Psikolojik Sağlamlığın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoştı, Y. (2009). Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3, 117-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4498/61953>.
- Dağlı, A ve Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262.
- Demir, F. (2021). *Çoklu Yetersizliği Olan Çocukların Ebeveynlerinin Bakım Yükü, Algılanan Sosyal Destek ve Yaşam Doyum Düzeylerinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Deniz, M. E., Dilmaç, B. ve Arıcak, O. T. (2009). Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin durumluk-sürekli kaygı ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 953-968. ISSN: 1303 – 5134.
- Deniz, M. E., Kesici, Ş. ve Sümer, A. S. (2008). The Validity and Reliability of The Turkish Version of The Self-Compassion Scale. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 36(9), 1151–1160.

- Diener, E. (1984). Subjective Well-Being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575.
- Diken, İ. H. (2015). *Otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan öğrenciler*. Diken, İ. H. (Ed). Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim (11. Baskı) içinde (s.410-446). Ankara: Pegem A Akademi.
- Diken, İ. H., Ardiç, A. ve Diken, Ö. (2012). Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile gelecek beklentileri arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 37(165), 115-127.
- Diken, İ.H. (2012). *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim*. Ankara: Cantekin Matbaası.
- Dilmaç, B., Çıkılı, Y., Koçak, F. ve Çalıkçı, M. (2015). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Olan Annelerin Kaygı Düzeylerini Azaltıcı Eğitim Programının Annelerin Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerine Etkisi [Impact of Mothers With Mentally Retarded Children's Anxiety Levels On Their Mothers' State And Trait Anxiety Levels]. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 65-71. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4766/65517>.
- Dursun, M., Güler, B., Bozkurt, T. M., Uz, İ. ve İlhan, E. L. (2018). *Öğretmen Adaylarının Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklere Katılımına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi*, 16. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, 31 Ekim-3 Kasım, 339, Antalya.
- Ehtiyar R.V., Ersoy, A., Akgün, A. ve Karapınar, E. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Geleceğe Yönelik Tutum ve Olumlu Gelecek Beklentilerinin Psikolojik İyi Hali Üzerindeki Etkisi, *Mediterranean Journal of Humanities*, VII (2), 251 – 262. DOI: 10.13114/MJH.2017.361.
- Eisvandi, M., Gorji, Y. ve Niknejadi, F. (2015). effectiveness of emotional intelligence on increasing the psychological dimension of quality of life of mothers of educable mentally retarded children in esfahan in 2014-2013. *Journal of Social Sciences and Humanities Research*, 3(1), 32-35. DOI: <https://doi.org/10.24200/jsshr.vol3iss01pp32-35>.
- Ekizandıç, H. (2018). *Çoklu Yetersizlikten Etkilenmiş Göremeyen Çocukların Annelerinin Aile Yaşam Kalitesi ve Yaşama Yönelik Algılarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Elmas, İ.H. (2013). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Hayat Tatmin Düzeyleri*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Ende-İnce, Z. ve Güdücü-Tüfekçi, F. (2015). Engelli çocuğu olan ebeveynlerde evlilik uyumu ve yaşam doyumunun değerlendirilmesi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 102-112. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/23835/253927>.
- Erci, B., Yılmaz, D. ve Budak, F. (2017). Yaşlı bireylerde özbakım gücü ve yaşam doyumunun umut düzeylerine etkisi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 8(2), 72-76. DOI: 10.14744/phd.2017.52714.
- Eren, G. ve Doğan, U. (2020). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Babaların Stres Düzeyleri ve Stresle Başa Çıkma Yöntemlerinin İncelenmesi: Karma Desenli Bir Çalışma. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (1), 1-21. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ysbed/issue/54710/609645>.
- Ergün, B. (2016). *İş Doyumu ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki: Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ergün, M. (1994). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Eripek, S. (2009). *İlköğretimde Kaynaştırma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Eripek, S. (2005). *Özel gereksinimi olan çocuklar ve özel eğitim*. S. Eripek (Ed.), Özel eğitim içinde

(s. 1-14). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Eşsizoglu, A. (2012). *Aile ile İlgili Temel Kavramlar, Medeni Kanun ve Aile*. Ç. Yenilmez (Ed.) Aile Yapısı ve İlişkileri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.

Estes, A., Munson, J., Dawson, G., Koehler, E., Zhou, X.H. ve Abbott, R. (2009). Parenting stress and psychological functioning among mothers of preschool children with autism and developmental delay. *Autism*, 13(4), 375–387. DOI: 10.1177/1362361309105658.

Eyce, B. (2014). Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1 (4), 223-244. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/selcuksbmyd/issue/11290/134959>.

Fabian, E. S. (1990). Quality of life: A Review of Theory and Practice Implications for Individuals with Long-Term Mental Illness. *Rehabilitation Psychology*, 35(3), 161–170. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0079059>.

Fırat, B. (2022). *Özgül Öğrenme Güçlüğü veya Zihinsel Engelli Tanısı Almış Çocukların Ebeveynlerinde Psikolojik Sağlık Düzeyleri ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Fraser, A. M., Bryce, C. I., Cahill, K. M. ve Jenkins, D.L. (2022). Social support and positive future expectations, hope, and achievement among latinx students: implications by gender and special education. *Journal of Social and Personal Relationships*, 1-26. ISSN:0265-4075.

Frías, Á., Palma, C., Farriols, N., Aliaga, F., Navarro, S. ve Solves, L. (2020). Parent in gattitudes in people with obsessive-compulsive disorder and emotional symptoms in their children. *Clínica y Salud*, 31(2), 91-98. DOI: <https://doi.org/10.5093/clysa2020a13>.

Genç, H. (2015). *Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Anne ve Babaların Yaşam Doyumlarının ve Aleksitimik Düzeylerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

Gökçe, B. (2012). *Türk Toplumunda Aile Yapısı*. Aytül Kasapoğlu ve Nadide Karkıner (Ed.). Aile Sosyolojisi (s.50-83). (Yayın No: 2306). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Gökçen, A. (2014). *Aile Türleri ve Başlıca Aile Sınıflandırması*. Mustafa Aydın (Ed.). Sistematik Aile Sosyolojisi (s. 93-119). Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.

Göker, Y. (2013). *Türkiye’de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumları ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutumlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Goldbeck, L., Schmitz, T. G., Besier, T., Herschbach, P. ve Henrich, G. (2007). Life satisfaction decreases during adolescence. *Quality of Life Research*, 16(6), 969-979. DOI: 10.1007/s11136-007-9205-5.

Gönc Şavran, T. (2013). *Toplum, Bilim ve Yöntem*. Nadir Suğur (ed.) Sosyolojiye Giriş. (s.2-32). (Yayın No: 2551). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Güçlü, M. (2013). Gençlik Döneminde Boş Zaman Faaliyetinin Yeri ve Önemi. *Gençlik Araştırma Dergisi*. 1(1). 160-169. ISSN: 2147-8473.

Gülcan, A. ve Nedim-Bal, P. (2014). Genç yetişkinlerde iyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 2(1), (ÖZEL), 41-52. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aji/issue/1538/18847>.

Gül-Can, F. (2015). *Engelli Çocuğu Olan ve Olmayan Ebeveynlerin Evlilik Uyumu Yaşam Doyumu ve Etkileyen Faktörler*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Gülmez, B. (2013). *Evrensel Bir Kavram: Kültür; Yeni Bir Bilimsel Alan: Kültür Tarihi*. Bahadır Gülmez (ed.). Kültür Tarihi (s.2-21). (Yayın No: 2299). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi

Yayını.

- Güngör, E. (1997). *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Ötüken Yayını.
- Hastings, R. P. ve Taunt, H. M. (2002). Positive perceptions in families of children with developmental disabilities. *American Journal on Mental Retardation*, 107(2), 116-127. DOI: [https://doi.org/10.1352/0895-8017\(2002\)107<0116:PPIFOC>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1352/0895-8017(2002)107<0116:PPIFOC>2.0.CO;2).
- Hisoğlu, A. (2018). *Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocukların Ebeveynlerinde Algılanan Sosyal Destek ve Problem Çözme Becerilerinin Yaşam Doyumuna Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hoseinzadeh, A. ve Asbaghi, M. (2020). The role of strategical cognitive emotion regulation and self-esteem in the happiness of mothers with a mentally retarded children. *Iranian Journal of Pediatric Nursing (JPEN)*, 6(4), 10-20.
- İmamoğlu, E. O. (2001). *Need for cognition versus recognition: self and family related correlates*. Unpublished article, Middle East Technical University, Ankara.
- İncekara, T. (2018). *Üniversite Öğrencilerinde Vücut Algısı ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İşık, A. ve Akbaş, E. (2019). Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamına toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(2), 93-110. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue/45017/468024>.
- İşıktaş, E. (2022). *Lise Öğrencilerinin Akademik Azim, Olumlu Gelecek Beklentileri ve Akademik Ertelene Davranışlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gaziantep.
- Jones, T. L. ve Prinz, R. J. (2005). Potential roles of parental self-efficacy in parent and child adjustment: A review. *Clinical Psychology Review*, 25(3), 341-363. DOI: 10.1016/j.cpr.2004.12.004.
- Kaçan-Softa, H., Öztürk, A., Sonkaya, C. ve Düşünceli, H. (2016). Zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babaların aile yükü ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 5, 37-54.
- Kadı, S. (2016). *Çoklu Yetersizliğe Sahip Çocuğu Olan Ebeveynlerin Yılmazlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Kaner, S. (2004). *Engelli Çocukları Olan Ana Babaların Algıladıkları Stres, Sosyal Destek ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu.
- Kantar, Ö. (2014). *Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerde Bilişsel Değerlendirmenin, Gelişme-Büyümenin Yaşam Doyumu ile İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaplan, V., Kürümlüoğlu, R. ve Bütün, B. (2021). COVID-19 pandemisine bağlı karantina sürecinin ergenlerin gelecek beklentileri ve anksiyete düzeylerine etkisi. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 4(7), 12-23. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cg/issue/63053/898202>.
- Kaplan, Y. ve Ak, T. (2018). Ergenlerde psikolojik belirtiler ve problem davranışlarda anne-baba tutumlarının rolü. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(2), 154-171. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bpd/issue/38757/450088>.
- Kar, S., Kundu, G., Maiti, S. K., Ghosh, C., Bazmi, B.A. ve Mukhopadhyay, S. (2016). A comparative evaluation of dental caries status among hearing-impaired and normal children of Malda, West Bengal, evaluated with the Caries Assessment Spectrum and Treatment. *Journal of Indian Society of Pedodontics and Preventive Dentistry*, 34(4), 306-309. DOI: 10.4103/0970-4388.191407.

- Kara, D. Ö. (2016). *Gelişimsel Yetersizlik Ve Normal Gelişim Gösteren Çocukların Annelerinin Aile Yaşam Kalitesi, Evlilik Uyumu ve Öznel İyi Oluşlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Karahan, A.Y. ve İslam S. (2013). Fiziksel özel gereksinimli çocuk ve yaşlı hastalara bakım verme yükü üzerine bir karşılaştırma çalışması. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-7. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/clinexphealthsci/issue/17857/187195>.
- Karaman, N. (2008). *Öğretmenlerin Mesleklerini Algılama Biçimleri Ve Gelecekte Beklentileri Nelerdir?* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları
- Kasımoğlu, N. (2017). *Zihinsel Engeli Olan Çocukların Ebeveynlerinde İçselleştirilmiş Stigma, Umutsuzluk ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Kawa, M. ve Shafi, H. (2015). Religious orientation and psychological distress among parents of mentally retarded children. *Int J Indian Psychol*, 2(2), 2349-3429. DOI: 10.25215/0202.042.
- Kaytez, N., Durualp, E. ve Kadan, G. (2015, Şubat). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin ve Stres Düzeylerinin İncelenmesi, *Eğitim ve Araştırmaları Dergisi*, 197-214. ISSN: 2146-9199.
- Kiani, A., Mohammadi, G., Hasanzadeh, M., MohsenLoo, F. ve Poor Rahmani, P. (2022). Comparison of life satisfaction and hoping in mothers of children with special learning disabilities, autism spectrum disorders and normal. *Journal of Family Relations Studies*, 2(5), 49-56. DOI: 10.22098/JHRS.2022.10720.1055.
- Kılıçman, İ., Balcı, R.Ç., Cöhlce, A.A., Çöpür, H., Güzel, E. ve Özdemir, B. (2022). Liselerde öğrenim gören öğrencilerin gelecek beklentilerinin yaşam doyumu üzerindeki etkileri. *Anatolia Social Research Journal*, 1(1), 91-105.
- King, G., Baxter, D., Rosenbaum, P., Zwaigenbaum, L. ve Bates, A. (2009). Belief systems of families of children with autism spectrum disorders or down syndrome. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 24(1), 50-64. DOI: <https://doi.org/10.1177/1088357608329173>.
- Kır, İ. (2011). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (36), 381-404. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6150/82609>.
- Kızıltaş, M. (2012). *Engellilerle 360 Derece İletişim: İnsan Kaynaklarında Engellilerle Doğru İletişim Metodları*. Türkiye: Elma Yayınevi.
- Koçak, Ö.F. (2016). Kişilerarası çatışmalar ve yaşam doyumu ilişkisi: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 9(43), 1956-1977. DOI:10.17719/jisr.20164317765.
- Kurt, A.S., Tekin, A., Koçak, V., Kaya, Y., Özpulat, Ö. ve Önat, H. (2008). Zihinsel Özel gereksinimli çocuğa sahip anne babaların karşılaştıkları güçlükler. *Türkiye Klinikleri Journal of Pediatrics*, 17(3), 158-163.
- Labrague, L. J. (2021). *Resilience as a Mediator in the Relationship Between Stress-Associated with the Covid-19 Pandemic, Life Satisfaction, and Psychological Well-Being in Student Nurses: A Cross-Sectional Study*. Nurse Education in Practice, 56.
- Lafçı, D., Öztunç, G. ve Alparslan, Z.N. (2014). Zihinsel özel gereksinimli çocukların anne ve babalarının yaşadığı güçlüklerin belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(2): 723-735. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/23833/253905>.

- Lee, M.H., Park, C., Alicia, M. ve Hsieh, K. (2017). Differences in physical health, and health behaviors between familiy caregivers of children with and without disabilities. *Disability and Health Journal*, 10, 565–570. DOI: 10.1016/j.dhjo.2017.03.007.
- Lucas-Carrasco, R. ve Salvador-Carulla, L. (2012). Life satisfaction in persons with intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 33(4), 1103-1109. DOI: 10.1016/j.ridd.2012.02.002.
- Malmir, M., Seifenaraghi, M., Farhud, D. D., Afrooz, G. A. ve Khanahmadi, M. (2015). Mother's happiness with cognitive-executive functions and facial emotional recognition in school children with down syndrome. *Iranian Journal of Public Health*, 44(5), 646.
- Mamur, M. (2014). *Kamu Kuruluşlarında Yöneticilerin İş Doyumu ve Yaşam Doyumu Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma: İstanbul İli Sultangazi İlçesi*. Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Mantelou A. ve Karakasidou E. (2017). *Institution for Counseling and Psychological Studies (ICPS College)*, University of Central Lancashire, Athens, Greece.
- MEB, Aile ve Tüketici Hizmetleri (2011). *Aile Yapısı* (Kod: 762SHD003). Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (MEB). (2000). 2000. Resmi Gazete, 23937.
- Misura, A. K. ve Memisevic, H. (2017). Hırvatistan'da Zihinsel Engelli Çocukların Ebeveynlerinin Yaşam Kalitesi. *Eğitim ve Sosyal Araştırma Dergisi*, 7(2), 43–48. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deubefd/issue/25119/265246>.
- Muir K ve Strnadová I. (2014). Whose responsibility? Resilience in families of children with developmental disabilities. *Disability and Society*, 29(6), 922–937. DOI: <https://doi.org/10.1080/09687599.2014.886555>.
- Muştu-Eren, T. (2018). *Zihinsel Engelli ve / veya Otizm Tanısı Olan Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Çocuklarını Kabul Red Düzeyi ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Nariman, H., Hassanzadeh, A., Ghamarani, A. ve Mazaheri, M. A. (2020). The study of relationship between depression, anxiety, and stres with social supportand life satisfaction in mothers of children with autism spectrum disorder. *J Health SystRes*, 16(3), 199-205.
- Okant Yaşın, Ç. (2018). *Helikopter Ebeveyn Sahibi Y Kuşağının İş ve Yaşam Tatmini Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Okoro, C. A., Hollis, N. D., Cyrus, A. C., and Griffin-Blake, S. (2018). Prevalence of disabilities and healthcare Access by disability statusand type among adults—United States, 2016. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 67(32), 882-887.
- Okutan, H. (2016). *Zihin Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşam Doyumlarının İyimserlik ve Psikolojik Belirti Düzeyleri Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Özen, D. (2019). Ortaokul öğrencilerinin anne-baba tutumlarının psikolojik sağlamlık üzerine etkisi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(3), 1428-1449. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/issue/49325/631104>.
- Özensel, E. (1992). *Kentlileşemeyen Ailelerin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Kökenine Dair Sosyolojik Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Konya.
- Özgenel, M. (2022). *Engelli Çocuğu Olan Ve Olmayan Ebeveynlerin Yaşam Doyumları İle Çocuk Sevme Düzeylerinin Karşılaştırılması*, 1 – 4.

- Özyürek, M. (2006). *Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Pans-Sancho, M. À., Brewer, B. ve Devís, J. (2022). Life satisfaction in university students with disabilities: Differences by sociodemographic variables and associations with physical activity and athletic identity. *Journal of Physical Education and Sport*, 22(5), 1161-1168. DOI:10.7752/jpes.2022.05146.
- Pınar, Ş. ve Doğan, A.K. (2020). *Yeni Çocuk Sahibi Olmuş Ebeveynlerin Anne Baba Rolüne Hazır Olma Durumu ile Sosyodemografik Özelliklerinin Karşılaştırılması*, 1 – 12.
- Plant, K. M. ve Sanders, M. R. (2007). Predictors of care-giver stress in families of preschool-aged children with developmental disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(2), 109-124. DOI: 10.1111/j.1365-2788.2006.00829.x.
- Poyamanesh, J. ve Faryabi, Z. (2015). Compare the effectiveness of rhythm games on decreasing aggression children with mildmental retardation and children with learning disorders with normal children. *Management and Administrative Sciences Review*, 4(1), 189-197.
- Prasad, V.S., Kumar, M., Ramakrishnan, M. ve Ravikumar, D. (2018). Report on oral health status and treatment needs of 5–15 years old children with sensory deficits in Chennai, India. *Special Care in Dentistry*, 38(1), 58-59. DOI: 10.1111/scd.12267.
- Reyes, M. F., Satorres, E. ve Melendez, J. C. (2019). *Resilience and Socioeconomic Status as Predictors of Life Satisfaction and Psychological Well-Being in Colombian Older Adults*. *Journal of Applied Gerontology*.
- Şahbaz, Ü. ve Yüce, G. (2021). Okulöncesi Eğitime Devam Eden Atipik ve Tipik gelişen Çocukların Saldırganlıklarının ve Akran Şiddetine Maruz Kalma Düzeylerinin Belirlenmesi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 52, 235-255. DOI: 10.9779/pauefd.740329.
- Şahin, E. (2010). *İlköğretim Öğretmenlerinde Yaratıcılık, Mesleki Tükenmişlik ve Yaşam Doyumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sakarkaya, S. (2018). *Müzik Egitiminin 10-13 Yaş Grubu Hafif Düzeyde Zihinsel Engelli Öğrencilerin Sosyalleşme Düzeylerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Samadaei, A. ve Dousti, Y. (2018). Comparing of general health, life expectancy and happiness between mothers of mentally retarded children and mothers of normal children. *Eur J SocSci*, 2(12), 36-43.
- Şanlı, T. ve Saraçlı, S. (2015). *Üniversite Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Analizi*, 6 (11), 1-11. DOI: 10.18025/kauibf.6.10.2015.94384.
- Sardohan Yıldırım, A.E. ve Akçamete, G. (2014). Çoklu yetersizliği olan çocuğa sahip annelerin erken çocukluk özel eğitimi hizmetleri sürecinde karşılaştıkları güçlüklerin belirlenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE*, 3(1), 74–89. DOI: 10.30703/cije.321336.
- Sardohan Yıldırım, A. E. ve Eldeniz Çetin, M. (2022). Özel Eğitim Öğretmenlerinin Çoklu Yetersizliği Olan Öğrencilere Yönelik Metaforik Algıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1) , 749-786. DOI: 10.17152/gefad.941891.
- Sardohan-Yıldırım, A. E. (2017). *Aile Merkezli Eğitim Modeli ile Çoklu Yetersizliğe Sahip Çocuğu Olan Ailelerin Güçlendirilmesi Sürecinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sarıkaya, S. (2011). *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Stresle Başa Çıkma Düzeylerinin Ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi*, Doctoral dissertation, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Say, H. (2020). *Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olan Ebeveyn ile Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olmayan Ebeveynlerin Umutsuzluk Düzeyleri ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Selçuk, B. (2015). *Türkiye'de Ebeveynlik*, 1 – 18.
- Shin, D.C. ve Johnson, D.M. (1978). Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life. *Social Indicators Research*, 5, 475-492.
- Shukla, S. (2017). A study of life satisfaction of parents of mentally challenged and normal children. *International Journal of Research in all Subjects in Multi Languages*, 5(12), 1-4.
- Sönmez-Benli, S. ve Yıldırım, A. (2017). Hemşirelerde yaşam doyumu ve ölüme karşı tutum arasındaki ilişki. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 167-179. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/32215/368461>.
- Söylemez, İ. (2011). *Evlilikte Uyum ve Aile İşlevleri Ölçeği Geliştirme: Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışması*. Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi. Ankara Üniversitesi. Tıp Fakültesi, Ankara.
- Sucuoğlu, B., Küçük, S. ve Kanık, N. (1993). Özel eğitimde anne-baba eğilimi programları (Örnek Çalışma). *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 25(2), 521-537. DOI: 10.1501/Egifik_0000000590.
- Sümer, E. (2018). *Kadın Girişimcilerin İş ve Yaşam Doyum İlişkisinin İncelenmesi*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Suzuki, A. (2022). *Social Network Satisfaction and Life Satisfaction Among Late Middle-Aged Adults With and Without Functional Disability*. Master's programme in Public Health Sciences. Stockholms University.
- Tatar, A. ve Çamkerten, S. (2021). Hemşirelerde iş performansı, iş doyumu ve yaşam doyumu arası ilişkilerde iş stresinin rolü. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 20-39. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oybd/issue/64171/824604>.
- Telman, N. ve Ünsal, P. (2004). *Çalışan Memnuniyeti*. (1. Baskı), İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Temiz, K. (2010). *Görme Engellilerde Ruhsal Belirtilerin, Yaşam Doyumunun ve Stresle Baş Etme Tarzlarının Araştırılması*, İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Malatya, Tıpta Uzmanlık Tezi.
- Tepeli Temiz, Z. ve Tarı Cömert, I. (2018). The Relationship Between Life Satisfaction, Attachment Styles and Psychological Resilience in University Students, *The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 31 (3), 274-283. DOI:10.5350/DAJPN2018310305.
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınlar. Ankara.
- Tiring, O. (2022). *Espor Oyuncularının Benlik Kurgusu, Mükemmeliyetçilik, Olumlu Gelecek Beklentisi ve Psikolojik Tepkilerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Togay, A. ve Güçray, S. (2017). Zihinsel yetersizliği olan bireylerin aileleri ve psikolojik danışma: Bir derleme çalışması. *HAYEF: Journal of Education*, 15(1), 43–62. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhayefd/issue/37000/423995>.
- Toker, B. ve Kalıpçı, M. B. (2021). Benlik saygısı, olumlu gelecek beklentisi ve geleceğe yönelik tutumun mutluluk üzerindeki etkisi: Meslek yüksekokulu öğrencileri üzerinde bir uygulama. *Yükseköğretim Dergisi*, 11(2), 473–484. DOI: 10.2399/yod.21.578916.
- Topçuoğlu, A. (2010). *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (Yayın No: 145). Ankara: Manas Yayınları.
- Toprak, F. (2018). *Zihinsel Engelli ve Üstün Yetenekli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşam Doyumları, Yaşam Kaliteleri ve Sosyal Destek Algılarının Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi.

Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Türkkahraman, M. (2006). *Toplum ve Temel Toplumsal Kurumlar-Kurumlar Sosyolojisine Giriş*. Ankara: Alp Yayınevi.

Uludağ, A. (2014). *Konjenital Kalp Hastalığı Olan Çocukların Ebeveynlerinde Bakım Yükü ve Yaşam Doyumu ile Algıladıkları Sosyal Destek Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Uyar, D. (2016). *Çoklu Yetersizlikten Etkilenmiş Görmeyen Çocukların Kullandıkları Jestler ile Yetişkinlerin Çocuklarla Etkileşim Davranışlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Wang, M., Turnbull, A. P., Summers, J. A., Little, T. D., Poston, D. J., Mannan, H. ve Turnbull, R. (2004). Severity Of Disability And Income As Predictors Of Parents' Satisfaction With Their Family Quality Of Life During Early Childhood Years. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 29(2), 82-94.

Woodgate, R. L., Edwards, M., Ripat, J. D., Borton, B. ve Rempel, G. (2015). Intense parenting: a qualitative study detailing the experiences of parenting children with complex care needs. *BMC Pediatrics*, 15, 1-15.

Yang, Y., Zhang, M. ve Kou, Y. (2016). Self-Compassion and Life Satisfaction: The Mediating Role of Hope. *Personality and Individual Differences*, 91-95. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2016.03.086>.

Yangın, N. ve Camadan, F. (2020). Mükemmeliyetçilik ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Affetmenin Aracı Rolü. *Yaşadıkça Eğitim*, 34(2), 241-263. DOI:10.33308/26674874.2020342135.

Yaşar Ekici, F. (2014). Türk aile yapısının değişim ve dönüşümü ve bu değişim ve dönüşüme etki eden unsurların değerlendirilmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)* 30, 209-224.

Yaşartürk, F. (2016). *Elit Düzeydeki Sporcuların Rekreatif Etkinlik Tercihlerinde Tutum, Sıkılma Algısı İle Yaşam Doyumlarının İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Yavuz, M. ve Gümüşkaya, Ö. (2021). Otizm Spektrum Bozukluğu ve Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin Ebeveynlerinin Yaşam Doyumu ve Aile Yılmazlık Düzeylerinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 1-27. DOI: 10.21565/oelegitimdergisi.726030.

Yavuz, M. ve Şafak, P. (2021). Otizm Spektrum Bozukluğu, Zihin ve Çoklu Yetersizliği Olan Çocukların Ebeveynlerinin Yaşam Doyum Düzeylerinin İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(2), 1273-1294. DOI: 10.17152/gefad.891230.

Yavuz, S. (2016). *Tipik Gelişen Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Evlilik Uyumu ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yelseli, Ş. ve Şener, Ö. (2021). Zihinsel Engelli Bireyler İle Normal Gelişim Gösteren Bireylerin Annelerinin Yaşam Doyumları Ve Umutsuzluk Durumlarının Karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 1-10. DOI: 10.48066/kusob.868506.

Yenilmez, Ç. (2012). *Aile Yapısı ve İlişkileri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, E. (2009). *Aile ve Evlilik Türleri*. Kadir Canatan ve Ergun Yıldırım (Ed). Aile Sosyolojisi (s. 63-101). İstanbul: Açılım Kitap Yayın Kuruluşu.

Yıldırım, G., Pınar Ş. E., Uçuk S., Aksoy Ö. D. ve Esen E. E. (2020). *The Effect of Training Given*

to Parents with Mentally Disabled Children on Their Life Satisfaction Self-Stigma of Seeking Help Depression and Stress-Coping Styles. (Çevrimiçi Makale). Sivas Cumhuriyet University, Nigde Omer Halisdemir University.

Yıldız G. (2020). *Zihin Yetersizliği Olan Genç Yetişkinleri İstihdama Hazırlamada Bireylerin Çalışma Yaşamına İlişkin Görüş ve Önerileri*. Yüksek Lisans Tezi. Özel Eğitim Anabilim Dalı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Yıldız, E.E. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Geleceğe İlişkin Umutlarının ve Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yörükoğlu, A. (1997). *Çocuk Ruh Sağlığı*. Özgür Yayınları, İstanbul.

Yurtkoru, E.S. (2018). *Öz-Bilinç Algısının Olumlu Gelecek Beklentisine Etkisi: Pozitif Psikoloji Ve Kaynak Odaklı Yaklaşım Arka Planı İle Bir Değerlendirme*, *İşletme Bilimi Dergisi*, 23-34. DOI: 10.22139/jobs.421835.

8. EKLER

EK 1 Demografik Bilgi Formu

1. Yaşınız

18-24 () 25-34 () 35-44 () 45-54 () 65 ve üstü

2. Cinsiyetiniz?

Kadın () Erkek ()

3. Medeni Durumunuz?

Bekar () Evli () Dul () Diğer ()

4. Eğitim Durumu

() Okula gitmedim () İlkokul Mezunu () Ortaokul Mezunu
() Lise Mezunu () Önlisans Mezunu () Lisans Mezunu
() Yüksek lisans/ Doktora Mezunu

5. Çocuğunuzun herhangi bir engeli var mıdır?

Evet () Hayır ()

6. Çocuğunuz hangi yetersizlik türüne sahip?

Bedensel (Ortopedik) Yetersizlik () Zihin Yetersizliği () İşitme Yetersizliği ()

Görme Yetersizliği () Dil ve Konuşma Güçlüğü () Öğrenme Güçlüğü ()

Yaygın Gelişimsel Bozukluk (Otizm) () Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu

Üstün Zekalı () Diğer ().....

7. Çocuğunuzun yetersizliğinin derecesi nedir?

Hafif () Orta () Ağır () Çok Ağır ()

8. Süreğen hastalığı var mı? Varsa yazınız.

Evet () Hayır ()

9. Şu anda çalıştığınız bir işiniz var mı?

Evet () Hayır ()

10. Mesleğiniz nedir?

Öğretmen () Mühendis () Hemşire () Doktor () Polis () Mimar ()
Avukat () İşçi () Emekli () Memur () Müdür () Serbest Meslek () Diğer ()
)

11. Kaç yıldır çalışmaktasınız?

1 yıldan az () 1-5 yıl arası () 5-10 yıl arası () 11 yıl ve üzeri ()

12. Çalışma şekliniz nedir?

Tamamen yüz yüze çalışmaktayım () Tamamen çevrimiçi çalışmaktayım ()

Bazen yüz yüze bazen çevrimiçi çalışmaktayım () Hibrit çalışma modeli ()

13. Günde kaç saat çalışmaktasınız?

1-4 saat () 4-6 saat () 6-8 saat () 8-10 saat () 10 saat ve üzeri ()

14. Aylık geliriniz nedir?

1- 5.000 TL () 5.001-7.500 TL () 7501-10.000 TL ()

10.001-12.500 TL () 12.501-15.000 TL () 15.001 TL ve üzeri ()

EK 2 Olumlu Gelecek Beklentisi Ölçeği

1. Kişisel geleceğim konusunda oldukça iyimserim.

1. Hiç Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum 4. Katılıyorum 5. Tamamen Katılıyorum

2. Eninde sonunda hedeflerime ulaşacağıma inanıyorum.

1. Hiç Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum 4. Katılıyorum 5. Tamamen Katılıyorum

3. Gelecekte yapmak istediklerimi gerçekleştirebilmek konusunda iyimserim.

1. Hiç Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum 4. Katılıyorum 5. Tamamen Katılıyorum

4. Kişisel geleceğim konusunda kötümser sayılmam.

1. Hiç Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum 4. Katılıyorum 5. Tamamen Katılıyorum

5. Bazı güçlükler olsa da geleceğe iyimser bakıyorum.

1. Hiç Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum 4. Katılıyorum 5. Tamamen Katılıyorum

EK 3 Yaşam Doyum Ölçeği

	Maddeler	Hiç katılmıyorum (1)	Çok az katılıyorum (2)	Orta düzeyde katılıyorum(3)	Büyük oranda katılıyorum(4)	Tamamen katılıyorum (5)
1	İdeallerime yakın bir yaşantım vardır.					
2	Yaşam koşullarım mükemmeldir.					
3	Yaşamımdan memnunum.					
4	Şimdiye kadar yaşamdan istediğim önemli şeylere sahip oldum.					
5	Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.					